

Genusforskning

– Frågor, villkor och utmaningar

Britt-Marie Thurén

Genusforskning – Frågor, villkor och utmaningar

Vetenskapsrådet
(The Swedish Research Council)
103 78 Stockholm

© Vetenskapsrådet
ISBN 91-7307-041-6
Produktion: Ord&Form AB, Uppsala 2003

Förord

Vetenskapsrådet har i uppdrag att stödja genusforskning och att verka för att genusperspektiv får genomslag i forskningen. En tvärvetenskaplig kommitté underställd Vetenskapsrådets styrelse har tillsatts för att utföra denna uppgift. Styrelsen och genuskommittén ansåg tidigt att det fanns behov av en skrift riktad till dem som önskar eller i sitt arbete behöver en orientering om fältet, dvs en skrift som på ett enkelt men ändå överblickande sätt skulle presentera genusforskningens bredd, dess utveckling, frågeställningar och villkor. Uppgiften att utarbeta denna skrift anförtroddes åt en ledamot av genuskommittén, professor Britt-Marie Thurén.

Genusforskningen har vuxit fram ur en feministisk kritik av ojämlika maktförhållanden mellan könen. Men genusforskning är inte samma sak som feminism, skriver Britt-Marie Thurén. Både inom och utanför fältet pågår intensiva debatter kring definitioner av genusforskning och tolkningar av begreppet genusperspektiv. I den akademiska världen bemöts genusforskning med brinnande intresse, särskilt av en yngre generation, men också med visst undrande och ibland med avståndstagande och en till genuskompetensen nedlåtande attityd från delar av forskningsetablissemangen.

Läsare av Britt-Marie Thuréns ”Genusforskning – Frågor, villkor och utmaningar” kan konstatera att genusforskning är ett mångsidigt, dynamiskt och fortfarande relativt ungt vetenskapligt fält. Här har en stor mängd kunskap och litteratur ackumulerats. Läsaren inser snart att genuskompetens innebär mera än bara ett intresse för temat. Genuskompetens innebär att vara insatt i forskningstraditionen, att kunna överblicka fältet, att ha kunskap om teori, metodik och empiri inom området.

Vetenskapsrådets och genuskommitténs förhoppning är att föreliggande skrift skall öka förståelsen för vad genusforskningen handlar om och vad genusvetenskap och genusperspektiv innebär och på detta sätt bidra till dess genomslag i forskningen.

Madeleine Leijonhufvud
Biträdande GD
Vetenskapsrådet

Birgit Antonsson
Ordförande
Genuskommittén

Innehållsförteckning

Inledning	7
1. Vad är genusforskning?	10
2. Genusforskningens historia	21
3. Genusforskningens många rymder	38
4. Genusbegreppet. Definitioner, avgränsningar, debatter	49
5. Genusteoretiska debatter genom åren	64
6. Genusforskningen just nu	82
7. Utmaningar	94
Referenser	99
Att läsa vidare	106

Inledning

Denna skrift är tillkommen på uppdrag från Vetenskapsrådets genuskommitté, som länge känt behov av att ha tillgång till en text att visa dem som undrar vad genusforskning är för någonting, en enkel text som ändå inte är för enkel. Riktigt korta introduktioner finns redan. Men om vi tänker oss en läsare som vill ha någonting mitt emellan en tresidig förklaring av genusbegreppet och en trehundra-sidig debattbok om feminism, en läsare som är intresserad av innehållet i genusforskning men också av dess villkor i svenskt akademiskt liv, en läsare som lockas av att få sitt tänkande om kön utmanat men inte har tid att sätta sig in i hela kunskapsfältet på egen hand, ja, då har det inte funnits något lämpligt. Uppdraget att skriva en sådan text gick till undertecknad, som då var ledamot av genuskommittén.

Min första tanke var att göra framställningen ganska konkret: en lista på centrala verk, berömda namn, empiriska resultat. Det är ett vanligt sätt att presentera ett kunskapsfält. Men för genusforskningen passar det inte så bra. Genusforskningen är för stor, den finns inom praktiskt taget alla akademiska discipliner, och den är för ojämn, den handlar om ganska så olika ting inom olika ämnen, och vilka verk, namn och resultat man vill lyfta fram beror väldigt mycket på vilket perspektiv man har. Därför vill jag undvika att kanonisera just dem jag själv fastnat för. De namn jag ändå nämner är sådana som fått inflytande på hela fältet, inte bara inom den egna disciplinen.

Egentligen borde denna skrift ha många författare. Men då skulle den riskera att bli det stora tunga verk den inte fick bli.

Som innehavare av en professur med den tvärvetenskapliga beteckningen ”i genusvetenskap” har jag kämpat i flera år med svårigheterna att balansera genusforskningens djup och bredd med de oftast begränsade ramar man har att röra sig i, till exempel vid utformningen av grundkurser, i vardagliga seminarierituationer, i planeringen av aktiviteterna vid Kvinnovetenskapligt forum i Umeå.

Utifrån denna erfarenhet, och utifrån det perspektiv sju års arbete i genuskommittén har gett mig, valde jag ett diskuterande framställningsätt. Framför allt har jag lyft fram debatter så som de avspeglas i svenska och internationella tidskrifter, på konferenser där genusforskare från många discipliner möts, i projektansökningar och avhandlingar. Jag har också refererat några muntliga debatter där jag själv varit närvarande. En tyngdpunkt ligger på senare års ibland snåriga diskussioner kring kön och genus som kulturella konstruktioner, en annan på framväxten av fältet under 1970-talet. Det viktigaste en intresserad läsare måste få inblick i är nämligen fältets mångsidighet och dess gradvisa utveckling till något som idag liknar ett ganska moget om än inte enhetligt paradigm.

Det gällde alltså att göra en avvägning mellan syftet att skriva pedagogiskt och syftet att ge rättvisa åt fältets komplexitet. En annan balansgång har varit

den mellan att vända mig till Vetenskapsrådets och andra anslagsgivares ledamöter och vända mig till en bredare läsekrets. Uppdraget gällde huvudsakligen det förra, men jag hoppas och tror att skriften också skall kunna användas på andra sätt.

En tredje balansgång har varit mellan opersonlig och personlig framställning. Jag vill definitivt redovisa olika ståndpunkter i alla debatter, men i och med att jag också vill resonera och diskutera kring dem smyger sig ofrånkomligen mina egna åsikter in. Feminister i och utanför den akademiska världen har länge varit starkt kritiska till opersonliga, så kallade objektiva förhållningssätt, elakt kallade "the view from nowhere". Varje människa, även forskare, har ett perspektiv och en personlighet; att försöka bortse från det främjar inte en rättvisande och allsidig framställning. Denna text är inte ett personligt ställningstagande utan en översikt som vill vara enkel men som måste bli mångsidig för att spegla kunskapsområdets innehåll och som strävar efter att vara tydlig kring författarens egna perspektiv. Därför har jag varit noga med att skriva "jag" där det varit relevant, istället för "man" eller passivkonstruktioner.

Många andra genusforskare har bidragit med synpunkter och information. Jag vill tacka dem alla så innerligt: Anne Marie Berggren, Birgitta Hovellius, Anna Jónasdóttir, Gunnel Karlsson, Tiina Rosenberg och Anna Wahl. Generöst utförliga kommentarer har Boel Berner, Anita Göransson och Tove Holmqvist givit. Jag har tagit hänsyn till alla förslag jag fått, i den mån de gick att arbeta in, men för den slutliga texten ansvarar jag givetvis själv.

Jag har inte velat tynga framställningen med långa fotnoter, men i avsnittet Att läsa vidare finns tips för den som vill gå vidare på något spår.

Skriften är uppbyggd som en pedagogisk spiral. I första kapitlet ges svar på några vanliga frågor om genusbegreppet och genusforskningen. På sätt och vis täcker det kapitlet hela området, men i högst förenklad form. Kapitlet avslutas med några definitioner av termer och med en lista på påståenden de flesta genusforskare just nu skriver under på.

Kapiteln två-fem exemplifierar, fördjupar och reflekterar. Spiralen går runt samma område flera gånger men djupare för varje varv.

Andra kapitlet är en historisk översikt. Först sägs några ord om feminismens historia som rörelse, eftersom genusforskningen vuxit fram ur den, därefter ges en sammanfattning av genusforskningens teoretiska historia under de senaste trettio åren, vidare historien om hur genusforskningen institutionaliserats i svenskt akademiskt liv, något om forskningspolitik och motstånd och slutligen några ord om genusforskning utanför Sverige. I kapitel tre ges exempel på frågor kring genus som ställs inom olika discipliner och lite extra utrymme ägnas åt två områden där genusforskningen haft svårt att bli accepterad, medicin och naturvetenskap och teknik. I kapitel fyra koncentrerar jag mig på själva genusbegreppet, berättar dess historia och refererar några av de viktigaste debatterna kring det. Kapitel fem refererar andra debatter som inte handlat om

själva begreppet men som på andra sätt varit relevanta för genusforskare från alla ämnen.

Eftersom kapitlen fyra och fem fördjupar den teoretiska historia som sammanfattats i kapitel två, uppstår oundvikligen vissa upprepningar. Det finns också partiella överlappningar mellan kapitlen fyra och fem. Stora genustänkare som Gayle Rubin och Judith Butler nämns i båda; de är relevanta för båda fast på olika sätt.

Kapitel sex tar upp några frågor som genusforskare i Sverige särskilt debatterat på senare år, bland annat processen i riktning mot ämnesblivande och de nya varianterna mansforskning och queerstudier. Sist i kapitlet finns ett referat från en workshop hösten 2002 som exempel på vad som ventileras just nu när genusforskare försöker ringa in de mest aktuella utmaningarna fältet står inför. Utmaningar är också titeln på sista kapitlet, som har formen av en sammanfattning i punkter av dagsläget.

Den som vill tillägna sig viss kunskap om genusforskning men inte hinner fördjupa sig i debatterna kan hoppa över kapitel fyra och fem; i fall av extrem tidsbrist kan man få viss uppfattning om fältet genom att läsa enbart kapitel ett och tre samt det sista avsnittet i sista kapitlet.

1. Vad är genusforskning?

Vad är genusforskning? Frågan ställs ofta och med synnerligen varierande innebörd, utifrån hela skalan av förkunskaper, från de fåkunniga till dem som själva deltar i ansträngningarna att utveckla kunskap om genus. Den ställs av forskare och allmänhet, av feminister och anti-feminister, och av intellektuella från olika fält.

Syftet med denna text är att svara på frågan. Det räcker dock inte med ett par kärnfulla definitioner. Genusforskningen är ett livligt och fortfarande relativt ungt fält. Det första man måste inse är att där pågår intensiva debatter kring grundläggande definitioner och ansatser.

Hösten 2002 organiserade Vetenskapsrådets genuskommitté en konferens om genusforskningens framtid, teori och begreppsutveckling. Jag citerar ur inbjudan:

”Genusforskningen har utvecklats, både inom- och tvärvetenskapligt, över cirka trettio års tid. Det har hela tiden varit ett dynamiskt fält. (...) Institutionaliseringsprocesser av olika slag fortgår: tjänster inrättas, centra/fora växer, den första tvärvetenskapliga ämneskonferensen hölls i september 2001, flera tvärvetenskapliga svenska genusforskningskonferenser har avhållits, allt fler inomvetenskapliga genuskurser utvecklas, och så vidare. Teoretiska och strategiska debatter pågår ständigt. Mängder av spännande forskningsprojekt förbereds varje år.”

Vad handlar det då om? Vi kan börja med några vanliga frågor.

Vad är genus?

Genusforskare undersöker allting vi människor gör med det som till vardags på svenska kallas kön: tänker, tolkar, uppfattar, symboliserar, känner, skriver, målar, dansar, fantiserar, önskar, upplever, definierar – kort sagt ”konstruerar”. Vi skapar och formar det vi kallar för kön. Det är detta som avses när genusforskare talar om ”att göra kön”. Det handlar om män och kvinnor, och även om eventuella andra genuskategorier. Det handlar om sexualitet och arbetsmarknad, processer och strukturer, vetenskapskritik och jämställdhet, kultur och social organisation, det som finns och det som skulle kunna finnas. Det handlar om makt och resurser och tankefigurer, om kropp och själ, individer och grupper.

De frågor man vanligtvis får som genusforskare – till exempel då journalister intervjuar eller bekantas bekanta undrar vad man håller på med – är följande: Vad innebär det att lägga ett genusperspektiv på sin forskning? Vad betyder termen genus? Varför kan man inte säga kön, om det är kön det handlar om? Är alla genusforskare feminister? Vad betyder det i så fall, är det forskning eller politik?

Vad innebär det att ha ett genusperspektiv inom forskningen?

Forskare använder ordet genus på många olika sätt, så det föreligger viss förvirring kring terminologin. Många föredrar dessutom att säga kön men menar då inte enbart det så kallade naturgivna eller biologiska utan detsamma som andra genusforskare menar när de säger genus.

Det handlar om att undersöka allt det i mänskligt liv som på något sätt är relaterat till det som kan kallas kön. Vem räknas som ”kvinna” eller ”man”, varför, och vad får det för konsekvenser? De flesta genusforskare har ett grundläggande konstruktionistiskt synsätt.¹ Vi ser genus (eller kön) som en princip för social organisation och kulturell kategorisering. Det är inte något som bara finns, av naturen, utan det är något vi människor gör något med, och det vi gör får enorma och högst varierande konsekvenser. Det är hela detta fenomen som vi måste synliggöra och försöka förstå, om kunskapen om människan ur varje annat perspektiv inte skall bli skev. Denna princip är något vi människor använder oss av för att fördela sysslor, resurser, beslutsmakt, och så vidare, och den används ofta som metafor för andra ting, bland annat just natur och kultur. Inte sällan är den starkt känslomässigt laddad, vilket gör att metaforerna får kraft, tolkningarna blir många och konflikterna legio.

Genus är en princip som gör att vi i vår kultur, här och nu, anser att det finns två sorters människor, vi kallar dem för kvinnor och män och vi tillskriver dem vissa egenskaper, som vi kallar för kvinnliga och manliga, egenskaper som vi kan överföra metaforiskt på andra ting, som färger eller yrken. På andra platser, vid andra tidpunkter, görs andra ting med genus.

Eftersom jag är antropolog, försöker jag se vårt eget sätt att tänka, här och nu, på samma sätt som alla andra möjliga mänskliga sätt att tänka. Och då kan jag inte ta för givet att just hormoner, kromosomer eller yttre könsorgan måste vara det som används för att kategorisera människor, inte heller att människor skall kategoriseras just i två sorter. Det finns faktiskt andra sätt att tänka och vårt eget är inte självklart överlägset.

Genusforskare förnekar inte det materiella, det biologiska, men vi *problematiserar* allt som har med kön att göra, inklusive det som i vår kultur brukar ses som givet. Människan som art har sexuell reproduktion. Det finns skillnader på könsorgan, och gener och hormoner påverkar hur en människas kropp utvecklas. Men det är inte dessa processer och faktorer som genusforskningen handlar om. Den utesluter dem inte heller. Det är inte så att kön handlar om kropp och genus om allt annat som kan kategoriseras som kvinnligt och manligt. Även uppfattningar om kroppen, till exempel biologiska beskrivningar av människokroppen, *är* uppfattningar, det vill säga kulturella skapelser.

¹ Detta är åtminstone vad som brukar sägas på seminarier och konferenser numera. Men egentligen är det en förenkling; jfr nedan under debatter om likhet och särart.

Jag skulle vilja säga att ”kön” är det sätt vi har i vår kultur, här och nu, att tala om genus. Som är ett större fenomen, fullt av variationer. Fram till cirka 1970 var det tämligen accepterat i västvärlden att en rad mänskliga egenskaper hade med ”kön” i biologisk bemärkelse att göra: att kvinnor är undergivna och moderliga, att män är aggressiva och bra på att fatta snabba och rationella beslut, och så vidare – egenskaper som vi idag i allmänhet inte längre anser naturgivna.² Det blev genusforskningens första uppgift att kritisera förenklade tolkningar av ”kön”. Samt påpeka att dessa tolkningar väldigt ofta fungerade så att de gav den manliga hälften av mänskligheten fördelar framför den kvinnliga.

I själva ordet genus finns ett antagande om att här finns ett mänskligt fenomen att undersöka, en aspekt på mänskligt liv som forskaren vill förstå.

Man kan och bör alltså problematisera idén med biologi och natur. Att något är biologiskt eller naturligt är ju också en idé. Det som genusforskaren intresserar sig för är det sociala och kulturella fenomenet genus och där ingår då de föreställningar som ligger inbäddade i termen ”kön”. Detta betyder inte att det som vi, i vår kultur, kallar för ”biologi” utesluts ur genusforskningen. Tvärtom, det finns ett stort behov av biologers, medicinares och andras kunskap om just det som är vår kulturs konstruktion/kunskap på området. Men för att den kunskapen skall kunna kallas för genusforskning gäller inom dessa ämnen som inom alla andra att forskaren förmår se med kritisk blick på sitt eget ämnes traditioner, upptäcka dess blinda fläckar när det gäller genus och analysera de konsekvenser för genusordningen som de rådande paradigmen får.

Ett exempel: Det är tydligt så att kvinnors kroppar är mer känsliga för HIV/AIDS-viruset än mäns, delvis beroende på att kvinnor har slemhinnor av andra slag och på andra ställen än män. Men smittspridningen har inte så mycket att göra med de känsliga slemhinnorna som med sexuella vanor och beteenden, alldeles särskilt med mäns krav och förväntningar på kvinnor. Därför blir det fel att inrikta åtgärder enbart på kvinnor, eller ännu värre, enbart på kvinnors kroppar. Om det medicinska paradigmet får bli allenarådande i insatsplaneringen, och om kvinnors undergivenhet accepteras som ofrånkomlig, blir det svårt att stoppa spridningen.

Alla genusforskare måste våga ställa frågor om det ”naturliga” på förut-sättningslösa sätt. Att vi människor är mer formbara än västerländsk kultur historiskt har brukat tro, det kan nu anses bevisat. Men vi kan inte göra precis vad vi vill med våra kroppar och med vår omgivning. Genusforskare måste

² Möjligen var Skandinavien lite speciellt. Dessa åsikter fanns även här men var kanske inte lika starka som på andra håll, och i Sverige startade den så kallade andra vågens kvinnorörelse med intensiva debatter redan mot slutet av 1950-talet kring texter av bland andra Eva Moberg och Barbro Backberger. Men hur ”naturlig” den rådande genusordningen var, och var gränsen mellan ”arv och miljö” – som man sade på den tiden – gick, fanns det givetvis olika åsikter om. Och vi skall inte förhåva oss – Betty Friedans epokgörande kritik av hemmafruinstitutionen, ”The Feminine Mystique” kom ut i USA redan 1963. Se vidare kapitel 2.

intressera sig för var gränserna går för den mänskliga uppfinningsförmågan, även om gränserna inte är en gång för alla givna. Det som till synes är naturligt, det måste vi undersöka, för att se hur pass permanent det är, hur pass universellt det är, hur pass ofrånkomligt det är. Själva uppfattningen att det finns två och bara två sorter, och att de är entydigt åtskilda från varandra, *är* en uppfattning, en kulturell konstruktion, och inte det enda möjliga sättet att tänka. Detta kan antropologisk och historisk forskning visa empiriskt, och det har blivit allt tydligare även inom andra discipliner i och med de postmodernistiska debatterna och särskilt queer-teorin. (Mer om det i kapitel 5 och 6.)

Det är svårt att tänka bort den egna kulturens begrepp och kategorier och tankevanor. Men när det gäller att bräcka upp, kritisera, synliggöra bitar av det vi tar för givet, då *måste* vi försöka göra det. Därför är det en gemensam målsättning för all genusforskning att vara vaksam på naturaliseringens fällor, och likaså att alltid påpeka när någon projicerar på andra tider och platser idéer som inte hör hemma där.

Men det finns också universella drag kring genus. Alla kända mänskliga samhällen kategoriserar människor i *minst* två kategorier som motsvarar *ungefär* det vi västerlänningar kallar för kvinnor och män.³ Samhället använder sig av denna kategorisering för att fördela sysslor, resurser, makt och beslut. Det är vanligt att man har uppfattningar om att vissa egenskaper är kvinnliga och andra är manliga. Men sedan varierar idéerna kring vilka dessa är, hur de skall symboliseras, var gränserna går, hur skarpa de är, om de är föränderliga eller eviga, hur barn skall bli kvinnor och män, och så vidare.

Kunskap om genus kan alltså handla om nästan allt i mänskligt liv. Det är ett specifikt studieobjekt, men ett studieobjekt som kan formuleras kring det mesta vi människor håller på med. Det blir följaktligen stort och svåröverskådligt som kunskapsfält. Kunskapen om genus handlar om lite olika ting inom olika discipliner, ofrånkomligen. Alla genusforskare kan inte kunna allt om genus. Många är inte heller intresserade av genusforskning utanför det egna ämnet. Andra ser däremot genuskunskap som en egen disciplin, som hämtar näring ur alla andra discipliner. Alla ämnen kan bidra med specialkunskaper till det gemensamma syftet att förstå fenomenet genus som helhet.

Tvårvetenskaplig genusforskning handlar om att förstå genus ur så många olika perspektiv som möjligt. Man kan också göra tvärtom och använda kunskap från den tvårvetenskapliga genusforskningen för att bättre belysa problem inom

³ Kategoriseringen ser inte likadan ut överallt och detta är viktigt att ha klart för sig, annars blir vi etnocentriska och frestas att dra slutsatser om genus i allmänhet när vi i själva verket endast tar hänsyn till förhållanden här och nu. Fler än två genuskategorier kan definieras kulturellt, till exempel de så kallade berdacherna i vissa nordamerikanska samhällen; de var varken män eller kvinnor. Genuskategorier kan definieras utifrån yttre organ eller utifrån sysslor eller utifrån kroppsvätskor, med mera. Kategoriseringen kan vara livslång eller variera över tid. Exempel finns i Kulick 1987, Thurén och Sundman 1997, Thurén 2002b.

andra kunskapsfält. Inte minst vetenskapsteoretisk kritik av det egna ämnet, till exempel om och hur genusblindhet påverkat resultaten. En ekonom löper till exempel risken att begå fel i beskrivningen av hushållens konsumtion, om hon inte tar hänsyn till genusaspekter som arbetsfördelning, maktförhållanden, och intressesfärer inom hushållet eller tillgång till individuella resurser utanför hushållet.

Båda dessa sätt att ta med genus i beräkningen – att använda kunskap från alla ämnesområden för att försöka förstå genus eller att använda kunskap om genus för att höja kvaliteten på kunskap om andra ting – kan passa in under frasen ”lägga genusperspektiv på sin forskning”. Själv tycker jag det viktigaste är att forska *om* genus, att sätta upp förståelse av genusförhållanden som huvudsyfte. Det blir då något mer än ett perspektiv eller ansats, det blir ett kunskapsområde. Men om det går att arbeta så inom en disciplin är i mycket en fråga som beror på hur långt genusforskningen kommit just där. Tilläggsforskning – att fylla i luckor i kunskapen som uppstått därför att genus, eller i praktiken oftast kvinnor, hamnat i skymundan eller helt glömts bort inom ämnet – är nästan alltid det nödvändiga första steget, och kritik av genusblindhet inom det egna ämnet är fortfarande en viktig uppgift för alla forskare.

Vad betyder termen genus? Varför kan man inte säga kön, om det är kön det handlar om?

Termen genus infördes för att skilja det sociala och kulturella från det biologiska. Men den teoretiska utvecklingen har gjort att det blivit mindre givande att dra en skiljelinje mellan dessa båda ting. Det intressanta är snarare att ta ett steg bakåt och se på hur skiljelinjen mellan kultur och natur i sig är en del av genusordningen i vår typ av samhälle. Om vi som forskare håller fast vid en åtskillnad mellan ”kön/natur” och ”genus/kultur” fastnar vi i våra egna kategoriseringar i stället för att granska och kritisera dem. För många har det då kommit att verka bättre att säga ”kön” om alltsammans istället för ”genus” om alltsammans.

Själv håller jag med om att kritiken av skiljelinjen är viktig, men jag hör till dem som tycker att sådan kritik utförs bättre med hjälp av termen ”genus”. Ordet ”kön” är för mig ett vardagsord, det ord som vi i vårt samhälle använder för att tala om den genusordning vi har. Det är ett laddat ord, fullt av associationer och antaganden, för att inte tala om försåtliga glidningar mellan ren kategorisering (”män och kvinnor utgör två kön”), sexualitet (”könsakt”), yttre genitalier (”han blottade sitt kön”) och reproduktion av arten (”hon blev könsmogen”). Därför är det inte ett bra ord att använda i forskning. Tycker jag.

Jag menar vidare att det är viktigt att inse att genusförhållanden finns överallt i samhället. Inte bara inom familjen, inte bara i sexuallivet, inte bara på arbetsmarknaden, inte bara i politiken... I motsats till tidigare termer, som könsroll, socialt kön eller reproduktion, är termen genus ett ord som pekar på

en särskild aspekt av *allt* mänskligt liv. Alla förhållanden som har med genus att göra i ett samhälle utgör genusordningen i det samhället.

Ett skäl till att många genusforskare ändå föredrar att säga kön är att ordet genus ibland upplevs som krystat eller otydligt. Andra har argumenterat att det är onödigt att översätta det engelska *gender* med genus, eftersom det svenska ordet kön redan betyder både det som *sex* och det som *gender* betyder på engelska. Jag har dock inte sett någon närmare språkvetenskaplig undersökning av detta påstående. De flesta som föredrar termen kön gör det för att de menar att kön/genus-distinktionen trots all dekonstruktion i grunden vilar på västerländska dualismer som kropp/själ och natur/kultur och därför inte befriar vårt tänkande tillräckligt från det tänkande som vi vill analysera. Det finns också många som befarar att maktaspekten försvinner om genus ersätter de mer vardagliga, och därför politiskt mer förståeliga, orden kvinna eller kön.

Det är givetvis också så att forskare aldrig har kontroll över de begrepp de skapar. Begreppsord kan glida över i vardagsspråket och det kan och brukar då hända något med innebörderna. Även "genus" har blivit ett vardagsord på sina håll, i till exempel politiska jämställdhetsdiskurser. Om detta signalerar en konstruktionistisk medvetenhet är det ett framsteg, men ofta används det som om det betydde "kön" i rent biologisk bemärkelse eller till och med som om det vore ungefärligen synonymt med "kvinnor". Sådana glidningar påtalas av genusforskare och anses av somliga också vara ett skäl att undvika termen genus.

Vad skiljer feminism från genusperspektiv?

De hänger ihop, men de är inte samma sak. När den andra vågens kvinnorrörelse kom igång på 1960-talet, och det samtidigt blev så att många kvinnor fick tillträde till högre utbildning, blev det lättare än tidigare för kvinnor att upptäcka och ifrågasätta uteslutandet av kvinnor från forskningen. Ur denna tidiga kritik växte den nya forskningen om genus fram. Det skulle inte ha funnits någon genusforskning om det inte funnits en feministisk drivkraft. Som jag ser det är feminismen den politiska motiveringen, den kritiska ansatsen, åsikten att de genusförhållanden som råder inte är de bästa möjliga, att de går att förändra och att man vill bidra till det. Genusforskning är att fokusera på genusförhållandena, beskriva dem, försöka förklara dem. En sak är *vad* man forskar om, en annan sak är *varför*.

Att forska om genus måste alltså inte vara feministiskt. Inte i teorin, men i praktiken är de allra flesta faktiskt feminister (både kvinnor och män, både de som forskar om kvinnor, de som forskar om män och de som fokuserar på genusrelationer), för det allra mesta av den kunskap som byggts upp under trettio år, både inom ämnen och tvärvetenskapligt, är ett resultat av feministiska frågeställningar. Det går knappast att anlägga ett genusperspektiv på den egna forskningen utan att ta hänsyn till det som redan gjorts. Inom alla kunskapsområden är det ju så att god forskning förhåller sig till tidigare framtagen kun-

skap – oavsett om man vill bygga vidare på den, kritisera och omforma den eller kullkasta den. Och när det gäller genusforskning är det mesta av den existerande kunskapen sådan som tagits fram utifrån feministiska problem och frågor.

Att helt bortse från den feministiska forskningen och ändå vilja ställa frågor om genus blir helt enkelt dålig forskning. Däremot är det givetvis inget som hindrar den som inte känner sig som feminist att läsa in sig på den forskning om genus som finns och försöka ställa frågor av annat slag än de som hittills ställts.

De mest angelägna frågor man kan ställa om genusordningen, utifrån ett feministiskt perspektiv, rör maktförhållanden. Hur, i vilken grad och med vilka konsekvenser råder obalans mellan genuskategoriernas resurser och möjligheter? Feministisk forskning är genusforskning med särskilt fokus på maktförhållanden i syfte att kritisera dem. Detta fokus kan vara mer eller mindre snävt inställt. Det finns många frågor att ställa om genus som inte direkt handlar om makt men som ändå kan bidra till feministiska syften. Om man till exempel ställer frågor om just kategoriseringen som sådan, underlättas problematiseringen av för-givet-tagna maktförhållanden som bygger på idéer och diskurser kring kategoriseringen – till exempel att den skulle vara naturgiven eller påbjuden av någon gudom.

Men om alla genusforskare är feminister, blir det inte politik istället för forskning?

Trots alla filosofiska och vetenskapsteoretiska debatter, där föreställningar om ”objektivitet” och ”perspektiv från ingenstans” kritiserats, finns det fortfarande personer som reagerar med ryggmärgen när någon påpekar att även forskare har känslor, värderingar och åsikter. Men det är idag ändå ganska accepterat att forskare måste vara självreflexiva. Alldeles särskilt feminister, men även så kallad kritisk forskning i allmänhet, har sedan länge framhållit att inga mänskliga aktiviteter pågår i isolering, att det inte går att handla utan att det får etiska och politiska konsekvenser, och att en forskares plikt därför inte är att sträva efter en omöjlig och omänsklig icke-hållning, utan att göra sig själv och sina läsare så medvetna som möjligt om hur hennes eller hans hållning ser ut. Detta är inte subjektivitet utan en starkare form av objektivitet. Det är nödvändig reflexivitet. Det är inte på grund av reflexivitet utan i avsaknad av den som forskning riskerar att bli skev.

Kanske finns det en kombination av forskning och politik för varje genusforskare. Det finns tusen sätt att förhålla sig till världen utanför elfenbenstornet, det gäller alla forskare, vare sig de bryr sig om att fundera på saken eller inte, men det gäller särskilt dem som engagerar sig i någon målsättning – god hälsa för befolkningen, avskaffande av fattigdomen i världen, marknadsekonomins välsignelser, eller vad det nu kan vara. Genusforskningen tar mycket allvarligt på relationen mellan forskning och politik. Den är ett tema för debatt i sig.

Vad ”objektivitet” är kan man diskutera på höga abstraktionsnivåer. Men vad en del kritiker menar är helt enkelt att icke värde-neutral forskning skulle vara dålig forskning, att resultaten skulle förvrängas medvetet. Jag tror tvärtom att den kritiska ansatsen gör engagerade forskare särskilt noga med att vara grundliga och ärliga i arbetet. Dålig forskning kan aldrig ge god kunskap, och det är god kunskap som behövs därute i den ”verklighet” som man bryr sig om.

Termen jämställdhetsforskning uppfattas ibland som mindre kontroversiell än genusforskning eller feministisk forskning, särskilt av icke-forskare. Jämställdhet är bra, det är vi ju alla överens om; feminism däremot låter farligt, tänker eller känner man. Men jag skulle vilja påstå att jämställdhetsforskning är politisk i den konkreta bemärkelsen att den handlar om ett mål som regering och riksdag ställt upp och önskar sig forskning om, det vill säga en sorts forskning som forskarsamhället fått i uppdrag ”uppifrån” att utföra, medan feministisk forskning är forskning utifrån en uttalad men mångfasetterad värdering som forskarna själva omfattar, ett åtagande man lägger på sig själv, ”underifrån”. Värderingen går ut på att det är viktigt att undersöka och problematisera de genusförhållanden som råder och de som skulle kunna vara tänkbara. Det är ett ställningstagande, fullt jämförbart med värderingen ”hälsa är bra” som grund för medicinsk forskning, eftersom de båda uttrycker önskemål om en bättre värld. Däremot är det inte en politisk målsättning i samma konkreta bemärkelse som jämställdhetsforskning.⁴

Innan vi ger oss djupare in i genusforskningens historia och pågående debatter måste vi klargöra några termer.

De viktigaste termerna

Det råder förvisso en del förvirring kring centrala termer på området. Det är ofrånkomligt när ett kunskapsfält växer fram snabbt och energiskt. Allt är provisoriskt och under expansion. I kapitel 4, om genusbegreppet, skall jag säga mer om det. Men låt mig redan här förklara de vanligaste betydelseerna av de centrala begreppen.

- *Genusvetenskap* eller *genusforskning* är den övergripande beteckningen på hela fältet. Det har blivit den i Sverige vedertagna beteckningen, forskningspolitiskt, och är enligt min mening också den bästa paraplytermen. Den motsvarar det som tidigare kallades kvinnoforskning men anger att kunskapsområdet handlar om män lika mycket som om kvinnor, och inte om någon särskilt nivå eller sfär i mänskligt liv utan om allt som kan tänkas relatera till genus på något sätt.

⁴ Maud Eduards har påpekat att den ”instrumentella och tidsbundna politiska innebörden” i termen jämställdhetsforskning har irriterat många i forskarsamhället. ”Ingen skulle på motsvarande sätt komma på idén att beteckna studier av arbetarrörelsen som jämlikhetsforskning.” (1995:58) Och vidare: ”Jämställdhetsforskning borde vara forskning om jämställdhet, men betraktas vanligtvis som forskning för ökad jämställdhet.” (1995:57)

- Inom detta stora fält finns det mer specifika inriktningar: *kvinnoforskning* (särskilt fokus på kvinnor eller kvinnlighet, alltså en nyare och snävare bemärkelse än tidigare när denna term stod för hela fältet), *mansforskning* (särskilt fokus på män eller manlighet), *queerforskning* (särskilt fokus på sexuella preferenser), *jämställdhetsforskning* (särskilt fokus på sådant som uppfattas som orättvisor och/eller på de åtgärder som vidtas för att rätta till det som definieras som orättvisor).
- Alla dessa typer av forskning kan ha *feministisk* inriktning eller inte. I praktiken blir det oftast en fråga om hur pass central maktanalysen är i forskningen i fråga. Det mesta av genusforskningen är feministisk, men de två orden är inte synonyma.
- *Feminism* kan definieras som två grundläggande idéer: för det första att det finns en genusordning, det vill säga att det som har med kön/genus att göra inte är givet och oföränderligt, och för det andra att den genusordning vi lever med, här och nu, inte är den bästa tänkbara, och att man därför vill försöka göra något åt den. Det är en bred definition, eftersom det sedan blir nödvändigt att bestämma sig för vad man menar med ”bättre” och där kan åsikterna gå våldsamt isär, liksom kring exakt vad man tycker bör göras och går att göra i praktiken. Det är alltså en ungefärlig definition, men den är användbar, för den omfattar de flesta som faktiskt kallar sig feminister, medan den utesluter dem som försvarar den rådande genusordningen och dem som vill grunda sina argument i något slags orubblig eller övermänsklig auktoritet.
- *Feministisk forskning* är alltså forskning utifrån feministiska värderingar (av ett eller annat slag). Den brukar fokusera på maktförhållanden men behöver inte göra det. Den brukar handla om genus men behöver inte göra det (även andra företeelser kan kritiserars från feministisk utgångspunkt).
- *Könsroll*, *socialt kön*, *sociokulturellt kön*, är äldre och snävare termer som idag ersatts med genus.
- *Kön* är för många en synonym till genus; för andra betyder det det givna eller naturliga, i motsats till det konstruerade; och för åter andra är det en beteckning inom den genusordning som råder här, alltså ett vardagsord, inte ett begrepp att använda i vetenskapligt arbete. För somliga genusforskare är det en restkategori, något oåtkomligt, något givet och naturligt som antas finnas men som är omöjligt att tala om, för i samma ögonblick man gör det blir det genus.
- *Genussystem* kan användas för att beteckna hela genusaspekten på ett visst samhälle. Så används termen internationellt. I Sverige har särskilt historiker använt den på ett mer specifikt sätt, så att ”genussystem” kommit att betyda ungefär detsamma som ”mansvälde”.
- Av det skälet, och för att ”system” låter lite för systematiskt, är det nog bättre att kalla helheten för *genusordning*. De som föredrar att använda ”kön” (som synonym till genus) brukar kalla helheten för *könsmaktordning*. Termen *köns-*

ordning förekommer också. Dessa tre är alltså vanligen synonyma.

- *Patriarkat* kan definieras strikt som en sorts genusordning, där äldre män och män som är fäder har mer makt än kvinnor och yngre män eller män som inte är fäder. I feministiska texter, särskilt de lite äldre, betyder det dock oftast en genusordning där män i allmänhet har mer makt än kvinnor i allmänhet.
- *Androarkat* skulle egentligen vara en term att föredra framför patriarkat, om man menar så. Men den är inte vanlig. De svenska termerna *mansvälde* och *mansdominans* är bra alternativ.
- *Queer* betyder ”konstig” och har använts som skällsord på engelska för homosexuella, men har nu fått en positiv innebörd. Som term på genusfältet är det dels en teoretisk riktning inom forskning om homosexuella, dels ett ifrågasättande av heterosexualitetens ställning i samhälle och kultur.

Eftersom genusforskningen spänner över många kunskapsfält, måste vi också klargöra kort vad som menas med tvärvetenskap och besläktade termer.

De akademiska ämnena handlar om olika aspekter av verkligheten, men genusfenomen överskrider sådana indelningar och kan bara förstås om de belyses från många håll. Genusfältet är tvärvetenskapligt, kan man säga för att uttrycka det kort. Men det håller på många sätt på att bli ett ämne eller kunskapsområde i sig. Som kontrast talas det ibland om ”inomvetenskaplig” genusforskning, men det kan vara oklart om det då är inom genusvetenskapen som ämne som avses, eller tvärtom genusforskningen inom andra ämnen i motsats till det gemensamma kunskapsområdet. Dessutom finns det givetvis en debatt om vad tvärvetenskap är eller skulle kunna vara och om man kanske bör skilja mellan tvärvetenskap och mångvetenskap.

I den fortsatta texten använder jag termerna så här: Med *tvärvetenskaplig genusforskning* avses de gemensamma referensramar som genusforskare från alla discipliner förhåller sig till. Här ingår också forskningsprojekt och andra initiativ som uttryckligen inte befinner sig innanför några andra discipliners ramar – till exempel Tema Genus i Linköping, grundutbildningarna på centra/fora, tjänster med beteckningen ”i genusvetenskap”, Nationella sekretariatet för genusforsknings konferenser, många av debatterna i Kvinnovetenskaplig tidskrift eller i internationella tidskrifter som *Signs* och *Women’s Studies International Forum*, via e-post-listor och föreningar som WISE, etcetera. Med *inomvetenskaplig genusforskning* avses den forskning om genus som utförs inom något traditionellt ämne, till exempel historisk genusforskning eller statsvetenskaplig genusforskning. Den inomvetenskapliga genusforskningen förhåller sig oftast på ett eller annat sätt till den tvärvetenskapliga, men den använder sig av metoder och referenser från den egna disciplinen och vänder sig huvudsakligen till den egna disciplinens problemställningar.

Det går givetvis inte att dra någon klar gräns mellan dessa båda typer av genusforskning. Och det är absolut inte min avsikt att förespråka det ena eller

det andra, eller antyda rigida avbalkningar, utan tvärtom att påpeka att det finns ungefärligen två typer och att praktiskt taget alla genusforskare är överens om att båda behövs.

Konsensuspunkter

I boken "Det ordnar sig. Teorier om organisation och kön" ger författarna en sammanfattning av vad genusforskning – eller könsforskning som de föredrar att säga – är för något, i form av "en liten kom-ihåg-lista" (Wahl et al, 2001: 213–14) Den ger en bra bild av hela fältet, även om vissa punkter är specifika för organisationsforskning. Låt mig därför citera de generella punkterna. De speglar den ungefärliga konsensus som för närvarande råder inom fältet.

- ”• Den teoretiska referensramen innehåller teori om könsordning i samhället. Ofta, men inte per definition, uttrycks maktrelationen i könsordningen genom manlig överordning och kvinnlig underordning på en strukturell nivå.
- Maktrelationen mellan könen är central för förståelse av kön oavsett analysnivå.
- Kön betraktas som sociala och kulturella konstruktioner.
- Kön skapas i en ständigt pågående social konstruktionsprocess i vilken individ-, organisations- och samhällsnivån interagerar.
- Vetenskapen präglas också av könsordningen, varför ett kritiskt perspektiv på könsblindhet i teorier utvecklats.
- Kvinnoforskning har inneburit både kritik av befintlig forskning och skapandet av ny teori.
- Kvinnoforskning kallas också vid andra namn, till exempel genusforskning, feministisk forskning eller könsforskning. Namnfrågan avspeglar bland annat utvecklingen inom fältet.
(...)
- Den symboliska könsordningen överensstämmer inte alltid med könsordningen i praktiken. Ibland *förstärker* den symboliska ordningen den sociala praktiken, men ibland *döljer* den snarare hur saker och ting fungerar i praktiken.
(...)
- Förändringsprocesser som ifrågasätter maktstrukturer möter motstånd.
- Den rådande könsordningen återskapas 'automatiskt' genom att diskurser och praktiker tas för givna. Förändring förutsätter kunskap om könsordningen och en vilja till förändring.”

2. Genusforskningens historia

Genusforskning och feminism är inte samma sak, men för att berätta genusforskningens historia måste man börja med feminismens historia.

Feministiska tankar, under olika etiketter, har funnits mycket länge, kanske i alla tider då kvinnor uppfattat sig som underordnade eller diskriminerade i samhället och haft möjlighet att uttrycka detta. Men när man talar om feminismen som modern rörelse brukar man säga att den är ett barn av upplysningstiden. När andra medfödda privilegier, som de som medföljde aristokratisk börd eller europeisk härkomst, kritiserades, och alla människors lika rättigheter och möjligheter betonades, blev det svårt att hävda att medfött manligt kön skulle ge företräde. Logiskt svårt men ändå politiskt framgångsrikt. Och därför känsligt, svårhanterligt. Under ett par århundraden utvecklades många så kallade vetenskapliga teorier som legitimerade mansdominansen – teorier om kvinnors fysiska bräcklighet, känslomässiga instabilitet, nödvändigheten av att säkra barnafödandet, kvinnors ofullständiga moraliska utveckling eller svagare identitetsgränser, med flera. Det blev således nödvändigt för feminister att utveckla motargument.

Den nutida europeiska feminismen brukar nämna den engelska 1700-tals-skribenten Mary Wollstonecraft och den franska 1700-tals-politikern Olympe de Gouges som förmödrar. I USA brukar man nämna en kvinnokongress 1848 som avstamp.

Ljung (1998) delar in modern feminism, både som rörelse och som vetenskaplig strömning, i fem perioder: Den första placerar hon mellan 1870 och 1930. Den dominerades av tankar om kvinnans emancipation, liberala och socialfilosofiska och marxistiska tankegångar, alla med rötter i upplysningstiden. Det var nu de stora samhällskritiska rörelserna växte fram. Mellan kvinnorörelsen och arbetarrörelsen förelåg länge ett spänningsförhållande; de hade delvis samma målsättningar, men kvinnorörelsen betecknades ibland som borgerlig, eller inte relevant för arbetare; ibland fruktade man att den var ett sätt att splittra och försvaga arbetarrörelsen. Manliga arbetare kunde uppleva kvinnor i arbetslivet som osolidariska konkurrenter vars arbete sänkte lönerna. I många länder kämpade arbetarnas organisationer för ”familjelön”. På så sätt utestängdes kvinnorna från de bäst betalda yrkena och begreppet familjeförsörjare uppstod och blev så småningom integrerat i uppfattningarna om manlighet.

Under den andra perioden, då kvinnor fått rösträtt i de flesta europeiska länder, mellan 1930 och 1960, försvagades kvinnorörelsen. Men den dog inte helt ut. I Sverige fanns debattörer som Elin Wägner och grupper som den kvinnliga medborgarskolan på Fogelstad, Svenska kvinnors vänsterförbund och Fredrika-Bremer-förbundet.

Från sent 1960-tal räknar Ljung den tredje perioden, den som annars

brukar kallas den andra vågen. Den perioden blev mer teoretisk än de föregående. Det var inte bara den dagliga kampen som var viktig, menade man nu, utan också att undersöka vilka processer som orsakar och reproducerar kvinnors underordning och att granska tidigare teorier som framställde den som oundviklig. Nu utvecklades framför allt marxist-feministiska och radikalfeministiska teorier.

Holter (1980) har gjort en liknande periodisering. Fasen fram till 1930-talet kallar hon den socialfilosofiska. Därefter kom den empirisk-positivistiska med tyngdpunkt på 1950-talet, och slutligen den kritiska under 1970-talet. Den första fasen kan sammanfattas under mottot ”Kvinnor är också människor.” Under den andra utvecklades könsrollsbegreppet som visade sig kunna fungera både förtryckande och befriande. Under inflytandet av student- och kvinnoupproren i slutet av 1960-talet kom man fram till att kvinnor inte bara är människor – med den underförstådda hänvisningen till att män tillhandahåller måttet – utan också ”Kvinnor är *bra!* Kvinnors erfarenheter är *viktiga* och de är *våra!*” (Holter 1980:12) Om kvinnoforskningen tidigare varit en inspiration för kvinnorörelsen, menar Holter att det nu gick starkare influenser i motsatt riktning. Men Holter och Ljung är överens om att samarbetet mellan kvinnorörelsen och kvinnoforskningen stärktes under 1970-talet

Den fjärde perioden börjar enligt Ljung under 1980-talet. Det är då ”kvinnoforskning” övergår till att allmänt kallas ”genusforskning” eller ”konsteoretisk forskning” och tyngdpunkten ligger inte längre på att synliggöra kvinnors verklighet utan på att förstå relationerna mellan kvinnor och män. Maktaspekten är fortsatt central, men både makt och genus ses som komplexa och subtila studieobjekt.

Man bör tillägga att den svenska staten vid det laget anammade grundläggande feministiska krav och utarbetat en reformistisk strategi som i somligas ögon gjorde kvinnokampen onödig. Den politiska kvinnorörelsen försvagades. Den försvann inte, men kvinnoforskningen blev en av dess viktigaste företrädare. ”Jämställdhet” blev ett både politiskt och vetenskapligt fält.

Det var också nu som postmodernism och poststrukturalism trädde in på scenen. Debatterna blev än mer subtila. De handlade fortfarande om makt, men mer om ideologier och identiteter än om ekonomi och lagstiftning.

I början av 1990-talet kom en reaktion mot detta, menar Ljung. Det är också mitt intryck, framför allt från doktorandseminarier och grundkurser, att unga feminister sedan några år känner viss otålighet med abstraktionerna. Det är tacksamt att föreläsa om de mer handfasta teorierna från 1970-talet. ”Varför ställs inte dessa frågor idag? De är ju viktiga!” är en vanlig reaktion. Jag har hört många genusforskningskollegor säga liknande ting. Somliga menar rentav att vi redan är inne i en ny fas som skulle kunna kallas nymaterialistisk. Å andra sidan finns det risk att man överdriver detta intryck. På forskarnivå dominerar fortfarande subtila vetenskapsteoretiska och kulturteoretiska diskurser.⁵

Och det är egentligen inte specifika begrepp och teorier från 1970-talet som studenter och doktorander efterlyser, utan engagemanget och kopplingen mellan forskning och praktisk-politiskt arbete. Den kopplingen är idag svagare än på 1970-talet, då det var vanligt att feministiska forskare också var aktiva i feministiska grupper utanför universitetet.

Men kanske håller just nu en tredje vågens feminism på att växa fram. Kanske kan denna finna sätt att kombinera praktisk relevans med teoretisk fördjupning. Det finns mängder av nya grupper med mestadels unga kvinnor som aktiva. Det skrivs debattböcker, bildas tjejbänd, ordnas fester ”för alla kön”, ges ut fanzines, och så vidare. Och trots alla bakslag kan man nog säga att 1900-talet blev feminismens århundrade (Lindén och Milles 1995).

Detta om den politiska rörelsen i stora drag. Låt oss nu se på forskningens framväxt.

Teoretisk utveckling

Detta är en sammanfattning; de centrala debatterna beskrivs mer utförligt i kapitel 5.

Den första uppgiften för kvinnoforskningen, när den kom igång på allvar kring 1970, blev att sätta kvinnorna på kartan inom alla ämnen. Kvinnor *finns*, de är människor, de deltar i det som händer. Men de har ofta tilldelats andra uppgifter än männen. De har därför ofta andra erfarenheter, resurser, nätverk, idéer, värderingar. Kunskap om kvinnors liv och villkor måste *läggas till* för att mänsklighetens samlade kunskap inte skall bli skev, och för att okunskap om kvinnors förhållanden inte skall leda till orättvisor. Man talade om att fylla i luckor, täppa till stora hål i kunskapen.

Men snart upptäckte man att det inte räckte med detta, som numera kallas tilläggsforskning. Kunskapen om kvinnors liv och förhållanden och synpunkter passade inte in i de begrepp och debatter som fanns. De akademiska traditionerna måste granskas med hjälp av de nya insikterna. Begrepp som till exempel produktion och reproduktion måste omprövas. Ämnenas eventuella könsblindhet måste undersökas, men även subtilare frågor om hur manscentrerade frågeställningar påverkat all forskning ställdes på ett tidigt stadium. Från allra första början var det också viktigt att påtala särbehandling av kvinnliga forskare och att hämta fram ur glömskan kvinnliga föregångare inom olika vetenskapsgrenar.

⁵ Min generalisering gäller genuskurser vid centra/fora, debatterna i Kvinnovetenskaplig tidskrift, de teoretiska debatterna som ges mest utrymme i internationella tidskrifter som *Signs*, och dylikt, vilket är det material studenterna möter. Den gäller nog inte problemorienterade forskningsmiljöer, som Tema Teknik vid Linköpings universitet, där mycket genusforskning pågår, och den gäller inte majoriteten av de ansökningar om forskningsanslag som genuskommittén har att ta ställning till, jämför kapitel 6.

Denna typ av ansträngningar kan inte idag anses ligga vid forskningsfronten, men det är frågan om ett segt arbete som långt ifrån är avslutat ens inom de ämnen där pionjärinsatserna gjordes.

Vartefter kvinnoforskningen utvecklades, blev det tydligt att alla som deltog i den hade mycket att lära av varandra. Mötesplatser utvecklades, som tvärvetenskapliga seminarier, konferenser, tidskrifter. Till att börja med fungerade de framför allt som andningshål för forskare som kände sig ensamma om sin inriktning inom sitt ämne, men ur dessa möten spirade den tvärvetenskapliga genusforskningen. Det blev så småningom möjligt att urskilja gemensamma mönster och skilja ut det gemensamma från ämnesspecifika problem. Kunskapen fördjupades inom varje ämne, och ett fruktbart dialektiskt förhållande uppstod mellan den gemensamma kunskapen och den inom ämnena (Göransson 1989:5).

Det var särskilt synliggörandet av kvinnor det handlade om i början, samt vetenskapskritik och kritik av de då dominerande diskurserna om att kvinnors underordning var naturgiven och därför dels oundviklig, dels av godo. Förtryck påtalades, beskrevs och teoretiserades, orsaksförklaringar söktes. Det handlade alltså mycket om "elände". Mot detta kom en reaktion i mitten av 1970-talet. Kvinnor var inte bara offer, hävdade man nu, de hade aldrig varit passiva, de hade deltagit i samhällslivet och kulturen, utvecklat egna värderingar och traditioner. Berit Ås artikel om kvinnokultur från 1975 fick stort genomslag (Ljung 1998:225, Jónasdóttir 1984:9 ff, Ås 1975). En debatt uppstod om eländesforskning kontra värdighetsforskning.

En annan viktig debatt var den som kallades för likhet kontra särart. Bör kvinnor eftersträva att få tillgång till samma möjligheter i livet som män? Eller är det nödvändigt att först ifrågasätta värdet av det som männen nu har? Har kvinnor andra värderingar än män? Vad beror det på i så fall? Den här debatten tenderade att bli parallell med den om elände och värdighet, så att likhetsförespråkarna argumenterade för att integration var enda sättet att undslippa förtryck/elände, medan särartsförespråkare strök under kvinnors särskilda insatser/värdighet.

1970-talet dominerades i övrigt av två debatter: mellan marxistisk feminism och övrig marxism, och mellan dessa båda å ena sidan och radikalfeminism å den andra. I de marxistiska ansatserna gällde det framför allt att finna de sociala relationer där förtryck skapas och reproduceras. Somliga hävdade att kvinnors underordning hade samma orsaker som männens, nämligen de kapitalistiska produktionsförhållandena. Andra fann orsaker i hemarbetets sociala organisation, äktenskapsinstitutionen, eller dylikt. Radikalfeminismen betonade att även det som i gängse politisk teori brukade föras till den privata sfären var politiskt. Till exempel kärlek och sexualitet.

Mot slutet av 1970-talet uppstod många försök till synteser mellan radikalfeminism och marxistisk feminism.

Under 1980-talet övergick man alltmer till att tala om genusforskning och att fokusera på relationer mellan kvinnor och män, inte bara kvinnor. De stora debatterna om hemarbetet rann ut i sanden. Klassfrågorna kom alltmer i bakgrunden, framför allt under 1990-talet.

Liksom inom hela det intellektuella fältet, kom postmodernism och post-strukturalism även in på genusforskningsområdet på bred front från slutet av 1980-talet. Detta har fått högst varierande konsekvenser inom olika discipliner.

Den postmodernistiska tesen att det inte finns några "meta-berättelser" underminerade både positivistiska och marxistiska sanningsanspråk. På samma sätt kan de ställa feministisk verklighetsbeskrivning på hårda prov. För ett redan tämligen relativistiskt ämne som socialantropologi kan det medföra att möjligheterna att utöva kritisk forskning undergrävs (Thurén 2002b), men för ämnen som traditionellt inriktats på stora teoribygggen, som sociologi, eller som har ambitionen att beskriva säkra fakta, som psykologi, har postmodernismen tvärtom öppnat för feministisk kritik och verkat befriande på kreativiteten. Inom de flesta akademiska discipliner har postmodernismen varit mer av en bundsförvant än en fiende för genusforskningen (Fraser och Nicholson 1990, Hagemann 1994, Foss-Fridlitzius, 1990). Det har till exempel blivit lättare att få gehör för de sedan länge utvecklade feministiska teorierna om att "makt" finns i alla slags vardagssituationer, personliga relationer och mikroprocesser. Det har blivit mer acceptabelt att ifrågasätta säkerheten i etablerade sanningar och analysera alla slags diskurser, inklusive de vetenskapliga, som maktprocesser. Problematisering av ämnens "kanon" har också underlättats liksom perspektivmässiga förskjutningar. Postmodernismens betoning av reflexivitet är i samklang med feminismens ständiga självkritik och metodologiska etik.

Inte bara postmodernismen, utan även antropologin, den så kallade svarta feminismen i USA och feminister i tredje världen har riktat kritik mot västerländsk feminism för att ha varit blind för mångfalden i genusordningarna, inom och mellan samhällen. På senare år har mångfald blivit ett centralt värdeord, en nyckelsymbol, för feministisk forskning. Fokus på "representation", det vill säga symboler och tankekonstruktioner av alla de slag, har berett vägen för humanistiska ämnen. Den konstruktionistiska grundinställningen har lett till strategiska debatter om vad ifrågasättandet av kategoriseringen innebär för feministisk praktik: är det alls möjligt att tala om "kvinnorörelse" om själva kategorin "kvinna" löses upp?⁶

Idag är det inte längre lika angeläget som för trettio år sedan att samla data för att synliggöra kvinnor eller visa att kvinnors ställning i vårt samhälle är

⁶ Jag har valt att använda termerna konstruktionism och konstruktionistisk. Många säger istället konstruktivism och konstruktivistisk. Man skulle kunna lägga olika betydelser i dessa termer, men det sker knappast; det är snarast så att språkbruket för närvarande är vacklande.

underordnad på olika sätt. Av det förra är mycket gjort, även om mer behövs. Av det senare kan man säga att tillräckligt gjorts. Eftersom omständigheterna förändras, måste förstås bilden av underordningens grader och former ständigt kompletteras. Men som helhet är den överväldigande tydlig: kvinnor har inte samma möjligheter som män i vår typ av samhälle. Inte ens i Sverige. Se till exempel den stora utredningen om kvinnors ekonomiska ställning i Sverige (SOU 1997–98, 13 volymer).

Kan det då anses bevisat att kvinnor som grupp alltid och överallt är underordnade männen som grupp? Nej, så kan man knappast uttrycka saken. Underordning är nämligen ett ytterst komplext fenomen, eller snarare en rad fenomen som uppträder i olika kombinationer. Man kan alltså inte utgå ifrån att man vet vad underordning är och se efter om den föreligger eller inte, så som man ofta gjorde i genusforskningens tidiga skede. Dessutom visar framför allt historisk och antropologisk forskning att genusförhållanden varierar starkt både inom och mellan samhällen. Det är mycket svårt, på dagens nivå av begreppsutveckling, att beskriva hierarkiaspekten inom olika genusordningar på ett jämförande sätt. Vi kan tala om mansdominans, men inte om mansdominansen. Vi kan tala om patriarkala villkor eller företeelser eller strukturer, vi kan eventuellt sammanfattande kalla ett visst samhälle för ett patriarkat, men vi kan inte tala om *det* universella patriarkatet.⁷

Däremot behöver man inte betvivla att någon form av underordning föreligger, när en mängd mätbara fenomen uppträder tillsammans och pekar åt samma håll. Över större delen av västvärlden, till exempel, har kvinnor lägre löner än män, lägre utbildning än män, lägre politisk representation än män, lägre status inom religiösa organisationer än män, de utför mer av det obetalda nödvändiga arbetet än män, de representeras som mindre intelligenta eller mindre handlingskraftiga än män i media, mäns våld mot kvinnor är vida mer omfattande än kvinnors mot män, ekonomiska maktpositioner innehas nästan uteslutande av män, och så vidare. Den mest angelägna uppgiften idag är inte att samla fler indicier utan att utveckla tolkningar och förklaringar samt begrepp för noggranna beskrivningar och jämförelser.

⁷ Här går åsikterna dock starkt isär. Jag beskriver min uppfattning av vad forskningen kommit fram till, men det finns de som drar andra slutsatser. Framför allt menar många att variationerna är en fråga om grader och former för förtryck, men att det ändå är odiskutabelt att något slags förtryck föreligger överallt och i alla tider, och att det är *ett* fenomen, med samma rötter. Det är viktigt att inse att en sådan ståndpunkt inte innebär att man givit upp om möjligheten till ett framtida jämställt samhälle. Däremot kan jag inte acceptera att de som intar den ståndpunkten ibland anklagar oss som har en mindre tvärsäker attityd för att inte vilja erkänna att kvinnor och män ofta hamnar i konflikt med varandra, som grupper och individer, på grund av de rådande genusförhållandena. Det är uppenbart att så sker, menar jag, och att makt- och konfliktspekter är de mest brådskande att undersöka överallt – hur man än ser på patriarkatets eventuella universalitet.

Teoriutvecklingen har varit livlig och den empiriska kunskapen har vuxit enormt. Nya områden mutas ständigt in. Kunskapsområdet som helhet har verkligen utvecklats, men det har skett ojämnt. Somliga ämnen har legat långt framme, medan andra fortfarande kämpar för att börja ringa in genusaspekterna i det egna ämnet. Ett av genusforskningens stora problem för närvarande – särskilt akut för anslagsgivare – gäller hur genusforskningen kan främjas inom de ämnen där den hittills haft mindre genomslag, men vars kunskaper de tvärvetenskapliga genusforskarna ser behov av (till exempel medicin, psykologi). Hur väga ett teoretiskt avancerat projekt från ett genusvetenskapligt starkt ämne mot ett teoretiskt svagt men angeläget projekt från ett genusforskningsmässigt outvecklat ämne?

Trots dynamiken i det tvärvetenskapliga arbetet, utförs fortfarande den mesta genusforskningen *inom* ämnena. Kanske har de flesta aktiva genusforskare till och med mindre kontakt med forskare från andra ämnen idag än under pionjärtiden. Eftersom de är fler (åtminstone inom vissa ämnen), har de inte samma behov som tidigare av samtal över ämnesgränserna. Och allt eftersom den inomvetenskapliga genusforskningen växer och mognar, blir också de inomvetenskapliga genusfrågorna tydligare, och kräver det mesta av forskarnas uppmärksamhet. Det är naturligtvis en positiv utveckling, för ämnena ifråga och även för den samlade kunskapen om genus. Men om genusforskarna inom varje ämne ställer frågor som gäller det egna ämnet (vilket de bör göra), och gör det med sådan koncentration att den tvärvetenskapliga debatten urholkas (vilket kanske blir svårt att undvika med tanke på de begränsade resurserna), blir det svårare att komma vidare i det gemensamma.

Vidare skiljer sig ämnena åt vad gäller vilken typ av frågor kring genus som för ögonblicket kräver mest uppmärksamhet. Det finns särskilt tre ansatser, som alla är relevanta för förståelsen av genus i allmänhet, men där vissa verkar vara nödvändiga att ställa först, innan det blir möjligt att gå vidare till nästa typ. För det första har vi forskningen om kvinnliga lärares och forskares villkor inom ämnet. Ofta börjar genusforskningen inom ett ämne med sådana frågor, det gällde på 1970-talet och det gäller nu. För det andra finns frågor om hur genusforskning inom ämnet i fråga kan bidra till de samhällsförändringar som är önskvärda ur feministisk synvinkel. För det tredje har vi frågor om hur ämnet kan bidra till förståelsen av fenomenet genus som helhet.

Genusforskningen kan delas in på många andra sätt, där vissa ansatser blir mer relevanta inom vissa ämnen, andra inom andra. Viktigt är att minnas att genusforskningen i sin helhet handlar både om individer och kollektiv, och både om symboler och materiella resurser. Men det är i *relationerna* mellan genusförhållanden inom olika "sfärer" eller på olika "nivåer" som de mest intressanta mönstren framträder. Därför blir "genusordning" det centrala begreppet. Det finns en helhet eller fondvägg mot vilken detaljundersökningar skall ställas och mot vilken relevansen av till exempel olika forskningsprojekt kan bedömas.

Institutioner och utbildning i Sverige

I Sverige brukar man säga att kvinno- eller genusforskningen kom igång i början av 1970-talet. Men det hände en del redan dessförinnan. En milstolpe var Karin Westman Bergs "könsrollsseminarium" i Uppsala, från 1967. Hon var lektor vid universitetet, men seminariet fick hållas i Kursverksamhetens regi och i Västgöta nations lokaler (Algrim 1983: 280 ff). Detta seminarium inspirerade många tidiga akademiska feminister i Sverige, och därifrån utgick Grupp 8. Det är ett exempel på att påverkan mellan akademisk och aktivistisk feminism har gått i båda riktningarna.

Gunnar Qvist startade de kvinnohistoriska seminarierna som hölls under 1970-talet i Göteborg. Arkivarien Rosa Malmström grundade de kvinnohistoriska samlingarna, likaså i Göteborg. Idéhistorikern Asta Ekenwall och sociologen Rita Liljeström var också tidiga pionjärer, även de i samma stad. Gunnar Qvist och Rita Liljeström fick personliga professurer, de första i Norden med inriktning mot kvinnoforskning.

Vid flera universitet och inom olika ämnen började kurser med inriktning på kvinnor att hållas under 1970-talet. Men de var än så länge helt beroende av enstaka personer. Om dessa försvann ur en miljö, lades kurserna ned. Utvecklingen av kvinno- eller genusforskningen fortsatte dock inom allt fler ämnen och utgjorde länge den enda grunden även för de tvärvetenskapliga framstegen. Inom stora ämnen, som till exempel historia, var det ibland svårt att se skillnaden mellan det inomvetenskapliga och det tvärvetenskapliga arbetet på temat kvinnor eller genus.

Ur dessa små och spridda men dock miljöer växte tvärvetenskapliga mötesplatser fram. Nästa milstolpe kan sägas vara grundandet av centra eller fora för kvinnoforskning och kvinnliga forskare (de hade lite varierande namn). De var till att börja med fristående föreningar men övergick (i de flesta fallen) till att bli universitets-centra under 1980-talet.

Den första föreningen var den i Lund. Vi kan ta den som exempel på utvecklingen (efter Torhell 1999). Det första diskussionsmötet i Lund hölls den 16 mars 1978. 130 kvinnor kom, och redan vid det andra mötet, i april, tillsattes fem arbetsgrupper för att arbeta med kvinnliga forskares materiella och sociala villkor, kurslitteratur, stipendier och tjänstetillsättningar, samt mansdominansens verkningar inom teoribildningen. Föreningen fick omedelbart 120 medlemmar. Namnet blev *Forum för kvinnliga forskare och kvinnoforskning*. Man fick medel från UHÄ för ett projekt och tog initiativ till Kvinnovetenskaplig tidskrift, vars första nummer kom i februari 1980. Föreningen hade också ett lokalt medlemsblad och ett eget bibliotek. Aktiviteterna bestod vidare av välbesökta öppna föreläsningar (65 stycken under de första fem åren) och informella diskussionsmöten på lunchtid.

1983 blev Forum i Lund en permanent inrättning vid universitetet. Den definierades som ett fakultetsgemensamt serviceorgan för kvinnoforskning och

forskning om jämställdhet vid Lunds universitet. Parallellt levde föreningen vidare och 1988 bytte den namn till *DISA – föreningen för kvinnostudier* för att göra tydligt att det rörde sig om två olika verksamheter.

1986 hölls den första kursen vid Forum; lärarna var timanställda. 1988 gavs en doktorandkurs. 1991 utlystes en tjänst som lektor och föreståndare. Forum tog över FEMDOK, ett nationellt register över kvinnoforskning. Första A-kursen hölls 1996. Idag har Forum bytt namn till *Centrum för genusvetenskap* och där finns ett tjugotal lärare och forskare (mestadels på deltid), flera doktorander, samt en tillsatt och en befordrad professor.

Liknande historier skulle kunna berättas från de övriga universiteten, och på senare år även högskolorna. Föreningar bildades snabbt på andra universitetsorter och det första så kallade flerforamötet hölls i maj 1979. I skrivande stund finns det 15 centra/fora eller motsvarande i Sverige. De flesta har egna bulletiner, på varierande ambitionsnivåer. De flesta erbjuder grundkurser på alla nivåer; många har dessutom mindre kurser på olika teman. Genusvetenskap erkänns som huvudämne på de flesta universitet och högskolor. Magisterkurser är under utveckling. Forskarkurser har getts sedan länge och blir allt fler. Tjänster inrättas. Resurserna är fortfarande magra i förhållande till det stora intresset, men de har vuxit avsevärt på den jämförelsevis korta tid som gått sedan centra/fora övergick från att vara föreningar till att bli enheter vid lärosätena.

År 2001 inrättades en genusforskarsskola vid Umeå universitet.⁸ Den erbjuder inte en fullständig forskarutbildning i genusvetenskap, utan doktoranderna är dubbelanknutna, dels till Kvinnovetenskapligt forum, dels till en vanlig ämnesinstitution, där de skall disputerar. De bedriver alltså inomvetenskaplig genusforskning enligt min definition, men via anknytningen till Kvinnovetenskapligt forum får de också utbildning i tvärvetenskaplig genusforskning.⁹

Kring ett antal professorer med genusinriktning har mer eller mindre permanenta genusforskmiljöer utvecklats. Ett exempel är The Comparative Gender Studies Program (CGS) vid sociologiska institutionen, Stockholms universitet. Det leds av professor Barbara Hobson; där ordnas seminarier och kurser och gästföreläsare bjuds in. Fokus ligger på jämförande forskning om välfärdsstater

⁸ Den planerades ursprungligen som en angelägenhet för genusforskningen i hela landet men begränsades senare till enbart Umeå universitet och tre partnerhögskolor. Doktoranderna måste disputerar i Umeå. Detta är olyckligt, dels för att inte alla stora genusforskningsämnen finns representerade i Umeå, dels och framför allt eftersom ett problem för genusforskningen är att de seniora forskarna är utspridda över hela landet och de flesta ämnen. Former för regelbundna utbyten behövs för att ge doktorander kompetent handledning, och det var detta som från början motiverade centra/fora att ta initiativet till genusforskarsskolan.

⁹ Vid den första antagningen sökte 125 personer (111 kvinnor, 14 män) och 23 antogs, alla kvinnor; vid andra tillfället våren 2002 sökte 23 personer (18 kvinnor, 5 män) och 7 anställdes, varav 2 män.

och genus. I Luleå inrättades 1993 en professur i genus och teknik, och 1997 omvandlades Centrum för kvinnoforskning där till en institution för genus och teknik som fick ansvar för forskarskolan för kvinnor vid den tekniska fakulteten mellan 1995 och 1998.

Men den enda fullständiga forskarutbildningen om genus (alltså motsvarande tvärvetenskaplig genusforskning enligt min definition) i Sverige finns i Linköping, vid *Tema Genus*.¹⁰

1998 invigdes *Nationella sekretariatet för genusforskning*, i Göteborg. Dess uppgift är att överblicka genusforskningen i Sverige, sprida dess resultat, arbeta för ett ökat medvetande om genusperspektivets betydelse samt analysera dess status och utvecklingsmöjligheter inom alla vetenskapsområden. Sekretariatet ger ut tidskriften *Genus*, med en upplaga på 20.000, där aktuell forskning presenteras på ett populärt sätt. Det samarbetar med *Kvinnohistoriska samlingarna* vid Göteborgs universitetsbibliotek, som 1997 fick nationellt ansvar som dokumentationscenter för kvinno-, mans- och genusforskning. Bland annat finns där databasen GENA, där alla svenska avhandlingar med genusperspektiv från 1960 finns med.¹¹ Sekretariatet driver också två e-post-listor, en för information, en för debatt, med över tusen deltagare.

Konferenser i Sverige

Karin Westman Berg tog redan 1957 initiativet till en kvinnoforskningskonferens, Sveriges första, där bland andra Barbro Alving deltog (Algrim 1983). Karin Westman Berg var också huvudperson på den konferens som anordnades i Holland 1975 på nordiska kvinnoforskarens initiativ och där ämnet kallades Feminologi (Silfwerbrand Ten Cate 1983). 98 aktivister och forskare deltog, hälften från Skandinavien.

1982 hölls det så kallade Kvinnouniversitetet i Umeå, där över två hundra feministiska forskare från hela Sverige träffades i tre intensiva dagar. (Dokumenterat i Aniansson 1983.) För akademiska feminister i den så kallade andra vågen var det den första stora sammankomsten och stämningen var hög.

Men redan innan dess hade flera ämnesspecifika kvinnoforskningskonferenser hållits, och allt sedan dess många mindre, tematiska genuskonferenser. Symposier och workshops, ibland med internationellt deltagande, anordnas mer eller mindre regelbundet av de många ämnesbaserade genusforskarnätverken som finns, till exempel *SKOGH (Sveriges Kvinno- och Genushistoriker)*, och *NAG (Nätverket för Antropologisk Genusforskning)*. Konferenser för genusforskare på det egna universitetet har också anordnats, flera i Stockholm, en i Göteborg

¹⁰ 120 personer sökte till de sex doktorandtjänsterna vid första antagningen, 1999, och vid den andra två år senare var söktrycket ungefär detsamma.

¹¹ Ett mått på genusforskningens fortsatta tillväxt: 1995 kom 21 avhandlingar med genusperspektiv, år 2002 kom 84 stycken. Gunnel Karlsson, personlig kommunikation.

och en i Umeå. Även grundstudenter med genusintressen har träffats över ämnesgränserna.

Ett nationellt arbetsmöte arrangerades 1991 av centra/fora med stöd från JÄMFO; ett tjugotal deltagare inkom med lägesrapporter från sina respektive ämnen i syfte att skapa underlag för ett forskningsprogram. Forskningsrådsnämndens genuskommitté har anordnat två tvärvetenskapliga symposier (1999 och 2002) och flera konferenser om genusforskning inom olika ämnesområden, bland annat medicin och psykologi, och tematiska konferenser, som en om mansforskning.

Nationella sekretariatet för genusforskning anordnade en nationell tvärvetenskaplig genusforskningskonferens för första gången i december 1999, i Göteborg. Den följdes av en i Örebro, 2000, och en i Umeå, 2002.

I september 2001 hölls i Malmö den första så kallade ämneskonferensen i genusvetenskap. Den riktade sig främst till lärare på grundkurser vid centra/fora och koncentrerade sig på utvecklingen av kursinnehåll och pedagogiska metoder.

Forskningspolitik

Genusforskning och jämställdhet är inte samma sak. Inte ens genusforskning och jämställdhetsforskning är samma sak (jfr kapitel 1). Men beröringspunkter finns, och genusforskningen har ofta uppmärksamats av myndigheterna i samband med jämställdhetssatsningar.

I UHÄ-rapporten 1977:4: *Förändring för jämställdhet* föreslogs ett program om forskning kring jämställdhetsfrågor och särskilda medel avsattes. I flera senare forskningspropositioner har jämställdhet lyfts fram som prioriterat område.

1981/1982 permanentades Gunnar Qvists personliga professur i kvinnohistoria i Göteborg. Centra/fora började under 1980-talet finansieras av UHÄ med öronmärkta medel som senare gått olika öden till mötes.

Mellan 1979 och 1983 hade Riksbankens Jubileumsfond en områdesgrupp för jämställdhets- och kvinnoforskning som finansierade ett trettioårligt forskningsprojekt. Även HSFR hade en programkommitté för främjande av kvinnoforskning. Den avslutade sin verksamhet i mitten av 1980-talet med att utlysa fem forskartjänster i jämställdhetsforskning, samt en i ekonomisk historia med inriktning på kvinnors villkor och en doktorandtjänst med inriktning på kinesisk kvinnolitteratur (Göransson 1989).

1983 inrättades *Delegationen för jämställdhetsforskning, JÄMFO*. Den skulle verka för att främja jämställdhetsforskning, men den var ett politiskt organ och hade inga egna medel att dela ut till forskningsprojekt.

Under de därpå följande åren togs många små steg. Det gjordes aldrig någon stor samlad satsning på genus, men saken blev heller aldrig helt bortglömd.

1991 inrättades en professur i nationalekonomi med inriktning på kvinnors

och mäns inkomster och löner i Lund, en i Uppsala i sociologi med inriktning på studiet av våld mot kvinnor, och en i Linköping i allmänmedicin med inriktning på medicinsk kvinnoforskning.

1990 hände något ovanligt. I forskningspropositionen 1989/90 fanns förslag om att tre professorer i kvinno- och jämställdhetsforskning skulle inrättas samt att Forskningsrådsnämnden skulle få 500.000 kronor för ett informationsprogram för jämställdhetsforskning. Men samtidigt föreslogs att JÄMFO skulle läggas ner. Riksdagskvinnorna gick då samman över partigränserna (alla partierna) och krävde i en gemensam motion att Forskningsrådsnämnden skulle inrätta ett sekretariat med ansvar för kvinnoforskning. Sekretariatet skulle inte bara informera utan initiera och stödja så som JÄMFO dittills gjort. Forskningsrådsnämnden fick för detta 2 miljoner kronor, och ytterligare 2 miljoner kronor för 1991/92.

Forskningsrådsnämnden inrättade en kommitté för det särskilda anslaget till kvinno- och jämställdhetsforskning, som det kom att heta tills det så småningom bytte namn till genusforskning. Anne Marie Berggren, forskningssekreterare vid Forskningsrådsnämnden med ansvar för genusforskningen från starten tills hon gick i pension 2001, och Barbro Westerholm, ordförande i kommittén under samma period, berättar:

”Antalet ansökningar steg snabbt under 1990-talet från över 100 vid den första hastigt tillkomna utlysningen 1991 till nära 300 år 1997. De öronmärkta medlen inom FRN till genusforskning ökade genom regeringens beslut under årens lopp till cirka 10 miljoner kronor, dock inberäknat administration. (...) Men varken pengarna, sekretariatsresurserna eller ledamöterna räckte egentligen till för så många projekt trots heroiska ansträngningar. (...) *Den idag spridda föreställningen inom universitetsvärlden att de som håller på med genusforskning är särskilt gynnade är en myt.*” (1999:63. Emfas i originalet.)

1999 räckte anslaget till nio nya projekt. Därefter har antalet nya projekt som kan få medel sjunkit, eftersom anslaget varit konstant medan kostnaderna ökat.

Genuskommittén har förutom ansvaret för fördelningen av projektanslag, organisering av konferenser och andra forskningsstimulerande aktiviteter, arbetat med att försvara och förklara genusforskningen både inför andra forskningsråd och inför allmänheten. Den utvärderades av en nordisk grupp (Ve et al 1999) som fann att den varit en central resurs för svensk genusforskning, att den fattat kloka beslut om prioriteringar och att den vetenskapliga kvaliteten och samhällreliga relevansen hos de projekt som fått stöd varit hög – allt detta dock med orimligt små resurser, både i relation till behovet och i relation till vad övriga program inom Forskningsrådsnämnden hade till sitt förfogande.

2002 lades Forskningsrådsnämnden ner och genuskommittén flyttades till Vetenskapsrådet, där den fick behålla ungefärligen samma uppgifter och resurser men dess självständighet begränsades.

1995 tillsattes en statlig utredning om genusforskning under ledning av Ebba Witt-Brattström med det dubbla uppdraget att dels föreslå åtgärder för

att främja kvinno- och jämställdhetsforskningen, dels överväga hur man skulle kunna underlätta för kvinnliga forskare i universitetsstrukturen (SOU 1995: 110). Ett resultat blev beslutet att några särskilda genusforskningstjänster skulle inrättas. Forskningsrådsnämnden fick i uppdrag från utbildningsministern att förbereda ett förslag. Genuskommittén utarbetade ett noga genomtänkt förslag, enligt vilket tjänsterna skulle fördelas på olika nivåer och till olika universitet med hänsyn tagen till genusforskningens utveckling inom olika ämnen och på olika platser. Detta förslag antogs dock inte av Forskningsrådsnämndens styrelse, utan där omfördelades medlen till sex likadana paket med en professur, en forskarassistenttjänst och en doktorandtjänst i varje, totalt arton tjänster inom sex ämnen, bland dem både sådana där genusforskningen kommit långt och sådana där den knappt påbörjats. Att detta var olyckligt visade sig bland annat i att det blev svårt att tillsätta tjänsterna inom de senare. Spridningseffekterna på olika universitet och inom olika ämnen blev också mindre än de skulle ha blivit med kommitténs förslag.¹²

Dessa tjänster gällde genusinriktning inom olika traditionella ämnen. 1998 tillträdde jag den första professuren med beteckningen ”i genusvetenskap”, alltså den första som var helt tvärvetenskapligt definierad. Den inrättades av Umeå universitet. Nu finns ytterligare en fullt tvärvetenskaplig professur i genusvetenskap, i Lund, och en gästprofessur i Göteborg i genusvetenskap med inriktning på teori; vidare finns tre professorer som är tvärvetenskapliga i viss grad, en i Örebro och två i Linköping. Dessutom har några lektorer i genusvetenskap nyligen blivit befordrade till professorer.

Den så kallade Kvinnomaktutredningen tillsattes för att undersöka kvinnors tillgång till och inflytande över ekonomiska resurser i Sverige. Ett stort antal kvalificerade genusforskare deltog, och de tretton volymerna, publicerade under 1997 och 1998, innehåller en mängd data om kvinnors situation i Sverige. (Slutbetänkande SOU 1998:6)

Motstånd och integration. Om relationerna mellan ett nytt kunskapsfält och de etablerade disciplinerna

Denna berättelse kan verka handla om enbart framgång. Det är sant att kampen gett resultat, men en kamp har det varit och hela tiden har motståndet varit tydligt. Det finns inte utrymme här att berätta den historiens alla invecklade turer; jag kan bara antyda dess komplexitet och seghet.

Anita Göransson ställde i en artikel frågan: ”Vad händer när ny kunskap växer fram och gör anspråk på att förändra vår bild av historien och samhället? Hur reagerar de som med auktoritet hävdat det gamla perspektivet och som gemensamt knäsat kunskapen om och accepterandet av detta perspektiv som bas för denna sin auktoritet och för auktoritet inom fältet över huvud taget?”

¹² Turerna kring dessa tjänster har även senare varit många, se Jordansson 2003.

Hur reagerar de, när det hävdas att detta perspektiv är otillräckligt, kanske t o m felaktigt i vissa stycken?” (1987:45) Uttryckt på det sättet blir svaret uppenbart: De kan knappast undvika att känna sig störda och följaktligen kommer de att göra motstånd.

Göransson undrade vidare vilken betydelse det har att den nya kunskapen nästan helt bärs upp av en underordnad grupp, att kunskapen problematiserar just detta underordningsförhållande och att den grupp som talar för det alltså talar i egen sak (1987:45).

Vittnesmålen är legio. På konferenser och i tidskrifter och böcker, i Sverige och i andra länder, berättas om och om igen ungefär samma historia: Genusforskningen förtigs eller förlöjligas, kurser inrättas men rätt som det är stryks de ur kursutbudet igen, de personer som gör sig kända som genusforskare inom sitt ämne får problem med att få tjänster, och så vidare. I Sverige har genusforskningen haft mer medvind än inom många andra länder, det har gjorts satsningar, men de har aldrig varit omfattande, och när det hänt något avgörande har det ofta funnits speciella skäl (till exempel riksdagskvinnornas samgående över partigränserna), och många försök har gjorts, ibland framgångsrika, att använda öronmärkta medel till något annat än genusforskning eller att styra medlen så att genusforskarna själva inte kunnat kontrollera deras användning.

Denna historia gör att genusforskare i allmänhet är på sin vakt mot alla tecken på att makthavare försöker urholka genusforskningen. Det måste de vara.

Men de kan också glädjas åt att genusforskningen trots allt motstånd faktiskt etablerat ett brohuvud i den akademiska världen. Ett brohuvud som ideligen ändrar form, som är oproportionerligt litet i förhållande till det stora intresse det väcker, men dock ett brohuvud som alltsedan det först etablerades hållit sig fast och, i stora drag, vuxit sig starkare.

Göransson påpekar att även icke-genusinriktade forskare börjar ta upp trådar från genusforskningen. Ett exempel är Anthony Giddens.¹³ Hon ställer hypotesen att det inte är enbart eller ens kanske främst genusforskningens innehåll som påverkar var, när och hur den accepteras, utan det sociala sammanhanget (1987:56). Man kan anta att det underlättar om graden av vetenskapsteoretisk överensstämmelse är stor och om genusforskningsansatsen inom ämnet kompletterar, snarare än korregerar, ämnets etablerade sanningar.

Obalansen mellan genusforskningens omfattning och kvalitet, å ena sidan, och å den andra den begränsade uppmärksamhet och acceptans den får i forskarsamhället utanför de egna kretsarna, är fortfarande slående.

¹³ Faktum är att i hans stora lärobok i sociologi (åtminstone andra upplagan, från 1993), upptar kapitlet ”Gender and Sexuality” 48 sidor, av bokens totalt 731. Det ställs jämsides med sådana andra kapitelrubriker som ”Stratification and Class Structure” och ”Politics, Government and the State”. Ett annat exempel skulle kunna vara att ett kapitel om feministisk teori inlemmas i en ofta använd svensk sociologisk lärobok, Månsson 1998.

Genusforskning utanför Sverige. Internationellt samarbete

I det här kapitlet har fokus legat på utvecklingen i Sverige. Den har varit ganska lik den i andra västeuropeiska länder. I USA startades Women's Studies Centers tidigare och är fler, och variationen är större mellan lärosäten och regioner, men i stora drag har utvecklingen även där varit densamma. Därmed inte sagt att exakt samma processer och debatter skett överallt. Särartsvarianten av feminism har till exempel varit starkare i södra Europa än i norra. Framväxten av institutionaliserad genusforskning har gått smidigare och mött mindre motstånd i somliga länder än i andra. Termen women's studies och fokus huvudsakligen på kvinnor dominerar på vissa håll, medan gender studies och fokus på genusrelationer är vanligare på andra. Och så vidare. Men det viktiga här är inte att redovisa förloppet land för land utan att påpeka att utvecklingen i Sverige följt ett ungefärligt västerländskt mönster.

Genusforskningens historia i Europa är ännu inte skriven men det finns en del översiktmaterial.¹⁴

Det mest framträdande draget är variation, både vad gäller fokus och terminologi, och vad gäller institutionalisering. Gabriele Griffin ser hela skalan, från nästan total avsaknad av genuskurser i högre utbildning, till exempel i Grekland och Portugal, via individuella kurser inom traditionella discipliner, vilket nu finns över nästan hela Europa, och via utbildningsprogram på olika nivåer som finns i flera av länderna i norra och nordvästra Europa, och slutligen en återgång till vad som kallas "mainstreaming" eller integration av genusstudier som enbart perspektiv inom traditionella ämnen, vilket enligt Griffin är på gång just nu i bland annat Storbritannien och Norge. "This suggests that Women's or Gender Studies as a discipline in Europe has in some ways come full circle," säger hon och rekommenderar en kollektiv reflektion kring vad vi riskerar att förlora (Griffin i Passerini et al 2002:21–28).

Frågan om ämnesblivandet har debatterats på många nivåer. Enligt Rosi Braidotti har den i Europa till stora delar lösts genom nätverksarbete. En fråga hon tar upp, som inte har varit så framträdande i Sverige men kommer alltmer även här, är den om hur institutionaliseringen av genusvetenskap kan komma att påverka den ofta sköra alliansen mellan kvinnor från olika klasser, etniska och sexuella kategorier (Braidotti i Passerini et al 2002).

I en rapport från en utvärdering av "Women's studies activities in Europe," 1995, menar Braidotti, de Dreu och Rammrath att man i nuläget kan urskilja women's-studies-institutioner av tre olika slag: 1) de som fungerar som en central service-institution för sitt universitet men inte har undervisning, 2) de som ger särskilda kurser som leder till examen, och 3) de som arbetar huvudsakligen med forskning (egna projekt och forskarutbildning) (Braidotti och Vonk, 2000:168–170).

¹⁴ Översikter och debattreferat finns till exempel i Passerini et al 2002, Braidotti och Vonk 2000, Griffin 2002.

De europeiska feministforskningskonferenserna har varit mycket betydelsefulla alltsedan 1991, då den första hölls i Aalborg, Danmark (dokumenterad i *Women's Studies International Forum 2/3*, 1994). Det var också första tillfället till närmare kontakt mellan kvinnoforskare från östra och västra Europa. Därefter har sådana konferenser hållits vart tredje år (Ferreira et al 1998), de senaste i Bologna 2000 och i Lund 2003.

Världskvinnokonferenserna hålls också vart tredje år, senaste i Uganda 2002 (den åttonde).

Genusforskningskonferenser är annars numera sällan heltäckande utan har teman som kön och våld, genus och sexualitet, multikulturalism, kvinnors berättande, förändringar i arbetsmarknadsförhållanden, och så vidare.

I Utrecht, i Nederländerna, finns en genusforskarskola som riktar sig till doktorander från alla europeiska länder. I ATHENA-projektet (*Advanced Thematic Network in Activities in Women's Studies in Europe*), samarbetar ett åttiotal deltagare från tjugo länder kring flera delprojekt, bl a utveckling av IT-pedagogik i undervisning, framtagande av läroböcker och framtagande av forskningsantologier som skall ge genusforskarna en översikt över debatterna inom Europa som helhet. Detta projekt bedrivs inom ramen för föreningen AOIFE (*Association of Institutions in Feminist Education and Research in Europe*) som samlar de flesta institutioner där genusforskning eller undervisning i women's studies bedrivs i Europa.

Föreningen *Women's International Studies Europe* (WISE) driver en e-postlista, ger ut en recensionsbulletin (*Feminist Europa*), en nyhetsbulletin (*WISE Women's News*), främjar utbyten av studenter och lärare mellan länder, med mera.

Förutom många tidskrifter som läses i många länder utan att vara uttryckligen internationella, de flesta brittiska eller nordamerikanska, finns en som uttryckligen vänder sig till kvinnoforskare i hela Europa, *European Journal of Women's Studies*.

I januari 2002 kom en rapport från en EU-utredning som rekommenderade ett European Gender Institute. Det skall ges ansvar för insamlande och spridning av information, samordning av forskning, synliggörande av genusfrågor och framtagande av verktyg för mainstreaming av genusfrågor. Institutet skall framför allt vända sig till politiker och andra aktörer på europeisk nivå. Det är ännu inte beslutat om institutet faktiskt kommer att inrättas.

Allt fler forskningsprojekt utformas i samarbete mellan forskare från flera europeiska länder, det gäller inom genusforskningen som på andra håll. Ett exempel är det europeiska forskningsnätverket "European Research Network on Men in Europe" som driver ett komparativt projekt om problematisering av maskuliniteter. Forskare från tio länder deltar, med bidrag från EUs ramprogram 5.

Svenska genusforskare har varit mycket aktiva på internationella arenor. Deltagandet i genuskonferenser i andra länder tilltar. I den europeiska institutionsföreningen AOIFE är de flesta centra/fora i Sverige medlemmar, och

i nätverket och forskningsprojektet ATHENA deltar fem svenska universitet. AOIFE:s sekretariat har legat i Oslo men flyttade nyligen till Linköping.

På nordisk nivå finns den engelskspråkiga tidskriften *Nora, Nordic Journal for Women's Studies*, grundad 1993, och det nordiska samarbetsorganet *Nordisk institutt for kvinne- og kjønnsforskning*, NIKK, inrättat 1995, efter ett förspel i Åbo från 1991. 1981 grundades *Nordisk forum for kvindeforskning i Norden*. Flera genusforskningsnätverk i de nordiska länderna har nordisk räckvidd (Rosenbeck i Passerini et al 2002). 1996 samlades 600 forskare till konferensen ”Frö och frukter” i Oslo. Flera mindre, nordiska konferenser har också genomförts. Från 1999 finns en nordisk koordinator för mansforskning vid NIKK.

Nordisk genusforskning har uppmärksammats internationellt. Begrepp som den kvinnovänliga välfärdsstaten har blivit kända och omdebatterade (Ve et al 1999).

Det har diskuterats om nordisk genusforskning har en särskild profil. Man brukar säga att den utmärker sig genom en stark betoning på materiella frågor, särskilt produktion av förnödenheter, både i form av betalt och obetalt arbete, i och utanför hemmet. Kulturella och psykologiska frågor, symboler och identitet, kropp och sexualitet, har varit mindre viktiga, särskilt i jämförelse med genusforskning i andra delar av världen, men på senare år har intresset för dessa teman ökat starkt. I boken *Is there a Nordic Feminism* var svaret på frågan nej, det finns ingen enhetlighet i feministisk forskning såsom den bedrivs i de olika nordiska länderna, framför allt bedrivs där ingen forskning som inte också finns på andra håll, men författarna menade ändå att nordisk genusforskning karakteriseras av ett särskilt fokus på vardagslivet och arbetslivet, och på en kombination av konstruktionism och realism (von der Fehr et al 1998).

Vad de flesta som kommenterar saken är överens om är att det nordiska nätverkandet har varit inspirerande. Det Nordiska Sommaruniversitetet spelade en viktig roll i de tidiga faserna. För svensk genusforskning har det norska inflytandet varit av stor vikt, särskilt inom vissa ämnen, som sociologi, psykologi, kvinnorätt och historia. Ett norskt kvinnoforskningsprogram mellan 1989 och 1993 gav rikligt med frukt, i synnerhet den serie böcker som gavs ut av Universitetsforlaget, ”Kvinnens levkår og livsløp.”

3. Genusforskningens många rymder

Frågan ”vad är genusforskning” kan besvaras med teoretiska och historiska översikter, som jag gör i de flesta av kapitlen i denna skrift. Men den kan också besvaras med konkreta exempel. I detta kapitel skall vi se vilka frågor om genus som ställs för närvarande inom några olika discipliner.

Det brukar sägas att genusforskningen står på två ben, det tvärvetenskapliga och det inomvetenskapliga. Men på sätt och vis är den snarare en tusenfoting. Varje kunskapsfält har sina studieobjekt och de kan alla vara relevanta, på något sätt, för genusforskning. Det gör att genusforskningen utvecklas längs många spår, i många riktningar. Och ben är nog en för statisk metafor – det hela bör hellre ses som många vägar som leder mot liknande mål, med spretiga förgreningar som pekar mot nya mål. Eller kanske skall man se det som ett intrikat slipat prisma där ljusstrålar bryts i skiftande mönster, olikfärgade men samspelande.

Kunskapen om genus inom varje ämne är beroende av den inom andra ämnen. Genusforskare bör försöka hålla sig uppdaterade inom andra ämnen än det egna. Men det har blivit allt svårare, eftersom genusforskningen växer stadigt inom praktiskt taget alla ämnen och även den tvärvetenskapliga referensramen blivit omfattande.

Här finns alltså ett behov av översikter. Antologier som fungerar som exempelsamlingar på genusforskning inom olika ämnen har funnits länge, särskilt inom humaniora och samhällsvetenskap. Nu börjar det också finnas forskningsöversikter och läroböcker. Några exempel finns i avsnittet Att läsa vidare. Jag rekommenderar också bläddring i Kvinnovetenskaplig tidskrifts specialnummer från olika ämnen genom åren.

I denna text kan jag inte erbjuda mer än en kort antydning om typer av problemställningar från några ämnen. Tillsammans ger de dock en uppfattning både om genusforskningens bredd och om hur de skilda angreppssätten samlas kring fenomenet genus. Jag skall först ta exempel från några ämnen där genusforskningen är betydande. Sedan skall jag diskutera de problem den möter inom två områden där den haft svårt att etablera sig, nämligen medicin och teknik/naturvetenskap.

Genusforskning inom några humanistiska och samhällsvetenskapliga ämnen

Historiker kan studera hur genusordningen i ett visst samhälle varierat över tid, och vad som verkar ha spelat in och vilka konsekvenserna blivit för kvinnor och män av konkreta förändringar, såsom en lag om barnamord eller en industri-nedläggning. Hur har maktrelationer mellan kvinnor och män reproducerats och förändrats under seklens gång? Hur kan denna förändring och kontinuitet förklaras? Frågor har ställts kring många företeelser, inom alla sfärer av mänsk-

ligt liv, som arbete, utbildning, politik, frivilligarbete, äktenskap, sexualitet, brott och straff. Frågorna kan till exempel handla om hur det manliga och det kvinnliga skapas i olika tider och olika miljöer, eller hur männens överordning byggs upp och försvaras. Historisk periodisering måste inte sällan förändras om kvinnors villkor tas med i bilden; det är ett exempel på hur ett ämne kan vara skevt på grund av genusblindhet, och hur detta kan rättas till (Karlsson Sjögren 2002). Viktigt är också att undersöka hur genusordningen har påverkat de stora samhälleliga processerna, som demokratisering och industrialisering.

I statsvetenskap har männen tagit genus och kvinnor på stort praktiskt och teoretiskt allvar, skriver Anna Jónasdóttir ironiskt. I mer än två tusen år definierades mannen som den generella politiska människan, men kvinnorna var också intressanta, eftersom de ansågs nyttiga. De kunde exploateras. Men de var inte pålitliga, därför måste de kontrolleras. ”Under 1900-talet, däremot, kom kön att anses irrelevant. Det nya nu är att kvinnor själva börjat tala och skriva om könets betydelse. Frågor om kön och politik kan vara till exempel: På vad sätt är kvinnor och män delaktiga i olika förändringar? Vilka värden/intressen drivs och vilka institutionaliseras? Kan de relateras till gemensamma eller skilda, kanske motsatta könsintressen? Vilka är de eventuellt varierande kvinno- och mansintressena? Hur berörs olika sociala könsgrupperingar av politikens utfall? I vilken riktning går eventuella ändringar över tiden i detta avseende? Hur är politiska strukturer uppbyggda och hur upprätthålls eller förändras gränser mellan skilda sfärer? Statsvetenskaplig genusforskning fokuserar särskilt på jämställdhetens förutsättningar och framgångar, särskilt på sådana områden som socialpolitiken och välfärdsstaten.” (Genusperspektiv i forskningen, 1996:87 ff)

I gränstrakterna mellan statsvetenskap och historia har man bland annat undersökt hur kvinnor uteslutits ur diskurser om jämlikhet, befrielse, demokrati (upplysningen, arbetarrörelsen, socialistiska teorier); hur kvinnors uteslutning från medborgarskap begränsat deras liv på andra sätt; hur kvinnor har agerat politiskt trots allt (Scott 1999:79–80).

Litteraturvetare kan studera huruvida kvinnliga och manliga författare skriver på olika sätt eller väljer olika problem att skriva om. De kan studera hur relationer mellan kvinnor och män framställs i romaner. Litteraturen är ett område där könskonstruktioner reproduceras, så detta kan och bör studeras där likaväl som inom ämnen som hämtar sitt material från levande människor.

Margaretha Fahlgren sammanfattar utvecklingen i tre faser. Den första handlade mest om att ta fram de bortglömda kvinnliga författarna. Den andra fasen blev mer teoretisk och handlade mycket om kön och genus som begrepp. Den tredje fasen, den nuvarande, handlar om maktrelationerna mellan kvinnor och män. Genusforskning kan förändra bilden av vad litteratur är, eftersom kvinnor ofta skrivit inom genrer som inte räknats som riktig litteratur. Den nordiska kvinnolitteraturhistorien är ett stort verk, en milstolpe, säger Fahlgren, men

det vore intressant att som nästa steg analysera kvinnors texter i dialog med männens. Det behövs också mer forskning om kvinnliga författares villkor, om receptionen av deras verk, om hur kvinnliga författare förhållit sig till sina föregångare, och om hur kvinnliga läsare läser (Genusperspektiv i forskningen, 1996:73 ff).

Liksom historiker jämför i tiden, jämför antropologer i rummet (och ibland även tiden). Antropologin bidrar med exempel på hur genusförhållanden kan se olika ut. Konkret information om variationer har varit viktig, särskilt i de tidiga skeendena, för att argumentera mot naturlighetstänkandet. Inom antropologin utvecklades flera stora teoretiska debatter om genus redan på 1970-talet. De handlade särskilt om vilka omständigheter i ett samhälle som kan tänkas förstärka eller försvaga genushierarkisering. Men snart upptäckte man att detta komparativa grepp krävde begreppsutveckling kring makt och förtryck. Antropologin bidrar också utifrån sin helhetssyn med insikter om hur olika aspekter på genus kan hänga ihop med varandra och med andra företeelser. Vidare har antropologers erfarenheter av nära umgänge med människor med olika sätt att tänka och vara givit dem kunskap om sådana aktuella feministiska teman som mångfald och relativism och inte minst etiska aspekter på kvalitativa metoder.

Genusantropologin idag ställer frågor som: Vilka genuskategorier finns det i ett givet samhälle eller enligt en given diskurs? Med vilka kriterier skiljs de från varandra? Vilka delar av det sociala livet organiseras med hjälp av genus och hur motiveras detta? Hur symboliseras genuskategorierna och deras respektive egenskaper? Och vad får detta för konsekvenser för försörjningen, för resursfördelningen, för beslutsfattandet, för religionen, för barnuppfostran, och så vidare? Vilka sysslor, platser, situationer, egenskaper och så vidare definieras som genusneutrala? Hur pass lika/olika är kvinnornas och männens (och eventuella andra genuskategoriers) världar? Vilka tankar om genushierarki finns det? Var kommer genusdifferentieringen in i den samlade bilden av samhällets differentieringar och hierarkier? (Thurén 2002a, 2002b)

Arkeologer ställer liknande frågor utifrån de föremål och andra materiella lämningar de har att arbeta med, frågor om vem som gjorde vad vid en viss tid och plats, hur kvinnligt och manligt värderades, och så vidare. Det gäller här – liksom för alla genusforskare, givetvis, men riskerna är möjligtvis särskilt stora inom arkeologin – att se upp så att man inte tolkar fel därför att man projicerar nutida idéer på det gamla materialet, idéer som till exempel att synålar och kammar hör till en kvinna, svärd och klubbor till en man (Arwill-Nordbladh 2001, Werbart 2002).

Även sociologer ställer frågor som liknar antropologernas men oftast enbart gällande sitt eget land. I Sverige har genusforskare inom sociologi varit särskilt intresserade av arbetsmarknaden och välfärdsstaten men de undersöker framför allt omständigheter som ger kvinnor sämre materiella villkor än män,

så som lägre löner, sämre karriärmöjligheter, sämre sociala förmåner. Kvinno-dominerade yrken, som sekreterare, och kvinnodominerade arbetsplatser, som sjukhus, har tilldragit sig mycken uppmärksamhet. Teman som prostitution, familjebildning, fördelning av hushållsarbete och barnavård har varit centrala. Genussociologer har gått i bräschen för användandet av kvalitativa metoder inom sociologin, och de har visat på felkällor i klassiska teorier, till exempel om klass, som beror på att kvinnors villkor inte tagits med i beräkningen, eller inbyggda naturaliserande för-givet-taganden, som till exempel i rollteori.

Språk har varit ett starkt fokuserat område för genusforskare i många länder. I spansk genusforskning, till exempel, har det diskuterats mycket om fördelar och nackdelar med femininum och maskulinum på yrkesbeteckningar. I Sverige har språkforskarna varit mindre synliga, men en del finns gjort och flera konferenser har hållits. Ett intressant område är översättning: Vad händer med kön och könsmarkörer (till exempel pronomen) vid överföringen från ett språk till ett annat? Sociolingvistik ställer frågor om det finns skillnader mellan kvinnors och mäns uttrycksätt, frågor om genusmarkerade genrer som till exempel skvaller, och frågor om nedsättande uttryck för genusuppfattningar. På senare år har språkforskarna gått ifrån skillnadsforskningen och mera sett kön som en variabel bland andra i olika situationer. Kön och språk konstrueras samtidigt i olika typer av praktikgemenskaper, som arbetsplatser, föreningar eller vänkretsar. Så skapas former och normer som ger ramar för interaktionen men kan omförhandlas. (Kvinnovetenskaplig tidskrift nr 2, 1999, specialnummer om samtal.)

På en konferens om "Språk, kön och kultur" i Göteborg, 2000, erbjöds "alla havets läckerheter. Från bidrag om lärarstrategier för språkutveckling hos pojarna på ett praktiskt gymnasieprogram och kvinnors konstruktion av akademiska ledarställningar, till tilltalsformer i dramer från 1800-talet, och skatt, skämt och ironi som kvinnlig strategi i diskussioner mellan arbetsgivare och arbetstagare." (Petersen 2002)

Psykologer kan studera hur människor identifierar sig med det som anses vara "kvinnligt" eller "manligt" i den tid och på den plats där de lever. Eller hur de gör uppror mot det. Psykologerna kan också studera konsekvenserna av detta på olika plan för individens utveckling och för individens möjligheter att påverka sin livssituation, till exempel hur könsbaserat nedvärderande byggs in i människors självuppfattning. De har studerat skillnader i kognitiva stilar och inlärningsstrategier och sådant som kvinnors hälsa i relation till arbetsvillkor, könsrelaterad stress, kvinnors anpassning till manlig dominans, förhandlingar om identitet och makt i moderna heterosexuella familjer, förståelser av sexuella trakasserier, med mera. Som andra genusforskare vänder psykologerna också den kritiska blicken mot den egna disciplinen och studerar hur dess teorier om kön bidrar till att befästa eller förändra individuella och kulturella könsförståelser (Magnusson 2002, 2003).

Pedagoger studerar hur genus tar sig uttryck i klassrummen, i schemalaggingen, i skolväsendet i stort, i andra lärande-situationer, och vilka konsekvenser som därav följer.

Idéhistoriker studerar hur idéer om genus varierat över tid och hur de har lyfts fram eller osynliggjorts, eller hur de kopplats till andra idéer. De ställer också frågor om varför relativt få kvinnor har kunnat använda sig av de uttrycksmedel som idéhistoriker i allmänhet ser som sitt material, framför allt publicerade texter (Lundgren-Gothlin 1997).

Filosofin ägnar sig åt det som i vid bemärkelse kallas världsåskådningsfrågor och livsåskådningsfrågor. Från ett genusperspektiv uppstår då frågor som: Hur har tänkande om kön format vår syn på naturen och världen i stort, respektive synen på vad som är till exempel rätt och gott hos människan och i vårt samhälle? Hur kan, respektive bör, tankar om kön påverka vårt tänkande om människan och hennes värld? (Kalman 2002) Övriga genusforskare har behov av filosofins insikter i analytiska metoder, etik och inte minst vetenskapskritik.

Vetenskapsteori och vetenskapskritik skulle på sätt och vis kunna sägas vara ett särskilt ämnesområde inom feministisk forskning. Men eftersom de genomsyrar alla traditionella ämnen, och eftersom alla feministiska forskare måste förhålla sig till denna kunskap, behandlar jag den som en del av det gemensamma, den tvärvetenskapliga genusforskningen. Debatterna som refereras i kapitel 5 är i stor utsträckning vetenskapsteoretiska.

Inom juridiken kallas genusforskningen oftast fortfarande för kvinnorätt. Den ställer frågor om hur lagen uttrycker och reproducerar relationerna mellan könen. Mannen som norm problematiseras. Juridiska begrepp och föreställningar analyseras. Juridisk genusforskning har främst ägnat sig åt arbetsrätt och mänskliga rättigheter, men även familjerätt, sexualbrott, könsdiskriminerande reklam, med mera (Svensson, 2001).

Organisationsforskning studerar villkoren för kvinnor och män inom olika slags organisationer, främst företag. Man beskriver och tolkar sådant som antal kvinnor och män på olika poster, fördelning av sysslor och resurser, symboliska åtskillnadsprocesser (Wahl et al, 2001:205).

Kulturgeografer undersöker rumsliga konsekvenser av genusprincipens verkningar. De har studerat sådana frågor som den könsuppdelade arbetsmarknadens orsaker, villkoren för kvinnliga planerare och planeringens tendens att förstärka kvinnoförtryck, genus specifika konsekvenser av företagsnedläggningar och andra omstruktureringar, kvinnors livssammanhang i tredje världen och hur de underordnas ett globalt kapitalistiskt system (Forsberg 2003). Om rummet formas av sociala relationer, så är givetvis genus en ofrånkomlig faktor att ta hänsyn till, och rummet i sin tur en av de faktorer som formar genusordningen (Massey 1994). Hur kopplas kulturella konstruktioner av rum och plats till kulturella konstruktioner av genus? Hur "förhandlas" det om dem?

Det ligger i genusforskningens natur att ingen av dessa frågor behandlas inom enbart ett ämne.

Det är inom humaniora och samhällsvetenskap som genusforskningen utvecklats ojämförligt mest. Inom medicin, teknik och naturvetenskap anses den ibland inte vara relevant. Men det finns genusforskare även där. Eftersom genusforskningens vara eller inte vara inom dessa områden debatteras just nu, och eftersom detta påverkar anslagsgivares beslut, vill jag säga lite mer om dem.

Medicinsk genusforskning

”Medicinsk kvinnoforskning försöker utveckla kunskap om hur kön (läs: kvinnors sjukdomar och hälsoproblem) hanteras i medicinsk teori och praktik, hur orättvisor mellan könen påverkar sjukdomsutveckling (läs: hos kvinnor), samt hur medicinen påverkar uppfattningar om kön, kvinnlighet och kroppslighet i vårt samhälle.” (Malterud, 2002:7) Liksom inom andra ämnen har det alltså handlat särskilt om att synliggöra symptom på förtryck och orättvisor och motverka osynliggörandet av kvinnor. I stort kan man säga att medicinsk genusforskning befinner sig i en första fas, där det gäller att påvisa att den traditionella forskningen varit genusblind och att detta fått icke önskvärda konsekvenser både för kvinnors hälsa och för utvecklingen av allmän medicinsk kunskap.

Motståndet har varit mycket hårt redan i denna fas (Hammarström 2002). Mycket energi har gått åt, och går åt, till att argumentera för att medicinsk genusforskning är något annat än vanlig gynekologisk forskning eller vanlig medicinsk forskning som inte bortser från att kvinnor existerar.

Kirsti Malterud menar att problemet i mycket beror på att medicinsk forskning har hållit fast vid ett positivistiskt objektivitetsideal och inte deltagit i den livliga vetenskapsteoretiska debatten under senare decennier. Vidare känner sig de flesta medicinare som jämställda. Forskning som påtalar sociokulturella förhållanden, särskilt kring makt, upplevs därför som obekvämt. Dessutom har den vetenskapsteoretiska utvecklingen inom den tvärvetenskapliga genusforskningen nått sådana abstrakta höjder att texterna ibland blivit svårtillgängliga för medicinare.

Men medicinsk genusforskning måste utvecklas trots allt, menar Malterud. ”Vi medicinare måste klara av att konfrontera vetenskapsteoretiska problemställningar som andra ämnen redan har lagt bakom sig, och vi måste ha tillräckligt med tålamod för att utveckla en retorik som sakta men säkert kan skapa en dialog med våra medicinska kollegor. Vi måste också försona oss med att kvinnoforskare inom andra områden då och då, lite overseende, förklarar för oss att vi slår in öppna dörrar 30 år efter striden kring positivismen. Inom det medicinska fackområdet är dock fortfarande mycket ogjort i detta avseende.” (Malterud, 2002:8)

Alldeles outvecklad är medicinsk genusforskning ändå inte. Redan 1980 hade ett nummer av Kvinnovetenskaplig tidskrift temat ”Kvinnor och medi-

cinsk forskning”. Den första svenska konferensen i medicinsk kvinnoforskning hölls 1984. Två nummer av Socialmedicinsk tidskrift har ägnats åt genus. Det första, som kom 1985, hade som tema ”Kvinnohälsa – forskning och praktik”, medan det andra, 1998, hade den djärvare titeln ”Feministiska perspektiv inom medicin och vård”. Det finns en hel del forskning om sådant som genusaspekter på läkarutbildningen, på konsultationer, på forskningsetik, på kvinnliga läkares olika yrkesroller, med mera (Hultcrantz 1998). Sjukliggörande av kvinnor är ett viktigt tema, liksom de processer som leder till det, och hur medikalisering kan förstärka kvinnors underordning och ibland göra kvinnor beroende av hälso- och sjukvården på ett annat sätt än män.

Vidare finns det ganska enkel skillnadsforskning som är feministisk i den meningen att den kan resultera i bättre hälsa för kvinnor. Ett konkret exempel: I en ny studie har några forskare visat att digitalis är farligt för kvinnor med hjärtsvikt och bra för män med hjärtsvikt. Författarna ger ingen förklaring. Det kan ha att göra med biologiskt kön (exempelvis fördelning fett/muskler), men det kan vara mycket annat, till exempel interaktion med östrogenbehandling, kost, rökning, alkohol och så vidare, med andra ord bero på att kvinnor och män gör olika saker. I vilket fall som helst har man behandlat hjärtsvikt i decennier utan att ta reda på om könsskillnader är relevanta för resultaten – och detta har medfört risker för kvinnor (Birgitta Hoveliuss, personlig kommunikation).

Det finns också början till en teoretisk utveckling där man eftersträvar kunskap som belyser fenomenet genus i stort, och den är efterfrågad inom den tvärvetenskapliga genusforskningen, där förhållandet mellan biologi, samhälle och kultur ju varit ett centralt problem (Hammarström och Johansson 2002, Hamberg 2002, Fausto-Sterling 1992).¹⁵

¹⁵ Då Vetenskapsrådets genuskommitté utlyste medel för genusforskning inom medicin, hälsa och vård, inför budgetåret 2002, skrev Birgitta Hoveliuss, Anne Hammarström och Barbro Wijma, som adjungerade sakkunniga, följande klargörande:

”Genusforskning inom medicin, hälsa och vård innebär att genus/kön och sociala, kulturella och strukturella processer sätts i centrum – processer av betydelse för prevention, diagnostik, behandling, omvårdnad, rehabilitering, hälso- och sjukdomsuppfattning mm. Därigenom blir kön/ genus analytiska kategorier inom genusforskningen. Genus skapas/konstrueras i ett kontinuerligt samspel med vad omgivningen uppfattar som kvinnligheter och manligheter, vilket hör samman med strukturella förhållanden och hur kulturens kvinnobilder och mansbilder framställs. Genus som struktur är uttryck för hur kön knyts till makt och privilegier i samhället och inom hälso- och sjukvården. Vidare problematiserar genusforskning relationer och beroende mellan kvinnor och män. Nyckelbegrepp inom genusforskning är konstruktion, hierarki (maktordning), relation och social situation.

Inom medicinen har kön framför allt uppfattats som uttryck för biologi. Könforskning på den biologiska nivån kan gälla till exempel sjukdomar som könsspecifika (till exempel cancer i reproduktiva organ), sjukdomar med olika frekvens bland kvinnor och män, reproduktion, hormonella förhållanden och olikheter i läkemedels farmakokinetik. Denna biologiska forskning om kvinnor/flickor och män/pojkar eller biologisk forskning om könsskillnader

Naturvetenskaplig och teknisk genusforskning

Förhållandet mellan kvinnor och naturvetenskap har varit spänt alltsedan den moderna naturvetenskapen utvecklades från 1600-talet och framåt. Kvinnor utestängdes från universitet, akademier, forskningsinstitut, och naturvetenskapens värld formades som en värld utan kvinnor. Man kan till och med se det som att det var en manlig önskan om kontroll över kvinnor som tog sig uttryck i den naturvetenskapliga driften att kontrollera naturen (Merchant 1980).

Utestängande av kvinnor från högre utbildning gällde förstås inte bara naturvetenskap och teknik, men dessa, liksom andra utbildningar som ledde till maktpositioner i samhället, som juridik och ekonomi, dominerades starkt av män även sedan kvinnor fått tillträde till andra kunskapsområden. Ett exempel: Inte förrän på 1970-talet började det finnas fler än enstaka kvinnor som disputerade i fysik eller kemi i Sverige, och mellan 1970 och 1989 var andelen kvinnor som disputerade i dessa ämnen fortfarande endast 8% respektive 21% (Benckert och Staberg 2000:17).

Enligt fysikern Sylvia Benckert började den naturvetenskapliga genusforskningen, på samma sätt som den inom andra områden, med att ta fram bortglömda förmödrar. Andra frågor som ställts både om nutid och i ett vetenskapshistoriskt perspektiv är: Hur är forskarsamhället strukturerat och hur går det dagliga arbetet till? Kan kvinnor delta på lika villkor, eller finns öppna eller mer subtila uteslutningstendenser? Språk och metaforer kan innehålla mer eller mindre dolda referenser till kön. Vilken betydelse får det inom vetenskapens problemformulering och mottagande? Hur används naturvetenskapens resultat? Hur skolas man in i naturvetenskapens värld? Vad betyder genus för utbildningen i naturvetenskapliga ämnen? (Genusperspektiv i forskningen, 1996:113 ff)

Denna typ av frågor är inte naturvetenskapliga på samma sätt som genusfrågor inom exempelvis historia kan vara historiska. De har också ställts mestadels av icke-naturvetare. Den kritiska blicken har kommit utifrån. Om den också kom från naturvetarna själva skulle djupare insikter vinnas, menar Benckert. Därför bör man sträva efter att integrera ett genusperspektiv även i naturvetenskapen.

Evelyn Fox Keller har arbetat i den linjen. Hon finner en kulturell överensstämmelse mellan sådana värden som i vår typ av samhälle anses som maskulina och sådana värden som eftersträvas som ”god vetenskap”: opersonlighet, okroppslighet, känslomässig distans. En fullständigt objektiv vetenskap är omöj-

kan ej definieras som genusforskning. Däremot kan genusforskningen problematisera hur biologiska processer påverkas av sociala och kulturella kontexter. Den medicinska genusforskningen lyfter fram det nära samspel som finns mellan biologiska och socio/kulturella faktorer, vilket innebär att även biologiska förhållanden behöver problematiseras utifrån ett samhällsperspektiv och en konstruktivistisk ram.”

lig, menar Keller, men inte bara det, den vetenskapliga självbilden av autonomi och objektivitet speglar utövarnas självbild, som avskilda från världen och från sin egen subjektivitet (Ljung 1998). Men i naturvetenskapen finns också ett annat tema, där det viktiga är att låta sig påverkas av data. Om det förra kan tolkas som aggressivt, att forskaren överordnar och distanserar sig själv, är det andra snarare erotiskt, forskaren tar emot data och samspelar med dem. Båda temana finns i alla tider, menar Keller, men det ena har tillåtits dominera, och detta måste problematiseras (Keller 1984).

Att ändra på innehållet i naturvetenskapen är givetvis ett intellektuellt problem, men det är också institutionellt, och att få in fler kvinnor i naturvetenskaplig forskning är givetvis ett institutionellt problem men också intellektuellt, menar Londa Schiebinger (2000:1175). Många feminister har strukit under att det är viktigt att ta reda på och respektera orsakerna till att flickor så ofta aktivt tar avstånd från naturvetenskap och teknik (Bernier 2003).

Det i grunden essentialistiska argumentet att kvinnors närvaro förändrar en verksamhet i riktning mot mer omsorg, mer respekt för känslor och mer kommunikation används knappast längre av feministiska forskare, däremot hörs det i debatten från andra håll. Men om man inte menar "alla kvinnor" utan "kvinnor så som de tenderar att utvecklas i vårt samhälle" behöver argumentet inte vara essentialistiskt. Förvisso är det så att omsorg, känslor och kommunikation konstrueras som feminina i vår kultur, på samma sätt som teknisk kompetens och avskärmande av känslor från problemlösning konstrueras som maskulina. Arbetsfördelningen tenderar också att ge kvinnor mer erfarenhet av det förra, män av det senare. Det är inte så konstigt att flickor och pojkar tar till sig dessa konstruktioner, inlemmar dem i sin identitet och sedan "väljer" olika förhållningssätt till exempelvis matematik eller oljiga verkstäder.

Problemen för genusforskning inom tekniken är ungefär desamma som inom naturvetenskapen. Här finns för det första frågor kring "kvinnor i teknik" som mestadels handlar om antal och hur man skall få in fler kvinnor i tekniska studier och verksamheter. För det andra finns det frågor om "kvinnor och teknik", alltså forskning om hur kvinnor relaterar till teknik inte bara som producenter utan som användare. Och liksom inom andra ämnen har frågorna nu börjat ställas allt mer i termer av "genus och teknik". Här undersöks kopplingen mellan allehanda aspekter på genusordningen och den teknik som främjas, och även relationerna mellan teknik och maskulinitet så som den konstrueras i vårt samhälle (Faulkner 2003).

Liksom inom medicin och naturvetenskap kan det vara svårt att legitimera utomstående kritiska synpunkter på teknik i teknikernas egna ögon. Men en förändring är på gång, en förändring som har att göra med att teknikens egen legitimitet ifrågasätts mer – med debatter om kärnkraft, genteknik och dylikt – och även med att teknikens konsekvenser för kvinnors arbete, kroppar och vardagsliv diskuteras.

Den feministiska teknikforskningens frågor handlar om genusymboliken i teknisk forskning, om makt och arbetsfördelning inom området, och om hur tekniken på olika sätt bidrar till återskapandet av genusordningen. Empiriska studier kan handla om kvinnliga doktoranders villkor på tekniska högskolor, om både kvinnliga och manliga ingenjörers relationer till sina fäder, om uppfinnarverkstäder och knuttegång (se till exempel Hanström 1996, Mellström 1995 och 1999, Nyberg 2001, Berner 2003).

Forskning om teknik och genus kom igång redan under tidigt 1970-tal i Sverige. Det finns nu mycket kunskap om hur teknisk förändring påverkat såväl betalt som obetalt arbete, och om teknikens konsekvenser för kvinnor respektive män inom produktion, reproduktion och vardagsliv. Mycket handlar om kritik av tekniken, men det finns också exempel på handfast teknisk kvinnoforskning, till exempel inom arkitektur (Kvinnors byggforum), hushållsteknik (Hemmens forskningsinstitut), med mera. För att inte tala om det kraftigt expanderande fältet genus och IT.

”Fram till 1980-talet dominerade en sorts teknikdeterministisk ’eländesinriktning’. Sedan skiftade perspektivet till att se teknik (och även naturvetenskap) som något mer förhandlingsbart eller ’tolkningsmässigt flexibelt’.” (Berner 2003:16) Både genus och teknik ses nu oftast som kulturellt konstruerade och i skärningspunkten mellan dem kan man undersöka både deras påverkan på varandra och andra villkor i den samtida verkligheten.

Att tekniken är genuspräglad på många sätt kan inte betvivlas. Faulkner (2003:42) sammanfattar aktuella forskningsresultat på området så här:

- ”– teknik är genuspräglad eftersom *centrala specialister* – särskilt de som konstruerar nya tekniska artefakter och system – *till övervägande delen är män*.
- det finns *starka könsmissiga arbetsfördelningar kring teknik* som delvis baseras på ett likhetstecken mellan maskulinitet och teknisk kompetens.
 - *tekniska artefakter kan vara genuspräglade* både materiellt och symboliskt, även om det ofta finns en betydande tolkningsmässig flexibilitet i hur de används.
 - *kulturella bilder av teknik är starkt förknippade med hegemonisk maskulinitet* även om det finns en väldig diskrepans mellan bild och verklighet.
 - *själva detaljerna i teknisk kunskap och praktik är genuspräglade*, om än på komplexa och motsägelsefulla sätt.
 - *tekniska arbetsstilar kan vara genusärskiljande* i viss mån, även om det finns starka normativa påtryckningar att man skall anpassa sig.
 - teknik är en viktig del av *könsidentiteten hos män som arbetar och leker med teknik*.” (emfas i originalet)

Att kvinnor inte är verksamma inom naturvetenskap och teknik i samma grad eller på samma sätt som män är knappast förvånande i ljuset av historien från

1600-talet eller ännu längre tillbaka. Det framstår också som logiskt i ljuset av de starka kopplingarna i dagens samhälle mellan konstruktionen av teknik och konstruktionen av manlighet.

Medicin däremot har i långa tider, på många platser, varit ett kvinnligt område. Men det blev manligt ungefär samtidigt som naturvetenskapen växte fram, alltså ungefär under de senaste fyra århundradena, och det skedde inte utan motstånd från barnmorskor, kloka gummor och andra representanter för den kvinnliga läkekonsten.

Det är kanske inte så konstigt att just dessa två områden har varit svåra nötter att knäcka för jämställdhetspolitiken. Och det i sin tur gör dem viktiga men svårhanterliga för genusforskningen, både som studieobjekt och som källor till relevant kunskap.

4. Genusbegreppet. Definitioner, avgränsningar, debatter

Maud Eduards: ”I ett kronologiskt perspektiv var termen kvinnoforskning först på plan i Sverige, därefter jämställdhetsforskning och sist genus- och feministisk forskning. Bakom den terminologiska förändringen ligger en växande forskning och en tydligare teorimedvetenhet; en större vetenskaplig självständighet, om man så vill. En annan tolkning av denna utveckling är att det är akademikerna snarare än aktivisterna som definierar kvinnors villkor, att forskarna tappat kontakten med ’vanliga’ kvinnors levnadsöden.” (1995:60)

Eva Gothlin: ”Gender/genus används därmed för att begreppsliggöra att det inte finns något ’naturligt’ – det vill säga oavhängigt social och kulturell påverkan – i hur män och kvinnor, manligt/kvinnligt definieras i vår kultur eller i andra kulturer.” ”Som andra viktiga begrepp inom ett forskningsfält är genus något som ständigt diskuteras och omformuleras.” (1999:4)

Sandra Harding: ”Vi bör emellertid fortsätta att insistera på en åtskillnad mellan kultur och natur, mellan socialt och biologiskt kön (särskilt som vi riskerar en biologisk deterministisk reaktion) även då vi i våra analyser och försök noterar hur oupplösligt de är förenade hos individer och i kulturer. De här motsättningsarna är empiriskt felaktiga, men vi har inte råd att avfärda dem som oväsentliga så länge de formar våra liv och vårt medvetande.” (1987b:17–18)

Genus, vad är det?

Genusbegreppet är kontroversiellt. Men det finns en ganska stor konsensus kring *ungefär* vad det avser, och *att* det är det som idag är det viktiga att forska om (fast somliga vill kalla det för något annat av skäl vi strax skall komma till). För icke-genusforskare är det lättare att förstå debatterna om man först förstått det gemensamma. Så låt mig börja detta kapitel med en sammanfattning av läget.

Vi människor är en fantasirik art. Vi ser oss omkring, funderar, delar in världen på olika sätt och ger namn åt de kategorier vi på så sätt skapar. Sedan använder vi namnen och indelningarna för att ordna våra liv på tusen sätt. Vi bygger stora sociala och kulturella konstruktioner. Bland annat kring kön. Vi *använder* kön för att tänka kring andra ting.

Det var i USA kring 1970 som man började kalla det som görs med kön för *gender* – översatt till svenska blir det genus. Det är en grammatisk term. Det är alltså en metafor, ett ord som man tar från ett område, här grammatiken, och för över till ett annat område, här tankar kring kön, för att belysa det på ett nytt sätt. Genus i grammatiken är godtyckligt. Genusförhållanden i mänskliga sam-

hällen är också tämligen godtyckliga. Sysslor, egenskaper, vanor, färger, platser, geometriska figurer... det mesta kan genusmärkas som kvinnligt eller manligt, och genusmärkningarna varierar i tid och rum. Det som är genusneutralt kan genusifieras, och det genusmarkerade kan avgenusifieras.

Genusbegreppet infördes för att skilja våra idéer, det vill säga det kulturella, från det givna, det vi brukar kalla för det naturliga. Det var nödvändigt i det debattklimat som rådde kring 1970, då nästan alla genusmärkningar uppfattades som naturgivna i vardagliga diskurser. Men det medförde också problem. Att dra en skiljelinje mellan natur och kultur, det är ju också en idé, den indelningen är inte självklar, inte universell. Dessutom är det ju så att vi människor tänker och talar och lär oss av varandra. Vi skulle inte överleva om vi inte gjorde det. Det blir fel att tala om natur och kultur som motsatser, eftersom det är människans natur att skapa kultur. Men i västerländsk kultur har natur och kultur blivit så centrala, djupt rotade och metaforiskt välanvända begrepp att det är ytterligt svårt för oss att tänka alls om vi inte får använda dem. Ändå måste vi granska vad de gör med våra liv på många nivåer och områden, inte minst genus. Detta är en av de stora debatterna kring genusbegreppet och den är långt ifrån avslutad.

Termen genus pekar på att det vi studerar är något vi människor har konstruerat. Så långt är genusforskare överens. De är i allmänhet konstruktionister. Det innebär att de ser människan som en tänkande och aktiv varelse som formar sin omgivning och att det är resultaten av det mänskliga tänkandet man studerar. De är idéer, men idéer formar vår omgivning, även det materiella och det kroppsliga. Kultur är aldrig ”bara”. Just idéer kring genus hör till dem som är svårast att få syn på och svårast att rucka på. Vår identitet som kvinna eller man är fundamentalt viktig för oss. De flesta gör kraftigt motstånd mot förändringar i genusordningen.

De forskare som hellre vill tala om könsteoretisk forskning delar i stort denna definition av fältet. Men de vill av olika skäl undvika termen ”genus”. Gabriele Griffin uttrycker ett vanligt argument, nämligen att det är riskabelt att sluta tala om kvinnor, då det kan antyda att kvinnor har kommit längre på vägen mot lika rättigheter än de faktiskt har (i Passerini et al 2002). Rosi Braidotti (i samma bok) påpekar dock att termen ”kvinnoforskning” egentligen också är en tillfällig kompromiss; ingen term kan täcka in fältets mångsidighet. Ett annat argument som ofta hörs i debatten är att ”genus” låter för neutralt och snällt; det ordet har inte samma politiska sprängkraft som ”kvinna” eller ”kön”, menar dessa forskare.

Själv tror jag tvärtom att man ibland värjer sig mot begreppet genus just för att det är allt annat än menlöst. Att ”kön” är en mänsklig idé som går att ifrågasätta, som alla andra idéer, det är svårt att ta till sig. I termen ”genus” ligger ett radikalt ifrågasättande av de idéer kring ”kön” som dominerar i vår kultur. Den vänder sig kanske inte lika direkt till aktuella politiska debatter som

termerna ”kvinna” och ”kön” gör. Den förändrar snarare villkoren för sådana debatter. Feministiskt tänkande måste ifrågasätta dessa villkor, eftersom ”kön” är ett så laddat begrepp i vårt samhälle att förståelse av vad det medför, och åsikter om vad det bör medföra, knappast kan förändras på politisk nivå med mindre än att vi sätter det i gungning på kulturell nivå.

Idén att det finns just två ”kön” och att de är klart skilda från varandra, utan överlappningar och utan rest, den har nog mer att göra med västerländska tankemönster, som har en preferens för dikotomier och klara kontraster, än med någonting som biologer kan beskriva. Därför är den idén något som genusforskningen tittar *på*, inte tänker *med*. Det är visserligen svårt att undvika tankefigurer som ligger djupt i den egna kulturen, men vi måste försöka problematisera dem, inte ta dem som givna utgångspunkter.

Att säga genus och *inte* kön, betyder alltså inte att man utesluter kroppen ur fokus. Tvärtom, kroppen har varit ett centralt genusteoretiskt studieobjekt. Mer om det i kapitel 5.

Termen genus pekar också på att det är hela samhället, och hela det mänskliga livet, man studerar. Inte bara arbetsmarknaden eller politiken (som jämställdhetsforskningen oftast gjort). Inte bara sexualitet eller kärlek (som queer-forskningen huvudsakligen gör och som äldre feministisk sexualitetsforskning gjort). Inte bara barnproduktionen eller relationerna inom kärnfamiljen (som könsrollsforskningen oftast gjorde). Inte bara människors känsla av att identifiera sig med en genuskategori hellre än den andra (som mycket genusforskning inom psykologi och humaniora gjort och gör). Utan allt detta och mycket mer.

Denna helhet kan kallas genusordning (Connell 1987). Den har tusen aspekter och de olika aspekterna hänger ihop på olika sätt. Den är ett komplext fenomen, där det gäller att se sammanhangen även om man koncentrerar sig på någon viss del i helheten.

De tidigaste användningssätten

Termen genus spred sig så småningom till allt fler länder och allt fler ämnen. I Sverige började den användas mot slutet av 1980-talet, i vissa ämnen tidigare. I de övriga nordiska länderna har den ännu inte slagit igenom; där säger man kön.

Det var psykiatern Robert Stoller som uppfann begreppet *gender* på 1960-talet. Han arbetade med transsexuella och behövde en term för att skilja deras självuppfattning från deras anatomiska kön. Här kom ordet alltså att stå för en mycket enkel gränsdragning mellan kropp och själ. Så har det knappast använts inom genusforskningen, men i en del av debatterna om varför kön/genus-distinktionen återskapar natur/kultur-distinktionen kan man ana ekon av liknande förenklade bilder.

Bland de första feminister som använde genusbegreppet på det sätt som sedan blev allmänt var sociologen Ann Oakley. Hennes bok ”Sex, Gender and

Society” kom 1972 och har sedan utkommit i flera upplagor. Den bok där Gayle Rubins klassiska artikel (se nedan) publicerades kom ut 1975, och då var genusbegreppet (alltså ”gender”) redan så pass etablerat att Rubin inte kände något behov av att börja med en definition av det. I förordet till samma bok används det också utan förklaring. Men senare har det blivit Rubins artikel som oftast omnämns som den text där begreppet lanserades.

Det hon gjorde var framför allt att slå fast att patriarkat (som var den gängse termen på den tiden) är en sak, kön/genus-system (som hon kallade det) något annat. Hon drog en analogi med de marxistiska begreppen kapitalism och produktionssätt: I alla samhällen finns ett produktionssätt; ett sådant, men inte det enda möjliga, är kapitalism. I alla samhällen finns på samma sätt ett kön/genusystem; ett sådant, men inte det enda möjliga, är patriarkat.

Vissa feminister uppfattar ibland denna utgångspunkt som icke-feministisk. De tycker sig se att kvinnors underordning förnekas. Så är inte fallet. Man måste skilja på analytiska begrepp och beskrivning av verkligheten. Att säga att det inte är slutgiltigt bevisat att patriarkatet är universellt betyder inte att man inte ser att det är mycket vanligt. Att påpeka att begrepp som patriarkat inbjuder till klumpiga generaliseringar, om de inte kompletteras med andra, är inte detsamma som att avvisa maktstudier. Att skilja en *typ* av företeelser från varje enskild företeelse *inom* typen är inte att förneka typen utan att göra språket tydligare.

Men man kan förvisso sedan dra samma slutsats som Marx gjorde. Han ansåg att eftersom det är kapitalismen som förtrycker oss här och nu, bör kritisk forskning huvudsakligen inriktas på att undersöka hur just det produktions-sättet fungerar. På samma sätt kan vi säga att eftersom vi här och nu lever med en genusordning som är en hierarki där män har mer makt än kvinnor, så är det denna genusordning, och framför allt dess hierarkiska aspekter, som kritisk forskning bör inriktas på.

Genusystemet som enhetligt eller som analyserbart

I Sverige är det historikern Yvonne Hirdman som mest energiskt arbetat med genusbegreppet. Men hon har gått en annan väg än Gayle Rubin. Hon lät sig inspireras av det internationella begreppet gender och översatte det till svenska som genus. Detsamma gjorde svenska antropologer (Gemzöe et al 1989, Kulick 1987). I Rubins efterföljd ansåg de det nödvändigt att skilja begreppet för typen (jämför produktionssätt) från företeelserna inom typen (till exempel kapitalism). Hirdman, däremot, valde att bygga in maktordningen i definitionen av sitt begrepp ”genusystem”. Senare såg hon själv ett problem med detta och lanserade begreppet ”genuskontrakt” för att beteckna variationer.

Det viktiga med Hirdmans insats var att hon beskrev genusystemet som byggt på två grundläggande principer eller logiker: den manliga normens primat och isärhållandets princip (1990). Detta är en koncis uppsummering

av vad feministiska beskrivningar visat och en generaliserande men träffande beskrivning av dagens genusordning i Sverige och stora delar av västerlandet under senare sekler. Denna genusordning karakteriseras av mäns dominans och tolkningsföreträde, och den upprätthålls genom att genuskategorierna noggrant hålls isär och görs olika på många sätt.

En sådan bild av de grundläggande principerna i vår typ av genusordning är slagkraftig. Men för att komma vidare i analysen krävs mer detaljerade och analyserande begrepp. Själv ser jag särskilt behov av begrepp som synliggör möjligheter, variationer och komplexitet.

Att se möjligheter:

Det blir problematiskt att inte ha separata termer för de genusordningar som nu råder och dem man skulle kunna föreställa sig. Den feministiska utopin är ju att det skall gå att avskaffa genushierarkin. Med Hirdmans termer skulle det betyda att själva genussystemet avskaffades. Men om vi kan tänka oss att något slags genuskategorisering då ändå skulle kunna föreligga, fattas det ord för det.

Att se variationer:

Det Hirdmans båda principer betecknar är inte evigt, vare sig framåt eller bakåt i tiden, och inte universellt i rummet. Det finns och har funnits andra slags genusordningar. Hirdmans principer är intressanta och användbara på villkor att de läses som beskrivningar av ett visst förhållande, inte som eviga lagar.

Att se komplexiteten:

En genusordning är för det tredje oundvikligen komplex, innehåller många olika arenor, där några kan vara mer balanserade än andra, och där kvinnor rentav kan ha mer makt än män i några. Här har Robert Connell gjort en viktig insats och utvecklat begreppet *genusregim* som gör det möjligt att tala om aspekter och sfärer inom genusordningen (Connell 1987).

Många andra indelningar har också föreslagits. Se till exempel kapitel 5 om Mitchells förslag redan från 1966. På senare tid har det ofta påpekats att genusforskningen undersöker olika "nivåer": genus finns för individen som identitet, tillhörighet, en aspekt av den egna personligheten; det finns på det kulturella planet i tankefigurer, metaforer, kategorier, etcetera; det finns på det sociala planet, som princip för organisation av arbete, beslutsprocesser, etcetera. Och det finns som en helhet, då allting som har med genus att göra, på alla plan eller från alla perspektiv, i ett visst samhälle, relateras till vartannat på olika sätt – om än kanske inte så systematiskt att termen system är lämplig. Som Gothlin uttrycker det: "Det är något som sätts samman av en mängd delar, men inte av en kompositör, utan av många." (1999:6)

Är skandinaviska ord för kön av en särskild sort?

Hirdman använder alltså det svenska ordet *genus* på ett lite annat sätt än det engelska *gender* brukar användas internationellt. Det finns fler översättnings-

problem. Genusbegreppet skapades på engelska och det är inte självklart att det går smidigt att översätta till andra språk.

Problemet tas upp i ATHENA-projektets första publikation som något som det mångspråkiga Europa bör ta itu med om vi skall kunna mötas i fruktbara debatter (Braidotti och Vonk 2000). I boken finns fyra artiklar om genusbegreppet: i skandinaviska språk, modern grekiska, slaviska språk och tyska. Artiklarna är dock korta och preliminära. Man kan inte säga att det ännu finns någon större debatt om saken.

Det skulle i så fall vara i Skandinavien. Ett vanligt argument – som också refereras av Kirsti Lempainen i den nämnda boken – är att de svenska, norska och danska orden för ”kön” täcker in både det innehåll som finns i det engelska *sex* och i det som finns i det engelska *gender*.

Ett liknande argument framförs av Karin Widerberg (1998). Hon beskriver de problem hon fick när hon skulle översätta en egen artikel, ursprungligen skriven på danska, till engelska. Ett språk speglar tänkandet i den kultur där det talas, därför kan ungefärligen motsvarande ord på olika språk aldrig förutsättas betyda exakt detsamma, påpekar hon. Detta är förvisso ett svårt problem i dagens engelskdominerade värld, inte bara inom genusforskningen, inte bara inom forskning över huvud taget. Begrepp på engelska språket reser med en packning av förståelser som på så sätt införs i andra länders tankegångar, skulle man kunna säga. Själv skulle jag väldigt gärna vilja se forskning om detta, dock utan att man på förhand antar något om vilka betydelser som reser på begreppens rygg eller i vilken grad de omtolkas av mottagarna. Jag tror inte att de *kan* tas emot helt utan omtolkning, men exakt vad som sker är en empirisk fråga. Widerberg vill bryta upp osynliga antaganden som följer med begrepp, och hon använder det engelska *gender* som exempel. I *gender*-begreppet finns den dikotomi mellan natur och kultur som nu ifrågasätts inbyggd, säger hon, medan de skandinaviska orden för kön täcker in båda.

Jag applåderar hennes ansats men betvivlar hennes slutsats. Så länge jag inte sett någon språkhistorisk, idéhistorisk eller grammatisk utredning av det nordiska begreppet ”kön” kan jag inte annat än se det vanliga argumentet om dess mångsidighet som en feltolkning och en sammanblandning av tänkandet *före* genusbegreppet och de (intressanta och nödvändiga) undersökningar av dess inbyggda antaganden som *nu* pågår. Som jag förstår det svenska ordet kön, och så som jag tycker mig se att det brukas i dagligt tal av de flesta som inte är specialiserade forskare, är det förvisso ett ord som inte skiljer på natur och kultur, men det betecknar en starkt naturaliserande uppfattning av den typ som är vanlig i mansdominerade kulturer. ”Kön” ses som givet av naturen och de sociala och kulturella aspekterna följer automatiskt, enligt den synen. Därför behövs inte två ord, bara ett. Den konstruktionistiska tanken finns inte med. Om vi inte kan eller bör skilja natur från kultur, så är det väl snarast så att allt bör betecknas som genus, det vill säga *inte* antas vara på förhand givet.

Att påstå att svenska språket i detta avseende är annorlunda andra europeiska språk är att påstå att svensk kultur inte använt sig av glidningen mellan natur och kultur för att legitimera patriarkala föreställningar så som skett inom andra europeiska kulturer. Detta kan vara en gradfråga, men det måste undersökas, och det är inte gjort, så vitt jag vet.

Ett annat språkrelaterat argument har att göra med användbarhet. Det engelska ordet *gender* är lätt att böja och variera: det kan bli verb, *to gender something*, det kan bli adjektiv, *a gendered place*, det kan bli particip, *degendering sports*, med mera. Det svenska ordet *kön* kan användas på liknande sätt, om än inte i lika hög grad, eftersom svenska språket inte lika lätt kan ändra på ords klass: att *köna* något, en *könad* plats, *könningen* av en verksamhet. Skall vi använda genus får vi söka efter synonymer och sammansättningar eller uppfinna nya ord: att *genusifiera* eller *genusmarkera* något, en *genusspecificerad* plats, *genuspräglingen* av en utbildning.

Vilka böjningar som är mest användbara, och därmed vilket ord man föredrar, beror nog många gånger på forskarens disciplin och kanske med studieobjekt och frågeställningar. En del av diskussionen kring kön kontra genus är säkert också relaterat till de debatter som beskrivs här i kapitel 5. Som Karin Widerberg själv säger i en annan artikel (1992) är kön ett begrepp som passar in i tankegångar om kvinnlig skillnad och subjektivitet, medan genus passar bättre som en motsvarighet till det gamla skandinaviska begreppet socialt kön.

Genusbegreppets omdiskuterade gränsland: makt, andra hierarkier, naturen, västerländskt tänkande

Historikern Joan Scott definierar genus så här: Genus konstitueras i sociala relationer som baseras på upplevda skillnader mellan könen. Hon utvecklar en modell för hur genus återfinns på fyra olika nivåer: symboler, normer, sociala strukturer och den subjektiva identiteten. Denna modell, menar hon, kan användas för att studera även andra maktrelationer som klass och ras, eftersom genus är ett grundläggande sätt att fastställa maktrelationer (Scott 1988).

Här ser vi samma glidning som den Hirdman blivit kritiserad för i Sverige: Genus som begrepp kommer inte bara att peka på en relation där makt i någon form kan tänkas föreligga, utan förekomsten av makt antas i förväg, byggs in i begreppets grundbetydelse.

Det kan vidare anses problematiskt att dra paralleller mellan maktförhållanden som bygger på (eller konstrueras som byggda på) olika principer, som klass, kön, kast, ras. Verena Stolcke (1993) visar hur olika hierarkier i västerländskt tänkande mycket ofta har byggt på naturlighetsmetaforer, i den meningen är de faktiskt parallella, och liksom genus skiljs från kön för att lyfta fram detta, kan man skilja etnicitet från ras. Men Stolcke menar också att det är viktigt att analysera fenomenet genus för sig, och undersöka både likheter och skillnader mellan sociala hierarkier som bygger på olika kategoriseringsprinciper.

I en senare artikel (Scott 1999:70–79) har Scott själv närmat sig en mer förutsättningslös inställning. Hon påpekar där att tendensen att blanda ihop kön och genus bör läsas som ett symptom på att problemet med uppdelningen inte är löst, och att det är just naturlighetstänkandet i västerländsk kultur som gör det så invecklat. De flesta genusforskare säger sig idag anse att både kön och natur är historiska begrepp, men i sin vardagliga verksamhet, i sin egen forskning uttrycker de sig ofta enligt de ramar som vår kultur tillhandahåller. Vilket inte är så konstigt. Att ifrågasätta kön som naturgivet är, i vår kultur, att balansera på randen av en rad förlamande paradoxer.

Jag kan inte här ha ambitionen att lösa upp dem. Men eftersom de läsare jag vänder mig till antagligen inte vill bli helt lämnade i sticket på denna avgörande punkt, skall jag försöka mig på en kort förklaring på hur jag själv tänker. Observera att resten av detta avsnitt, i motsats till resten av denna skrift, inte refererar pågående genusdebatter utan är min personliga tolkning av genusforskningens konstruktionism.

I svenska debatter om begreppen kön och genus hör man ofta ett argument som Scott uttrycker så här: "If gender means the social forms imposed on existing differences between women and men, then nature (bodies, sex) is left in place as the determining factor of difference. (...) When 'gender' assumes the prior existence of sexual difference, indeed is based unproblematically upon it, then sharp conceptual distinctions between sex and gender are impossible to maintain." (1999:72) Med andra ord, om genus är det sociala, då hamnar naturen, inklusive kroppen och sexualiteten, utanför det som skall studeras, och då är det lätt hänt att den uppfattas som given, oproblematiserad och kanske till och med den grundläggande orsaken till det sociala.

Här finns en glidning, eller ett felslut, som jag ser det, som har att göra med att "verklighet" och "begrepp" blandas ihop. Om genus betyder de sociala och kulturella kategorierna, så blir kroppen och sexualiteten *inte* kvar utanför. Hur skulle någonting vi kan uppfatta och ha åsikter om kunna hamna utanför språkets raster? Kropp och sexualitet är förvisso materiella fenomen men vi tänker på dem genom vårt språk, alltså är de kulturella konstruktioner. Vi skulle uppleva dem på helt andra sätt om vi hade andra ord eller inga ord alls för dem.

Uttryckt på annat sätt: Genus är ett begrepp. Det finns inte i verkligheten (begreppet katt jamar inte, som bekant), och det är inte ett universellt begrepp, en universell tankekategori. Däremot föreligger i verkligheten, i de flesta kända samhällen, nu och i det förgångna, olika tanke kategorier som påminner om det vi här och nu kallar "kön". Om vi kallar dem x, y och n, kan vi säga att kön ungefär motsvarar x som ungefär motsvarar y som ungefär motsvarar n. Här finns en familjelikhet, svårdefinierbar men synlig. Motsvarigheterna är inte exakta och inte desamma i varje jämförelse. Vi kan *inte* skriva kön = x = y = n. Därför behöver vi ett övergripande begrepp, till exempel genus, för att tala om dem alla eller om det som de kanske har gemensamt.

Som analytiskt begrepp talar vi alltså om "genus"; i konkreta beskrivningar av olika sätt att tänka om genus kan vi tala om "kön", "sexuell reproduktion", "gonader", "berdacher", eller vilka andra ord som nu används i den verklighet vi vill analysera.¹⁶ Här blir då ingen rest i form av kropp, sexualitet eller ens hormoner och kromosomer. Allt ingår i genusföreställningarna. Utanför föreställningarna antar vi att det finns en materiell verklighet. Den passar inte exakt in i våra tanke kategorier, men vi kan endast tala om den genom våra tanke kategorier. Vi kan då välja att tala om den materiella verkligheten som relaterar till genus som "kön", eftersom vi, i vår kultur, här och nu, gör en sådan begreppsläggning att vi kan tänka oss en verklighet bortom språket. Men enligt aktuell genusforskning finns ingen given koppling mellan det vi kan kalla "kön" och det vi kan kalla "genus". Detta är grunden i konstruktionismen.

Eller, för att uttrycka det med Scotts ord igen: "If both are knowledges, then gender cannot be said to reflect sex or to be imposed on it; rather sex becomes an effect of gender. Gender, the social rules that attempt to organize the relationships of men and women in societies, produces the knowledge we have of sex and sexual difference (in our culture by equating sex with nature)." (1999: 73) Om både kön, genus och sexuella skillnader är diskursiva och historiska tankeformer, då kan vi inte ta dem som utgångspunkt för analysen, fortsätter Scott, och övergår till att föreslå andra frågor, som jag skulle kalla etnografiska: "How do laws, rules and institutional arrangements refer to and implement differences between the sexes? In what terms? How have different societies organized gender relationships? In what terms has sexual difference been articulated? (...) What has been the connection between gender and politics? (...) What kinds of psychic investments are appealed to and/or produced in the social organization of the differences between the sexes? What is the specific link made in articulations of sexual differences to other kinds of difference (race, class, ethnicity and so on)?" (1999:73)

Hon efterlyser med andra ord konkreta beskrivningar av genusrelaterade förhållanden utan förutfattade meningar om vad som är genusrelaterat eller på vilka sätt. Så tänker en genushistoriker, så tror jag de flesta genusantropologer tänker, och säkert genusforskare från många andra discipliner också. Vi måste ha ordentligt med empiriskt material, insamlat så förutsättningslöst som möjligt, för att kunna förstå fenomenet genus i sin komplexa helhet. Jag tror att dessa frågor kan vara givande för alla ämnesshorisonter genom att de styr mot det vi försöker förstå, även om ämnet ifråga inte samlar in etnografiskt material, utan till exempel använder texter som underlag (litteraturvetenskap,

¹⁶ Gonad betyder könskörtel, det vill säga testikel eller äggstock. Det begreppet ingår i svensk medicinsk kontext. Berdacher är personer som anses tillhöra ett tredje kön i vissa nordamerikanska indiansamhällen. Jfr not 3.

idéhistoria), undersöker tanke kategorier (filosofi), undersöker tanke kategorier-riernas effekter i praktiken (språkvetenskap, statskunskap, psykologi), söker avgränsa materiell verklighet från våra tanke kategorier (medicin, biologi, naturvetenskap, filosofi), använder föremål som underlag (arkeologi, konstvetenskap), etcetera.

Men alla slags material måste förstås samlas in och analyseras utifrån ett teoretiskt perspektiv och sedan tolkas i flera varv för att ny kunskap skall kunna utvinnas ur det.

Bortom idéerna

En typ av kritik mot genusbegreppet har handlat om den fokusering på idéer som det kan medföra. Denna kritik liknar den som Scott framfört på så sätt att den går ut på att genusbegreppet tycks utesluta kroppen och övriga materiella aspekter. Men där Scott och andra på samma linje undersöker hur naturlighetstänkandet smyger sig in där man minst anar eller önskar det, ser andra kritiker snarare ett problem i uteslutandet av viktig kunskap om genusrelaterade företeelser som – i västerländsk kultur – definieras som biologisk.

På sistone höjs också röster som kritiserar den låga graden av intresse för sådana materiella företeelser som studeras framför allt av samhällsvetare.

Med andra ord, somliga, som Scott, kritiserar risken för ett enkelt orsak-verkan-tänkande medan andra efterlyser ett i traditionell mening mera materialistiskt tänkande. Det är inte samma sak. Förenklat: Somliga är oroliga för att vi inte problematiserar "naturen" *tillräckligt*; andra är rädda att vi problematiserar *för mycket* och inte tar hänsyn till den kunskap om naturen som faktiskt föreligger.

Lindén och Milles resonerar till exempel så här: "Begreppsparet kön/genus kom att förstås som två olika aspekter av kvinnligheten där kön representerar biologin medan genus står för den sociala och kulturella aspekten. Det biologiska könet ses antingen som ett okomplicerat givet faktum, människan har två kön, eller som någonting som är så dolt av eller påverkat av kulturella föreställningar att vi inte kan uttala oss om dess betydelse. Genus blir då fokus för undersökningen, som en historiskt betingad och därför föränderlig konstruktion." (1995:17) I denna tolkning blir könet lätt något som lämnas därhän, fortsätter Lindén och Milles; den har därför varit mest användbar för likhetsfeminister, eftersom den gjorde det möjligt att tala om kvinnan och analysera det kvinnliga utan att hamna i essentialism. "Men i ansträngningarna att befria kvinnor från naturen och placera dem i kulturen som konstruerade och självkonstruerande subjekt i historien, så tappades könet, den biologiska kroppen, bort någonstans på vägen. Den blev kvar som något enkelt och givet som vi inte behövde tänka kring. I sammanhanget bestickande och ofullständigt eftersom både förtryck av och kulturella föreställningar kring kvinnor oftast är strukturerade kring just kroppen." (18)

Här efterlyses till synes biologisk kunskap som något som skulle kunna bidra till förståelsen av genushierarkin. Som jag förklarat ovan är det emellertid inte så att det som förtrycket konstrueras kring är kroppen som biologi utan kroppen som vi tolkar den, genom en kunskapsram vi kallar för biologi. Om vi skall förstå hur detta kan användas för att underordna kvinnor så är det inte ”den rena biologin” (det vill säga så som biologer och liknande förstår sin kunskap, som direkt kunskap om världen) som skall analyseras, utan *uppfattningar* kring biologi i vår kultur, inklusive biologers egna.

Kroppen har för övrigt inte alls glömts bort. Mycket genusforskning har handlat om kroppsliga företeelser som sexualitet, havandeskap, förlossningar, amning, ny teknik för assisterad befruktning. Men då gäller det naturligtvis inte dessa företeelser *som* biologi utan just i relation till genusteori av olika slag.

Det är emellertid sant att de senaste tio-femton årens genusforskning dominerats av humaniora, och inom humaniora av den så kallade *linguistic turn*, där litteraturvetenskap och filosofi kommit att definiera problemställningarna mer än andra. Intresset har förflyttats från sociala och materiella villkor till idémässiga processer.

Det har sina skäl. Feministiskt tänkande vill vara frigörande. Då är det frestande att se människor som skapare av sina egna möjligheter. Kanske är det speciellt lätt hänt att just forskare finner tankeverksamhet vara det avgörande.

Men fokus på idéer måste kompletteras. Vi människor är inte allsmäktiga, vi kan inte göra precis som vi vill, våra tankar bestämmer inte allt som händer. Det finns kanske t o m en tendens till art-centrisk hybris i denna sorts tänkande.

Kunskap om biologiska processer är därför lika oundgänglig för genusforskningen som kunskap om andra materiella villkor. Medicinare, biologer, primatologer, paleontologer, och andra som studerar människors och andra däggdjurs möjligheter och begränsningar, beteenden och variationer, vore högeligen välkomna i genusforskarnas krets. Det finns några, genusforskningen inkluderar kunskap från dessa områden. Anne Fausto-Sterling är nog det främsta namnet. Tyvärr har dock genusforskningen haft svårt att etablera sig inom dessa verksamheter (jämför kapitel 3). Och tyvärr finns en ömsesidig skepsis. Dessa pragmatiska ämnen definierar ofta sig själva så att allt som handlar om genus hamnar utanför. Feminister å sin sida har en djupt inpräglad skepsis inför biologiska hypoteser, eftersom de så ofta använts för att hålla kvinnor nere. Det har gällt i gångna sekel och det har varit en del av backlashen mot nutida feministisk forskning och praktik alltsedan 1970-talet, i form av biologiska och reduktionistiska resonemang om det oundvikliga i könshierarkin och det olämpliga i att ifrågasätta nu rådande fördelningar av sysslor, egenskaper och resurser. Tyvärr oftast utan referenser till genusforskningens argument och data.

Denna ömsesidiga skepsis får olyckliga resultat i form av onödigt begränsad kunskapsutveckling på båda sidor.¹⁷

Är det genus som skapar kön?

En genusteoretiker som fokuserat radikalt på idéer är Judith Butler. Hon anammar genusbegreppet och ser det inte alls som ett uteslutande av det kroppsliga. Istället utsträcker hon det till att täcka in även det som har brukat kallas kön. På sätt och vis skulle mina egna argument ovan kunna läsas som en form av butlerskt tänkande. Men jag ser också problem med Butlers program.

Butler kan kategoriseras som en extrem konstruktionist. Det är inte kön som producerar genus, säger hon, utan tvärtom, de diskursiva konstruktioner vi kallar genus skapar kön, det vill säga skapar uppfattningen att det finns något naturgivet som vi kan kalla kön. Det finns inte två ting, kön och genus, utan bara ett helt och det är kulturellt konstruerat. Hon använder termen genus om det hela och undersöker hur iscensättandet av våra uppfattningar om det skapar dess uttryck, särskilt hierarkierna, och då inte bara mellan kvinnor och män utan mellan sexuella beteenden och preferenser. Hon vänder sig emot alla rigida kategoriseringar, ser dem som grundläggande faktorer i förtrycksprocesser (Butler 1990).

Hon har blivit kritiserad för att helt glömma kroppens materialitet och kanske andra sociala och materiella aspekter som påverkar vad en individ eller en grupp eller ett samhälle *kan* och *vill* göra kring genus. Butler svarar att hon inte alls glömmet det materiella men ser det som en effekt av maktutövning, inte en grund för maktutövning (Butler 1997). Kroppen är förvisso materiell och verklig, men den är socialt och kulturellt konstruerad, det finns ingen kropp ”i sig”.

Att ett fenomen inte finns ”i sig”, utan är en kulturell kategori, behöver inte betyda att det inte finns något materiellt verkligt som är det man konstruerar tankar kring. Det är bara det att forskaren bör skilja mellan tecknet (uttrycket, till exempel ordet katt) och det betecknade (idéen, kategorin, till exempel begreppet ”katt” som är detsamma på svenska och engelska, trots att uttrycken skiljer sig, katt och cat) och det som ligger utanför språket och kulturen (det materiella, till exempel ett djur som jamar); det är tre olika företeelser. Ordet ”kön” är ett tecken. Det betecknar en idé om att detta som kallas kön är något

¹⁷ Feministiska medicinare har idag en nyckelställning för att övervinna detta. Bland annat därför har Vetenskapsrådets genuskommitté lyst ut medel särskilt till medicinsk genusforskning två år i rad. Tyvärr bekräftas då några av farhågorna: Mängder av ansökningar kommer in gällande projekt som handlar om kvinnor, men inte som genusforskning, det vill säga inte alls problematiserande, utan helt enkelt sådan forskning som borde rymmas inom traditionell medicin (även om det tyvärr också är ett problem att kunskap om kvinnor inte alltid fått utrymme där). Medicinsk forskning skulle kunna bidra på ett centralt sätt till den samlade kunskapen om genus, men det kan inte ske genom projekt där kopplingar till tvärvetenskaplig genusforskning och till och med till medicinsk genusforskning saknas.

materiellt, naturgivet, icke-diskursivt. Relationen mellan denna idé och tecknet ”kön” kan belysas med hjälp av tecknet ”genus” som betecknar en annan idé. Butler talar inte alls om det som ligger utanför språket; hennes argument gäller relationerna mellan tecknet och det betecknade.¹⁸

Så långt verkar Butlers tankegång någorlunda oproblematiske. Det är en avgränsning, som kanske utesluter vissa frågor som är av intresse för genusforskningen i stort, men det måste ju vara legitimt för varje forskare att avgränsa sina egna problemställningar inom fältet. Butler menar dock något mer. Hon menar – om jag förstått henne rätt – att tecknet skapar idéen. Där går våra åsikter isär. Hon lutar sig här emot språkfilosofen J.L. Austins tankar om språkliga uttryck som skapar det de benämner i samma ögonblick som de uttalas, till exempel löften.¹⁹ Detta är intressant, och delvis säkert tillämpligt på genus, men jag anser att fenomenet genus skapas på ett mycket mer komplext sätt. Det räcker inte med att studera retoriken kring det.

De är ändå viktigt att klargöra att det Butler säger är att tecknet skapar idéen. De som läser henne som om hon menade att tecknet skapar det materiella, de gör den vanliga felläsning som hon energiskt och med all rätt försvarat sig emot.²⁰

Praktisk avgränsning av genusforskningsfältet: ett exempel

Om vi inte är överens om hur begreppet ”genus” bör användas, hur kan vi då definiera ”genusforskning”?

Frågan om avgränsning av genusforskningen är mycket känslig. Om ett kunskapsområde definieras för snävt finns alltid risk för att lovande resonemang hämmas. Många genusforskare har erfarenheter av ofruktbara exkluderande debatter och vill undvika att de upprepas. Därför finns idag en konsensus inom fältet att ingen som seriöst ägnar sig åt genusforskning bör nekas denna etikett. Samtidigt har det dock blivit så – i och med öronmärkta pengar, tjänster och dylikt – att forskare som inte förhåller sig till den tvärvetenskapliga genusforskningen på minsta sätt, och inte heller till den genusforskning som finns inom hennes eller hans ämne, emellanåt söker genusforskningsanslag och genustjänster. Det är inte seriöst. Avgränsning blir trots allt nödvändig för att undvika urvattning.

¹⁸ Om jag förstått henne rätt. Hon är notoriskt svår att tolka.

¹⁹ Austin kallade dessa för *illocutionary acts*. Några av de verb som tyder på att det är frågan om detta slags talakt är varna, döpa, beordra, anhålla, kritisera, be om ursäkt, godkänna, välkomna, lova. Searle 1972:136, Austin 1962.

²⁰ Däremot kan förstås idéer forma det materiella. Uppfattningen att kvinnors kroppar har svagare muskler än mäns kan bli en självuppfyllande profetia om den till exempel gör så att flickor och kvinnor tränar sina muskler mindre än män gör. Och visst påverkas idéerna i sin tur av vilka ord som finns tillgängliga. Liksom vice versa, nya ord skapas då behov av dem uppstår som resultat av tankeprocesser.

Själv kan jag visst se faror i att somliga genusforskare försöker definiera fältet så att det passar vars och ens egna tänkande. Men dem går det ju att diskutera med. Jag ser större faror i att andra forskare invaderar fältet och urholkar den kraftiga kritiska ansats som varit dess intellektuella motor hittills. Inget forskningsfält kan överleva om det inte sätter upp något slags minimala definitioner av vad det handlar om, och ett kontroversiellt forskningsfält med anspråk på politisk tillämpning löper speciellt stora risker att angripas, direkt eller indirekt. Det har genusforskare också lång erfarenhet av.

I Vetenskapsrådets genuskommitté ställs detta problem på sin spets. Ansökningar på alla nivåer av genusteoretiska ambitioner skall bedömas och rangordnas. Ledamöterna i kommittén kommer från olika ämnen, från olika fakulteter, och både från ämnen där genusforskningen har kommit långt och ämnen där den inte är väletablerad. Man skulle kunna föreställa sig att oenigheten skulle bli stor och svårhanterlig. Men så har det inte varit, i varje fall inte under de sju år jag suttit i kommittén.

Visserligen uttrycker ledamöterna sig olika, och visserligen är de teoretiska frågorna subtila, men inför den praktiska uppgiften att bedöma genusrelevans och genuskompetens i ansökningarna har de ganska tydliga gemensamma kriterier. De brukar vara eniga om vilka ansökningar som helt saknar genusrelevans.

Svårare är det givetvis att enas om vilka av de stora mängderna av verkligt bra projekt som skall sättas högst. Men det gäller nog alla anslagsgivare.

De kriterier genuskommittén går efter har ledamöterna diskuterat på ett antal arbetsmöten. Här gäller naturligtvis alla de kriterier som alltid måste tillämpas i dessa sammanhang: att projektet är praktiskt genomförbart, att forskarna är kompetenta, att problemställningarna är intressanta och vederhäftigt motiverade, etcetera. Men det viktigaste kriteriet, nödvändigt men inte tillräckligt, är genusrelevans. Att bestämma vad det är skulle kräva att det gick att verbalisera vad genus är på ett sätt som var lika giltigt för alla ämnen som ledamöterna kommer från och för alla de ämnen och forskningsfrågor som ansökningarna gäller. Det går inte. Men det finns alltså ändå en outtalad konsensus. Den skulle kunna vara orsakad av den så kallade kommittéeffekten, men för det första byts hälften eller mer av ledamöterna ut vart tredje år, och det brukar inte skapa problem, och för det andra tror jag mera att den orsakas av en större "kommittéeffekt" nämligen den som utvecklas inom varje akademisk disciplin och brukar kallas paradigmet.

Överensstämmelserna är givetvis aldrig totala. Men att det finns stor konsensus kring vilka projekt som inte kan anses bidra på något intressant sätt till genusforskningsfältet tyder på att fältet har tydliga, om än inte teoretiskt färdigformulerade, avgränsningar. Det är kanske en betryggande utväg ur dilemmat med avgränsningsbehov gentemot undvikande av godtyckliga utslutningar. Och det är ett bevis på att genusvetenskapen, trots sin ungdom och trots – eller tack vare – alla intensiva debatter, uppnått en viss paradigmatisering.

Genusforskning definierad i tre ord: problematisering av "kön"

Det finns faktiskt ett nyckelord som definierar genusforskningen och som utgör den fondvägg mot vilken de tvärvetenskapliga debatterna om genus utspelar sig: *problematisering*.

Svenska genusforskare har olika åsikter kring termen genus och andra begrepp. Men vi är ganska så överens om grundantagandet att kön/genus är något som huvudsakligen är socialt och kulturellt, och att det är kön/genusforskningens uppgift att undersöka hur det ser ut och vad det innebär. Alla påståenden om "kön" måste *problematiseras*, det är vad genusforskare brukar säga när de skall sammanfatta vad de sysslar med, vad de än kallar det.

5. Genusteoretiska debatter genom åren

Den tvärvetenskapliga debatten om genusbegreppet har varit omfattande och fruktbar. Många andra debatter har också drivit genusforskningen framåt. Här finns bara plats att nämna de viktigaste och de mest tvärvetenskapliga. För att göra det överskådligt har jag placerat in dem i olika decennier. Men naturligtvis är det en förenkling som skall tas för vad den är: ett sätt att sortera en bångstyrig verklighet så att den blir någorlunda gripbar. Alla dessa debatter har förts under hela tiden efter cirka 1970, om än under skiftande rubriker och med skiftande kopplingar till andra vetenskapliga (framför allt vetenskaps-teoretiska) debatter.

Framställningen här är förenklad även i den meningen att den sammanfattar de debatter som fått mest genomslag i så kallade internationella texter, alltså inte enbart eller ens huvudsakligen de svenska varianterna. Det skulle föra för långt att redovisa dem här, för de ser alltför olika ut inom olika ämnen. Jag håller mig därför på en generell nivå som kan definieras som: engelskspråkiga texter som uppmärksammats i svenska tvärvetenskapliga genusforskningsmiljöer.

Kortfattat kan man säga att på 1970-talet handlade det mest om praktiska, politiska och ekonomiska problem som beskrevs i strukturella termer. Samtidigt var det då som sexualiteten gjorde sitt definitiva inträde som feministiskt studieobjekt. Nyckeltermen var *patriarkat*. På 1980-talet dominerade arbetet med genusbegreppet. Det handlade också mycket om förhållandet mellan individ och samhälle, och om metoder. Det talades om att forskare måste reflektera över sin egen plats i världsordningen, sitt kulturella perspektiv, sin maktställning, sitt sätt att skriva. Från tredje världens kvinnor riktades kritik mot västerländsk feminism, som inte alltid gjort sådana reflektioner kring sig själv. *Reflektion* blev ett nyckelord, *process* ett annat. Dessa frågor fördjupades under 1990-talet i dialog med de postmodernistiska diskurserna. Nyckelorden blev *mångfald* och *agency*.

1970-talets feministiska debatter måste ses mot bakgrund av de då rådande diskurserna kring kön. Det var nödvändigt för genusforskningen att granska framför allt naturaliserande och könskonservativa diskurser som Freuds, Parsons och andras, men även förment radikala teoretiker som de socialistiska och anarkistiska och de som ställde upp matriarkala utopier. Det blev också nödvändigt att etablera en plattform för kritiskt tänkande kring kön inom den då dominerande radikala tanketraditionen, nämligen marxismen, i synnerhet den strukturalistiska versionen. Det var nödvändigt att visa och uttryckligen säga att kvinnor inte är passiva, inte oförmögna till rationellt tänkande, inte nöjda med en underordnad position, och så vidare. Det var nödvändigt att finna ett språk för att påtala och undersöka förhållanden som varit skymda av för-givet-taganden. 1970-talets feministiska debatter var inte så fyrkantiga, etnocentriska

och övergeneraliserande som de ofta framställts under 1990-talet.²¹ Men från dagens perspektiv kan de onekligen tyckas slå in öppna dörrar många gånger. Det är ett mått på det genomslag de faktiskt fått. Några dörrar som var låsta då är åtminstone halvöppna nu.

1970-tals-debatt nummer 1: Likhet-särart-skillnad

Frågan om huruvida kvinnor och män är tämligen lika eller väsensskilda slags människor började diskuteras kring 1970 och diskussionen har fortsatt sedan dess, under varierande förklädnader.²² För närvarande är det vanligt bland svenska genusforskare att säga att den inte längre är intressant. Min känsla är dock att den kokar under ytan. Debatten har inte lett fram till någon konsensus; den kom bara i skymundan under en längre tid därför att andra frågor hamnade i förgrunden. Den konstruktionistiska inställningen som just nu fungerar som konsensus-skapande kan tyckas avgöra kampen till likhetsfeminismens fördel, eftersom ett särartstänkande lätt blir till ett väsenstänkande, men det går att formulera konstruktionistiska argument för båda positionerna.

Flera översiktsverk eller läroböcker i feministisk teori är genomgående disponerade kring positioner i just denna debatt (till exempel Evans 1995, Nicholson 1997, Squires 1999). Det är ett tecken på dess centrala ställning, dess betydelse för andra debatter inom fältet.

Är kvinnor och män egentligen ganska lika varandra? Bör vi alltså försöka leva ungefär samma sorts liv? Eller är vi ganska olika varandra, och finns orsakerna till det i så fall i vår biologi, i gener och hormoner, eller finns de i uppfostran och erfarenheter? Och vad skall vi göra med olikheten i så fall, skall vi värna om den eller skall vi bara ta hänsyn till den när vi stiftar lagar, kanske i väntan på att olikheterna skall försvinna av sig själva?

Detta var åtminstone det som likhets-särartsdebatten handlade om från början. Men på många språk kallades särartsfeminismen för skillnadsfeminism (*difference feminism, feminismo de la diferencia*). När postmodernismens betoning på mångfald bröt in, uppstod en glidning, så att begreppet skillnad ibland kom att peka mot en särartsposition, alltså skillnader *mellan* genuskategorier, och ibland mot en betoning av skillnader *inom* varje genuskategori. De flesta kan givetvis skilja dessa ting åt, men i populärdebatten utanför akademien, och även ibland i stridens hetta forskare emellan, kan glidningen förorsaka oklarheter.

Det gjorde inte saken bättre att grupper av motsatser samlades vid de två polerna i debatten. På den ena sidan samsades likhet, jämlikhet, rättvisa, samart, på den andra kvinnofokus, skillnad, gemenskap, särart. Den ena sidan talade

²¹ Mulinari och Sandell har nyligen föreslagit att de som nu kallar 70-tals-feminismen för stelbent och ensparig borde läsa några av de klassiska texterna; där fanns mycket reflexivitet och mycket ifrågasättande av givna identitetskategorier (1999:289).

²² Den har också rötter mycket längre tillbaka i tiden, minst till början av seklet.

om problemen med hierarki och ojämlikhet, den andra om kritik av manligt definierade traditioner och strukturer. Detta gjorde debatten ofruktbar; argumenten talade inte till varandra.

Man kan säga att det är minst tre debatter som pågår under samma etikett: dels om hur lika eller olika kvinnor och män faktiskt *är*, dels om hur olika eller lika vi *vill* vara, och för det tredje, om vi vill vara olika, hur skall vi då försäkra oss om att olikheten inte blir ojämlikhet. *Kräver* jämlikhet att kvinnor och män behandlas på samma sätt? Eller kan man uppnå jämlikhet (och kanske eventuellt likhet) *via* olikhet? Kräver kanske jämlikhet som *mål* olika behandling som *medel*? En central fråga med många strategiska förvecklingar är också huruvida vårt nuvarande samhälle ger utrymme för radikala förändringar i genusordningen eller inte. Vad hindrar vad? Var skall kampen för förändring sätta in de första stötarna?

Debatten är alltså ontologisk, epistemologisk, politisk och strategisk på samma gång.

I södra Europa har särartsfeminismen haft en starkare ställning än i norra. Det gäller särskilt Spanien och Italien, vilket säkerligen beror på den historisk-kulturella kontexten. I båda länderna finns dock även starka likhetsfeministiska strömningar. Den så kallade franska feminismen, med Julia Kristeva, Hélène Cixous och Luce Irigaray som främsta namn, representerar en sofistikerad version av särartsfeminism (Fraser 1992). Men även i Frankrike finns likhetsfeminister, till exempel Christine Delphy.

Även vissa marxister från USA och Kanada, som Dorothy Smith, psykologer som Carol Gilligan och Nancy Chodorow, och de flesta av de så kallade ståndpunktsfeministerna, står för ett slags särartstänkande, om än mycket långt ifrån de naiva eller biologistiska varianterna. Om kvinnor är väsensskilda från män behöver det ju inte bero på medfödda egenskaper utan kan vara följden av uppfostran eller arbetsfördelning, och de speciellt kvinnliga egenskaperna behöver inte vara negativa, de kan vara starka på områden där den dominerande kulturen är svag (till exempel solidaritetstänkande) och underordningen som sådan kan skapa speciella insikter och färdigheter och därmed en kvinnlighet som kanske är överlägsen den manlighet som desperat försöker hålla den tillbaka. Det är kanske i denna kvinnlighet som motståndet kan odlas; det är kanske främst i dessa särskilda egenskaper som hoppet för ett bättre samhälle kan grundas.

Men, invänder då likhetsfeministerna, den kvinnligheten är ju uppkommen i en hierarkisk genusordning, den är alltså en följd av orättvisa omständigheter. Skall vi verkligen anstränga oss att bevara den? Vem vet vad kvinnor skulle kunna vara under andra förutsättningar! Och det kan vara farligt att bevara det som nu anses kvinnligt, för risken föreligger ju att de egenskaper som formats i och av en hierarkisk samhällsordning medverkar till återskapandet av förtryck.

I Sverige fördes likhet-särartsdebatten under 1970-talet till dels i termer av eländesforskning kontra värdighetsforskning (jfr kapitel 2). Det är ytterligare en

dimension som inte skulle behöva vara parallell med de övriga, men i praktiken samlades likhetsargumenten kring behovet av att påtala de barriärer som hindrade kvinnor från fullt deltagande i samhället och utveckling av sin personliga potential, och det resulterade i eländesforskning, medan de som lyfte fram kvinnors kunskaper och handlingskraft ofta gjorde det med mer eller mindre underförstådda argument om att dessa ting låg inbyggda i kvinnligheten (vare sig den var medfödd eller inte) och att kvinnligheten alltså var något positivt man borde värna om. Kvinnokulturbegreppet infördes i det syftet.

De båda positionerna vänder sina argument mot varandra, men de talar förbi varandra, eftersom de också argumenterar mot helt andra positioner, utanför feminisimen. Den åsikt likhetsfeministerna oftast implicit argumenterar mot är att genusordningen inte behöver ändras på, allt är bra som det är. Den åsikt som särartsfeministerna oftast implicit argumenterar mot är att kvinnor är svagare, dummare eller på andra sätt mindre värda som människor. Båda dessa åsikter var ju framträdande i de hegemoniska diskurserna om kvinnligt och manligt fram till 1960-talet. Och de har inte helt försvunnit från scenen än, även om det inte längre anses artigt att uttala dem offentligt. För den generation feminister som initierade genusforskningen var det ständiga kulturella kränkningar av detta slag som eldade under deras vrede och fick dem att ta ställning. Det får vi inte glömma.

Min åsikt om denna debatt är att likhetsfeministerna har rätt i att särartsfeministerna tenderar att bortse från förtryckets materiella, psykologiska och symboliska konsekvenser, och särartsfeministerna har rätt i att likhetsfeministerna tenderar att bortse från att de resurser, rättigheter och privilegier som män åtnjuter i vår typ av samhälle kanske hellre bör granskas med distans än okritiskt eftersträvas. Ett överskridande behövs. Kanske är det en allmän känsla av att det inte längre går att inta den ena eller den andra renodlade positionen som ligger bakom de vanliga kommentarerna om att denna debatt inte längre är intressant. Men överskridandet har inte blivit tydligt teoretiserat.

Möjligen håller det på att ske just nu, genom ett växande intresse för begreppet rättvisa. Se nedan.

1970-talsdebatt nr 2: Var ligger förtrycket? Historiematerialistiska och radikalfeministiska metoder

Vad man än ansåg om likheter och skillnader, så var alla feminister på 1970-talet intresserade av att finna metoder och teorier för att beskriva *orsaker* till de aktuella förhållandena.

I sin analys av klassförtryck utgick Marx från *basen*, den materiella sidan av samhällslivet. Klass är inte bara en idé, det är en kategorisering av människor utifrån vilket förhållande de har till produktionen av nödvändigheter. Förtrycket av arbetaren är inte bara en nedvärdering, utan det har en *materiell grund*. Det är ingen slump att arbetare har låg lön, det beror inte på någons

illvilja utan ligger i systemets logik. Därför kan missförhållanden inte heller rättas till på något varaktigt sätt genom detaljtåtgärder, utan hela systemet måste ändras i grunden.

Att gå tillväga på detta sätt i analysen är en särskild metod, historiematerialism. Det är en kraftfull metod som når bakom det Marx kallade det ideologiska, det vill säga det som synes ske, till det han såg som *verkliga* orsaker. Bara med hjälp av en sådan analys kan man bygga effektiva strategier för förändring, anser marxister.

Idag tycker många att en sådan tilltro till att det går att uppnå absolut säker kunskap är naiv. Man får nog se den i sitt historiska sammanhang. Marx ville ge samhällsvetenskapen samma säkra metoder som man på hans tid ansåg att naturvetenskapen hade. En anledning till att Marx metod övertygat så många är att den faktiskt *kan* skingra kulturella dimmor, göra det osynliga synligt, vilket naturligtvis är målsättningen med all slags kritisk forskning. Eller, med ett mer postmodernt språkbruk: det är en diskurs som möjliggör tolkningar som inte sammanfaller med rådande diskurser.

Om feminism är att anse att kvinnor är förtryckta behöver vi en teori som motsvarar Marx' teori om klassförtrycket, ansåg man på 1970-talet. Det gällde att bygga en historiematerialistisk analys av kvinnoförtrycket. Somliga utgick från att kvinnoförtrycket måste vara av annat slag än klassförtrycket, och använde sig av historiematerialistisk *metod* för att utröna vad det bestod av. En berömd fras var att man borde ställa feministiska frågor för att söka marxistiska svar (Mitchell 1972/1966:87). Andra försökte beskriva kvinnoförtrycket som en variant av eller aspekt på klassförtrycket. För båda skolorna kom problemet att formuleras som frågan om *var* kvinnoförtrycket var beläget: i den materiella basen eller "bara" i ideologin. Om det bara finns i ideologin är problemet ett skenproblem. Om det ligger i basen, uppstår nya frågor: *Vad* för slags materiell grund finns för kvinnoförtrycket? Ligger det i produktionen eller i reproduktionen, i arbetslivet eller i familjelivet? Eller kanske i sexualiteten? *Hur* fungerar och reproduceras förtrycket?

Om detta gick diskussionernas vågor höga och stormiga i många år. Jag minns att argumenten blev minst lika abstrakta och sofistikerade som dagens dekonstruktioner och att man precis som idag kunde drabbas av en känsla av att de akademiska meningsutbytena pågick långt ifrån verkliga människors verkliga vardagsproblem. Men det ligger ju i forskningens väsen att den är och skall vara mer abstrakt än praktiska omedelbara problemlösningar, och det filades fram nyttigt kunskap om relationerna mellan materiella och sociala omständigheter och genusordningarnas konsekvenser för kvinnor och män i alla sfärer av livet. Ett exempel var debatten om hushållsarbetet, *the domestic labour debate*, där positionerna var många och krångliga, men där det så småningom blev klargjort att hemmafruns ställning innebär förtryck även om ingen avsiktligt förtrycker henne och även om hon själv är nöjd. Det är nämligen en

ställning som per definition innebär att hon inte har kontroll över grundläggande materiella omständigheter, vare sig hon inser det till vardags eller bara blir varse det i kris, till exempel vid skilsmässa eller om maken blir våldsam. Forskningen skar igenom skenet och frilade sociala processer.

Parallellt med de marxistiska ansatserna fanns den så kallade radikalfeminismen. Debatterna mellan marxistiska feminister och radikalfeminister kom att handla om vilket slags förtryck som kom först eller var mest grundläggande. Svaret på den frågan fick ju konsekvenser för vilka strategier man skulle välja i det politiska arbetet.

Radikalfeministiska forskare lånade radikalfeministiska aktivisters främsta metod, medvetandehöjande gruppsamtal, och kom på så sätt också att skära igenom kulturella dimmor, avslöja för-givet-taganden och utveckla ett nytt språk för vad som var fel. Förtryck kan bestå i att man inte har verktyg för att se att det föreligger. Man kan vara tystad, *muted* (Ardenner 1981), om det inte finns ett språk för de omständigheter som formar ens liv.

Marxistiska feminister koncentrerade sig gärna på arbete och produktion, radikalfeminister på kropp och sexualitet. De möttes i diskussioner om familj, lagstiftning och kvinnors självbestämmanderätt. Termen patriarkat var från början radikalfeministisk men blev allmängods.

Så småningom växte det fram en konsensus om att könsförtryck och klassförtryck inte var samma sak men ändå på något sätt relaterade. Då behövdes synteser av de marxist-feministiska och radikalfeministiska teorierna.

I sin klassiska artikel tog sig Gayle Rubin (1975) an de stora strukturalisterna, Marx och Engels, Levi-Strauss, och Freud. Hon kom fram till att förtrycket av kvinnor finns i en *särskild* struktur som hon kallade för kön/genus-systemet (*sex/gender system*). Ett sådant system finns i alla samhällen, menar hon, och det är sammanvävt med släktskap, socialisering, produktion och sexualitet. Det är inte fristående, men det är något som går att beskriva och analysera för sig. Ett slags kön/genus-system är patriarkat eller mansdominans. Man kan tänka sig andra, åtminstone i teorin.

Rubin uppfann inte genusbegreppet (jfr kapitel 4), men genom hennes artikel slog det igenom. Hennes term var dock inte genussystem utan kön/genussystem, då hon menade att genushierarkins orsaker stod att finna i organisationen av sexualitet och reproduktion. I en senare artikel (Rubin 1984) tog hon avstånd från den snäva koppling hon gjort mellan reproduktion och genusförtryck och betonade istället att genussystem är en sak, sexualitet något annat, åtminstone analytiskt.

Sylvia Walby byggde också upp teorier om patriarkatet som ett system med materiell grund men skilt från kapitalismen. Zillah Eisenstein argumenterade för kombinationen av feminism och socialism både i forskning och politik. I Frankrike arbetade Christine Delphy med liknande tankar, och i Sverige kan man placera Anna Jónasdóttir i samma spår.

Den som skrev den mest kända formuleringen av ”två-system-teorin” var Heidi Hartmann (1997, ursprungligen från 1979).²³ Hon skilde på kapitalism och patriarkat, som två olika strukturer, men visade hur de i vår typ av samhälle samverkar och förstärker varandra.

I motsats till likhet-särartsdebatten, kom alltså debatten om förtryckets grunder fram till ett teoretiskt överskridande.

1970-talsdebatt nr 3: Hur kombinera feminism och psykoanalys?

Marx var det ena stora namnet, det andra var Freud. Det var svårt i sjuttioalets feministiska debatter att komma förbi någon av dem, och båda var de problematiska för feministiskt teoribygge. En hel del bläck spilldes på att kritisera bådadas androcentrism och genusblindhet. Men liksom Marx både kritiserades och användes och anpassades, så skedde detsamma med Freud. Hans teorier finkammades för möjligheter att ställa feministiska frågor.

Juliet Mitchell vände sig mot den radikalfeministiska tendensen att se kvinnoförtrycket som något ahistoriskt. Men hon vände sig också mot det marxistiska tänkesätt som ser kvinnoförtrycket som enbart ideologi, likaså emot de marxistiska feminister som intresserade sig enbart för den materiella grund för kvinnoförtrycket som kunde finnas i produktionen eller eventuellt reproduktionen. Mitchell föreslog (1972/1966:89 ff) att patriarkatet kunde ses som indelat i fyra strukturer: produktion, reproduktion, socialisering och sexualitet. Alla är historiska och kan variera i tid och rum. I analysen framför allt av sexualitet kan psykoanalysen användas.

Men även socialisering, givetvis, liksom andra familjerelationer, undersöktes med hjälp av psykoanalytiska metoder i ljuset av feministiska frågor. Nancy Chodorow blev känd och omdebatterad på grund av sin teori om hur patriarkatet reproduceras via de tidiga erfarenheterna av den mäktiga modern, som både flickor och pojkar upplever men relaterar till på olika sätt på grund av likhet och olikhet i könsidentifieringen. Hon stödde sig på psykoanalytiska objekt-relationsteorier.

Andra kända forskare som arbetade i denna linje var Dorothy Dinnerstein och Janet Sayers. I Sverige fanns till exempel Irene Matthis. Ann Foreman arbetade med att kombinera marxism och psykoanalys.

De feministiska brottningsmatcherna med Freud blev nog lika energiska som de med Marx, och de har överlevt längre. Den så kallade franska feminismen har sina rötter i dem liksom debatterna om omsorgsetik, modrande (Ulla M. Holms term, 1993) och könsidentitetens reproduktion. En av professorerna vid Tema Genus, Nina Lykke, arbetar med feministiska freudianska motiv idag. Det gör också många litteraturvetare och forskare inom andra estetiska fack, liksom givetvis en del sexualforskare. Inom alla psykoanalysens områden finns feministisk kritik.

²³ Själva begreppet ”två-system-teori” lär dock komma från Iris Marion Young.

Individ och samhälle

1970-talets feministiska diskussioner kan ses mot bakgrunden av en vidare samhällsvetenskaplig debatt, nämligen den om metodologisk individualism (eller aktörsteori) och strukturalism. Den handlade om förhållandet mellan individ och samhälle, och har kommit tillbaka i flera olika tappningar sedan dess. Det finns en stark tendens i västerländsk kultur att separera "individ" från "samhälle", men eftersom de båda så uppenbarligen formar varandra, så uppstår ideligen hönan-ägget-debatter. Den metodologiska individualismen utgick från att samhället består av individer. Den kritiserade strukturalisterna för "reifiering": ett postulerande av abstrakta sammanhang som om de kunde få konkreta verkningar, som om en tankekonstruktion direkt motsvarades av något verkligt "därute" i samhället. Det är istället det individer gör som skall undersökas för att förklara det som sker i samhället, menade aktörsteoretikerna. Strukturer kan inte agera. Deras verkan sker genom det människor gör. Strukturalisterna anklagade denna metod för att glömma bort de omgivande villkoren. En individ kan förvisso agera, men sällan som hon eller han vill. Dessutom är kanske till och med den individuella viljan formad av samhället och kulturen. Strukturalister av alla färger betonade just villkoren och konstruerade abstrakta beskrivningar av sådant som försörjningssätt, politiska system, kulturella djupstrukturer. Där fanns, menade de, de enda hållbara förklaringsgrunderna.

Dessa debatter tycktes mot slutet av 1970-talet ha lett fram till ett överskridande. Omständigheter, villkor, förutsättningar måste beskrivas, men det är lika klart att det hela tiden händer något med dem, så processer måste också in i bilden. De viktigaste syntesbyggarna inom samhällsvetenskapen var Pierre Bourdieu och Anthony Giddens. Deras synsätt brukar kallas praktikteori.

Process är fortfarande ett centralt ord, och runt det har det vuxit upp en flora av rörlighetstermer: förhandlingar, händelseförlopp, reproduktion, praktik... Detta gäller inom genusforskningen som helhet, likaväl som utanför den.

Men syntesen övertygade inte alla. Postmodernismen/poststrukturalismen undergrävde den kanske eller återskapade den gamla debatten. Teoretiseringar kring struktur fick allt mer lämna plats åt fokus på individers perspektiv, upplevelser, tolkningar och handlande. Idag finns dock som sagt en del tecken på att pendeln kan börja svänga tillbaka igen. Ett sådant tecken är titeln på en ny genusvetenskaplig bok, publicerad i Stockholm 2003: "Where have all the structures gone?" (Gunnarsson et al 2003)

1980-tal: synteser, empiri, nya teman

1980-talets teoretiska debatter dominerades av två teman. Dels utvecklades genusbegreppet och konstruktionismen. Den debatten har jag redan beskrivit i kapitel 4. Dels fortsatte som sagt debatten om individ och samhälle. Nu formulerades den oftast i termer av *agency* eller *handling och subjekt*. Vi människor är individer och handlande subjekt. Sant är att vi alla har en situation, och att

de sociala och kulturella sammanhangen gör oss till det vi är. Feminister kan knappast bortse från det, eftersom feminismens kritiska udd riktas just mot hur dessa sammanhang fungerar till kvinnors nackdel. Men västerlänningar upplever sig ofta mer som individer än som medlemmar av kollektiv. Strukturerna determinerar oss inte, säger forskarna idag, samtidigt som de insisterar på att vi måste reflektera över var vi befinner oss i strukturerna. Inom genusforskningen betonas vikten av att kvinnor (eller andra underordnade kategorier) inte beskrivs som oförmögna till handling. Att göra det är dels kränkande, dels leder det till felaktiga slutsatser.

Kritiken mot abstrakta strukturalistiska teorier, som ibland osynliggör det individuella, det subjektiva, det småskaliga, det lokala, vann terräng när postmodernismen/ poststrukturalismen trädde in på scenen. Men viss baksmälla efter de stora hypotesbyggena kunde noteras redan i slutet av 1970-talet. Inom många ämnen betonades nu noggrann datainsamling framför sökande efter orsakshypoteser.

Metod och etik blev intressanta teman. Kvalitativa metoder uppfattades på sina håll som mer feministiska än de kvantitativa. Många sökte efter sätt att reducera det hierarkiska förhållandet mellan forskare och informanter. Andra menade att feministisk kritik eller genus som studieobjekt inte i sig är mer betjänta av vissa metoder än andra. Frågan formulerades ibland som: Kan patriarkala verktyg användas för att riva patriarkatet? Kritiken mot inbyggd androcentrism i alla akademiska discipliner fördjupades.

Forskningen blev mer beskrivande, konkret. Kroppen kom närmare. Teman som moderskap, kärlek och sexualitet trädde tydligare fram ur de tidigare debatternas abstraktioner. Teman som prostitution, våldtäkt och abort hamnade i fokus.

Uttrycket biologism myntades förmodligen inte förrän på 1990-talet, men forskningen kring kropp och biologi inkluderade givetvis redan på 1980-talet kritik av den då starkt framträdande sociobiologin.

Välfärdsstaten och arbetsmarknaden var centrala för svensk genusforskning redan på 1960-talet och har fortsatt vara det fram till idag. Internationellt blev dessa teman framträdande på 1980-talet. Statistik om genusförhållanden producerades på allt fler områden. Det var nu det blev ovedersägligt att kvinnor har sämre materiella förhållanden än män i världen som helhet.²⁴

Det paradoxala var att samtidigt som dessa materiella fakta framträdde så tydligt, förändrades det akademiska debattklimatet mot slutet av 1980-talet

²⁴ Ett par exempel: FN-statistik visade att kvinnor utträttar ungefär två tredjedelar av arbetet i världen (eller mer, beroende på hur "arbete" definieras), får ungefär 10% av inkomsterna och äger ungefär 1% av tillgångarna (United Nations 1980). Se också Women: a World Report, 1985. Senaste data från Unifem finns i Unifem 2002. Amartya Sen har visat, med hjälp av demografisk statistik, att det skulle finnas många miljoner fler kvinnor i världen om flickor hade samma chanser som pojkar att överleva. (Sen 1990).

så att skepsis inför fakta kom i fokus och sökandet efter samband och orsaker blev svårt att legitimera. Det ligger en djup ironi – eller något värre? – i att precis när andra människor än den vita, välnärda, medelålders, heterosexuella västerländska mannen begärde ordet som handlande och talande subjekt i egen rätt, just då kom debatterna att ifrågasätta subjektets existens och det givande i att söka överskrida lokala berättelser (Mascia-Lees et al 1989). Feminister måste ställa sig skeptiska inför denna effekt av postmodernismen.

Samtidigt underlättade postmodernismen framväxten av konstruktionismen. Den utvecklades inom genusforskningen bland annat genom undersökningar av naturaliseringstänkandet i västerländska traditioner. I Väst har män och kvinnor definierats genom och identifierats med sina respektive bidrag till artens reproduktion, och artens reproduktion har reducerats till sin ”naturliga” aspekt och associerats företrädesvis med kvinnor. Men reproduktion av arten har även en ontologisk dimension. Den konstrueras med hela tyngden av stora och starkt legitimerade idébyggen, särskilt de religiösa och de vetenskapliga. ”Because gender is at the heart of these socio-religious systems it is not surprising that issues of gender and procreation – marriage, family, birth control, abortion, sexuality, homosexuality, new reproductive technology – are at the center of contemporary debates in our society, for new beliefs and practices are not just about the private, domestic domain, but challenge the entire cosmological order.” (Yanagisako och Delaney, 1995:9)

Konstruktionismen satte många tidigare antaganden i gungning. Det var inte längre självklart vad en kvinna eller en man var, än mindre kunde man bygga teorier om deras förhållande till varandra utifrån antaganden om genusbestämda egenskaper. Både likhetsfeminism och särartsfeminism hade gjort essentialiserande antaganden, kunde man nu se. Kritiken av naturlighetstänkandet kastade ljus även över andra maktfrågor, särskilt rasismen (Stolcke 1993). 70-talsdebatterna framstod i detta ljus som ofruktbara genvägar. De tog upp brännande problem som sannerligen inte blivit inaktuella, men innan den sortens frågor kan tas upp igen måste det till grundliga undersökningar av de kulturella konstruktionerna av företeelser vars egenskaper man då såg som givna.

Under 1980-talet hade feministiska rörelser och genusforskning fått fotfäste även i länder utanför västvärlden. Kritik riktades mot västerländsk feminism från feminister på andra kontinenter för att den inte tagit hänsyn till variationer utan utgått ifrån att genus, patriarkat, manlighet och kvinnlighet hade vissa givna former. Liknande kritik framfördes från minoriteter inom de rika länderna, särskilt från svarta feminister i USA.

Ur denna kritik växte det fram en betoning på mångfald, *diversity*. Den betoningen förstärktes av postmodernistisk kritik av meta-berättelser. Relativistiska inställningar vann terräng. Genusforskningens inriktning på maktfrågor gjorde att man var känslig även för andra principer för hierarkisering, som ras, klass, etnicitet. Det gick inte längre att renodla analysen av en enda hierarki; de var

alla sammankopplade på varierade sätt. Att det förhåller sig så är numera allmänt erkänt inom genusforskningen; det mesta återstår dock att göra vad gäller vilken roll olika former för sammankopplingarna spelar och vad som styr dem.

1990-tals-frågor: att brottas med postmodernismen

Därmed är vi framme vid de senaste åren. 1990-talet blev ett ”post”-decennium: postmodernism, poststrukturalism, och till och med postfeminism.

Det sista först: postfeminism har inte slagit igenom som term i Sverige och inte särskilt starkt i engelsktalande länder heller. Men den förekommer. Den kan användas i kritiskt syfte, som en ny fas i kampen, menar somliga (Mann 1997); men den kan också användas i syfte att framställa feminismen som något inte längre relevant i dagens samhälle (Braidotti och Vonk, 2000:153). Denna dubbelhet gör den farlig, anser jag. Dessutom stämmer den inte empiriskt, i varje fall inte i Sverige, där kvinnokampen förs vidare av de unga, både män och kvinnor, i både nya och gamla banor. Det som vi möjligen har lämnat bakom oss är den starka versionen av särartsfeminism, den som uppfattar kvinnor som något fundamentalt och evigt annorlunda än män. Om det var feminism, är det nu inte längre särskilt många som är feminister, och i den meningen skulle vi kunna tala om postfeminism. Men detta är en snäv definition av ”feminism”, nog oftare använd av feminismens belackare än av dess förespråkare.

Kanske skall termen post-feminism helt enkelt ses som några trendkänsliga forskares sätt att placera in feminismen bland de andra stora post-ismerna. Dagens feminism är inte exakt densamma som gårdagens, det är självklart.

Vilka är då de senaste årens stora feministiska frågor? Vilka postmodernistiska eller poststrukturalistiska teman har fått starkast inflytande på genusforskningen?²⁵

Genusforskare, liksom andra, har kämpat med dilemmat relativism – objektivism sedan 1970-talet. Feministisk vetenskapskritik vänder sig mot tvärsäkerheten i traditionell objektivistisk vetenskap och är därmed relativistisk i viss bemärkelse, men det kan också uttryckas som att kritiken går ut på att den manliga vetenskapen gör *falska* anspråk på universalism (Gemzöe 2002). Det ligger ju inbyggt i den feministiska målsättningen att det skall vara möjligt att säga något om verkligheten som är så pass säkert att det kan utgöra grund för förändringssträvanden. Många feministiska forskare har sökt efter nya och bättre grunder för säker kunskap. Det gäller särskilt de så kallade ståndpunkts-teoretikerna, som menar att underordnade sociala kategoriers perspektiv och erfarenheter ger möjlighet att se mer och förstå bättre än de överordnades (Smith 1990, Hartsock 1997). Men sådana ansträngningar har också hela

²⁵ Postmodernism och poststrukturalism är inte samma sak, om man skall vara noga, men i diskussionerna har termerna använts på överlappande sätt, och de aspekter jag här tar upp gäller helheten. Jag använder därför ”postmodernism” som en övergripande term.

tiden kritiserats hårt för sina universalistiska anspråk och för sin ibland naiva inställning till förhållandet mellan kunskap och makt.

Postmodernismen satte detta dilemma i fokus för alla. Tyvärr kom debatten stundtals att glida på ett förvirrande sätt mellan att förespråka ett erkännande av kulturella och sociala skillnader och att förespråka en epistemologisk relativism (som, om den drivs till sin ytterlighet, kan komma att omöjliggöra det förra). Vissa feministiska vetenskapsfilosofer har ansträngt sig att visa att det går att undvika det omöjliga valet mellan objektivism och relativism. Det har blivit allmängods att forskare kan och bör vara reflexiva och redogöra för sin egen subjektivitet och sina egna förhållanden, både inför sig själva och inför sina läsare. Forskarens perspektiv måste redovisas, eftersom det ofrånkomligen påverkar resultatet, men det gör inte resultatet ogiltigt. Donna Haraways begrepp *situated knowledge* pekar i samma riktning (Haraway 1988). Kritiska men konstruktiva dialoger mellan olika positioner kan vara en mer framkomlig väg mot en komplex kunskap än teorier som eftersträvar universell giltighet, menar hon. Sandra Harding förordar *transitional epistemologies* – eftersom vi lever i föränderliga tider, måste de sätt på vilka vi grundar och rättfärdigar vår kunskap vara flexibla, kanske rentav instabila; därmed dock inte sagt att vi inte kan uttala oss, provisoriskt men inte slumpmässigt (Harding 1987a, 1987b).

Den tidiga feminismen sökte efter vad alla kvinnor hade gemensamt. Önskan om solidaritet och gemensam politisk handling verkade kräva det. Numera är det svårt att argumentera för att det skulle kunna finnas något enhetligt och beständigt i kvinnlighet/manlighet, därför betonas istället variationer. *Kontext* blir ett nyckelord. Jämförande studier blir nödvändiga (Ljung 1998:253).

Dessutom har vi i det så kallade västerlandet över huvud taget blivit mer medvetna om att vi inte är ensamma i världen, eller bäst i världen, och att det finns stora skillnader i uppfattningar och värderingar även inom våra egna samhällen. Det går inte att ta för givet att kvinnor överallt och i alla tider har något gemensamt. Andra kategoriseringsprinciper korsar genus, så att kvinnor liksom män blir olika varandra om de tillhör olika klasser, talar olika språk, bekänner sig till olika religioner, och så vidare. Och alla de andra kategoriseringarna korsar också varandra. Det gäller kort sagt att undvika svepande generaliseringar. På så sätt har som sagt *mångfald* blivit ett nyckelord.

Men skall man ta den epistemologiska relativismen på allvar kan ingen av dessa kategorier definieras universellt.

Ett annat nyckelord är *identitet*. Det sätts oftast i samband med variationer i genusordningen efter etnicitet eller nationalism. Nira Yuval-Davis är ett viktigt namn här. Hon har bland annat myntat begreppet *transversal feminism*, som ett verktyg för att erkänna ”de andra” utan att dra stela gränser, så som tenderar att ske i så kallad identitetspolitik. Hennes forskning är inriktad på praktiska politiska frågor, särskilt kring nationalism och medborgarskap. Identitet undersöks också på mer filosofiska sätt, med kreativa syften, som att

finna metaforer som beskriver identitet utan att väcka associationer till stabila, omdrivliga, fastställda innehåll: *nomader* (Rosi Braidotti) och *cyborger* (Donna Haraway) är de mest omtalade begreppen. *Hybrid* håller på att bli ett nyckelord som pekar mot kategoriseringsprincipernas korsningar och dessa korsningars kategoriupplösande effekter. Andra postmodernistiska nyckelord, som *fragment*, *provokation*, *instabilitet*, är också centrala för många feminister.

Klass som identitet eller situation har inte satts i fokus i särskilt hög grad de senaste tio-femton åren. Med andra ord, inte under den tid postmodernismen dominerat de teoretiska debatterna. Samtidigt är det så att ordet klass nästan alltid finns med i feministiska debatter när det talas om mångfald. I alla sådana sammanhang upprepas som ett mantra ”kön, klass och ras” (se till exempel konferensrapporten Johansson 2001). Men om specifika relationer mellan klass och genus har det inte forskats särskilt mycket under senare år, och klassbegreppet som sådant har nästan inte diskuterats alls. Undantaget är latinamerikansk sociologi och antropologi. I den engelskspråkiga feministiska forskningen finns också några framträdande klassanalytiker, som Beverley Skeggs och June Nash.

Agency är fortsatt ett viktigt begrepp. Intresset för individuella handlingsutrymmen har kopplats till frågor om identitetskonstruktioner. Delvis har det handlat om ”universalister” (som Seyla Benhabib) gentemot postmodernister (som Rosi Braidotti) och om undersökningar av hur stort utrymme en individ har att gå utanför de hegemoniska diskurserna, bryta mot normer och förgivet-taganden i tanke och handling och kanske känsla (Benhabib 1999). För en antropolog ekar dessa meningsutbyten av den gamla frågan ”är kulturen en järnbur?” som diskuterats inom antropologin sedan decennier. Bourdieus stora teoribygge har visat på sätt att överskrida detta problem, framför allt via begreppet *habitus*. Det har också uppmärksammats i feministiska sammanhang (Moi 1991, McNay 1999, Lovell 2000).

Habitus är besläktat med begreppet *erfarenhet*. Detta har emellertid i feministiska sammanhang kommit att stå för särartstänkande och därigenom förlorat i övertygande kraft i mångas ögon. Det har också kommit i postmodernismens skottglugg. Men kanske går det att ge det nya innebörder. Jag ser det som en lovande väg som än så länge inte prövats så mycket, men åtminstone ett försök pågår, inom ett tvärvetenskapligt projekt i Göteborg under ledning av Anita Göransson.

Diana Mulinari och Kerstin Sandell menar att begreppet *erfarenhet* skulle gå att använda utan att återvända till homogeniserande beskrivningar av kvinnors erfarenheter eller att falla i fällan att återskapa dualismen kvinnor/män; inte heller behöver det medföra att skillnader framställs som absoluta eller att erfarenhet uppfattas som något opolitiskt. ”It does mean disentangling experience from conflation with identity and political commitment, while still seeing their interconnections.” (Mulinari och Sandell 1999:296–7). Frågan är förstås bara:

Hur? Att återvända till ett radikalt erfarenhetsbegrepp, menar jag, inte bara tillåter utan kräver att vi tar med oss lärdomarna från den postmodernistiska epoken och arbetar mot nya synteser av det som redan på 1970-talet debatterades i termer av strukturer gentemot aktörer.

Svårigheten kvarstår dock att konstruktionism innebär att *alla* begrepp måste undersökas, problematiseras, dekonstrueras. Judith Squires har ambitiöst sammanfattat hela den politiska feministiska teorin i en enda tredelad tankekarta. Hon menar att genusdebatterna ständigt pendlat mellan likhets- och skillnadsperspektiven, men under 1980-talet utmanades denna dualism av både identitetspolitik och dekonstruktionsteorier som strävat efter överskridande (*displacement*) av alla dikotomier. Skillnadsperspektivet omformulerades så att det kom att handla om skillnader bland kvinnor istället för skillnader mellan kvinnor och män, och likaså dekonstruerades den binära oppositionen mellan skillnad och likhet. Mångfaldsteoretikerna var upptagna av att avslöja i vilken grad identitetspolitik återskapar den teoretiska ensidigheten och de politiska riskerna som ligger i skillnadsperspektivet, menar Squires. De har visat hur det lätt blir väldigt abstrakt och opolitiskt. Men på senare tid, säger hon, har man försökt återerövra likhetsperspektivet som en ram för en ny sorts skillnadstänkande (Squires 1999:139). Här kan man se hur likhets-särartsdebatten fortsätter i delvis nya förklådningar. Ett aktuellt exempel på det är Kvinnovetenskaplig tidskrifts nummer 4, 2002, ett specialnummer med rubriken "Könsskillnad."

Rättvisa är ett lika centralt begrepp för feministisk forskning som makt, men det har hittills diskuterats mindre. När nu ett större intresse för materiella förhållanden verkar vara på väg tillbaka, blir det nödvändigt att undersöka vad som kan menas med rättvisa i genussammanhang, och denna fråga är mycket riktigt på tapeten. Tänkare som Martha Nussbaum (2002), Iris Marion Young (1990), Susan Moller Okin (2002) och Nancy Fraser (1997) har arbetat med den på senare tid.

Butlers radikala konstruktionism

Den mest omtalade genusteoretikern under 1990-talet har utan tvekan varit Judith Butler. Hennes tankegångar brukar kallas för *performance*-teori. Hennes insats kan sammanfattas som att den handlar om att visa hur kulturella kategoriers kraft kan användas för att undergräva etablerade sanningar istället för att förstärka dem.

Grundtanken är att begreppet kön inte är meningsfullt. Även det kroppsliga ingår i genus (jfr kapitel 4). Det är i och för sig inte en originell tanke, men Butler driver den långt. Genusidentitet är något som blir till genom iscensättningen (*performance*) av den, säger hon, och får det ibland att framstå som ett fritt val för individen. Det är oklart hur frivilligt hon menar att iscensättandet är. Hon är givetvis medveten om tyngden i rådande föreställningar, men hon betonar möjligheterna att ändå göra sådant som undergräver dem. Hon menar

att en person till exempel kan vara kvinna även i en kropp med penis om hon/han utför eller spelar ett kvinnligt genus. Hon menar vidare att det bästa eller kanske enda sättet att bryta ner den rådande genusordningen är att leka med idéerna och diskurserna och symbolerna kring genus och bryta sönder dem i paradoxer och motsägelser så mycket som möjligt. Genus är inte en kulturell inskription på en kropp med ett visst redan givet kön. Även könet är historiskt eller kulturellt. Alltså finns inte kön före genus, utan det är genusordningen som skapar vår uppfattning att kön och kropp skulle vara prediskursiva.

Könet är följaktligen inte givet och naturligt. Intrycket av ofrånkomlighet beror på att de flesta av oss iscensätter det i enlighet med rådande normer. De som iscensätter något annat faller utanför kulturen och blir obegripliga. Men samtidigt menar Butler att det är sådana normbrytare som synliggör normerna och därmed bidrar till att utsätta dem för kritik och i förlängningen undergräva dem.

Det är helt godtyckligt vilka egenskaper som en viss genuskategori anses ha. Det menar Butler men också många andra, kanske idag de flesta genusforskare. Det speciella med Butler är hennes betoning av att denna godtycklighet går att förstärka medvetet, som strategi. Därför har hon också blivit anklagad för att ta alltför lätt på just idéernas sociala genomslagskraft. Ibland beskriver hon genusmarkerade egenskaper som om de vore en rad plagg i garderoben som man kan välja och vraka bland. Så är det inte för de flesta individer, och definitivt inte för samhällslivet som helhet så som det för det mesta hanteras. Det är ju tvärtom så att mycken genusforskningsenergi lagts ner på att förklara genusföreställningarnas seghet och genomslagskraft, både kulturellt och psykologiskt. Butlers eget språk tycks faktiskt spegla genusidéernas kraft; det är inte lättamt utan fullt av våldsladdade metaforer. Som sin lärofader Foucault ser hon i grunden alla idéer som formar oss som repressiva. Hon talar om våld, makt och förtryck. Mot henne har också riktats samma typ av kritik som mot Foucault, nämligen: om det inte finns något prediskursivt, och om diskurserna alltid är förtryckande, hur kan man då tala om frigörelse? Hur kan något sådant åstadkommas? Hur kan det ens definieras?

Kanske blir hon mer begriplig om man antar att det hon gör är att föreslå en utopi. Hon vill inte ha några fasta genuskategorier, för de skulle alla bli förtryckande, hur de än utformades. Istället önskar hon sig en genusordning utan kategorier, med stor individuell frihet. De kulturella ramarna skulle vara lättörliga. Det *är* inte så, det vet hon nog, men det är i den riktningen vi bör sträva.

Man skall också minnas att Butler vill röja mark för queer-forskningen, som varken passar in i genusforskningsfältet eller sexualitetsforskningsfältet, som de hittills sett ut (mer om det längre fram).

Kanske kan Butler bäst förstås som det senaste uttrycket för den ett par sekler gamla västerländska modernitetens kritik mot tillskrivna positioner. Börd skulle inte avgöra vad en människa kunde göra med sitt liv, det var grundsatsen i den

franska revolutionen. 1800-talets folkrörelser gick ut på att inte heller pengar skulle avgöra. Meriter, utbildning och personlighet, blev under 1900-talet de enda legitima kriterierna för inplacering av individer i samhället. Feminismen menar att inte heller genus bör vara en livslång tillskriven position med givna konsekvenser. Homosexualitetsrörelsen gick länge i motsatt riktning och värnade om homosexuellas värdighet med argumentet att de inte kunde rå för en medfödd läggning. Queer-rörelsen däremot menar att även sexuella kategorier är kulturella. Det gäller heterosexualitet likaväl som homosexualitet. De är normer och positioner, inte något ofrånkomligt, och en individ kan röra sig mellan dem. De är eller bör vara uppnådda, inte tillskrivna, och helst provisoriska, skiftande, menar queerteoretiker, inklusive Judith Butler.

Finns det något universellt trots allt?

I en kritik av Butler menar Toril Moi att det inte behöver innebära biologisk determinism att anta att det finns kvinnor och män och att de definieras utifrån primära och sekundära könskaraktistika (Moi 1997). Att avvisa varje tanke på något givet och universellt kan vara ett subtilt tecken på naturlighetstänkandets enorma kraft. Butler känner sig tvingad att förneka det prediskursiva könet, eftersom det annars förefaller henne omöjligt att förneka de nu dominerande kulturella kategoriernas legitimitet, säger Moi. Det är ytterligt svårt i västerländskt tänkande att kritisera rådande tankefigurer kring kön utan att samtidigt försöka lösgöra dem från dem kring natur/ kultur, men så nära kopplade är dessa att de ideligen kommer tillbaka in bakvägen. För att undvika det kan man göra som Butler, förvisa dem helt och hållet och förneka det ”naturligas” existens eller relevans. Frågan Moi väcker är om man därigenom befriar sig ur naturlighetstänkandet eller tvärtom indirekt förstärker det.

Ett annat sätt att bryta upp kategorierna ”kvinna” och ”man” är att påpeka att de vanliga västerländska kriterierna för att sortera människor i dessa kategorier inte alltid går att tillämpa. Om vi till exempel menar att det är hormonkombinationen i en människa som avgör, så är det lätt att visa för det första att det inom varje kategori varierar enormt, för det andra att det finns personer som anses vara kvinnor som har mer manliga hormoner liksom vice versa, och för det tredje att detta knappast är natur i bemärkelsen en gång för alla givet, för det varierar över tid och kan lätt påverkas av mänskliga ingripanden. Liknande resonemang kan föras om kromosomer (det finns fler kombinationer än xx och xy), yttre könsorgan (de kan vara svårklassificerade), med mera.

Men sådana resonemang utgör inte heller tillräcklig grund för att undergräva dessa kriteriers legitimitet. Dålig passform mellan kulturella kategorier och andra företeelser är snarast oundvikligt. Inga kulturella kategorier kan någonsin motsvara verkligheten perfekt, utan rest, men inte för den skull blir de obrukbara eller uppfattas som ogiltiga. Det finns alltid mellanformer, paradoxer, ambivalenser, motsägelser, mellanrum, överlappningar... Antropologer

som Claude Lévi-Strauss, Mary Douglas och Edmund Leach har undersökt sådana fenomen och visat att det som inte passar in i kategorierna ofta får en magisk laddning, det kan konstrueras antingen som farligt och orent, eller som heligt och tabu-belagt. Den dåliga passformen kan alltså användas kulturellt på olika sätt. Men den kan inte försvinna. Det är ett universellt villkor för vår art att mänskligt tänkande fungerar genom kategorisering; därför är rester ofrånkomliga. Vilken indelning efter kön vi än skulle hitta på, skulle det uppstå osorterbarheter.

För egen del är det just denna tanke jag finner befriande. Det kanske finns något vi kan kalla natur men att tro att våra tankefigurer överensstämmer perfekt med den blir alltid fel. Alltså är vi fria att experimentera och fundera vidare.

Åtminstone i den mån våra tankevanor tillåter oss att tänka bortom det kulturellt givna.

Joan Scott ser möjligheter att komma vidare utifrån flera av 1990-talets dilemman just genom närmare undersökningar av kulturella kategoriseringsprocesser. Hon menar att man skulle kunna tänka på individuella identiteter som något som begränsas och formas av varje kategorisering som tillämpas på dem, men som samtidigt alltid är något mer än vad kategorierna markerar. Men vad är då detta något mer? Vad är det som de kollektiva kategoriseringsprocesserna inte fångar in? Och vilka intressen står på spel, vem är det som har inflytande över kategoriernas utformning? Ifrågasätts de, av vem, hur? Sådana frågor kan givetvis enbart besvaras med hänsyn till specifika situationer i tid och rum. Kategorier får inte ses som eviga utan måste problematiseras. Detta gäller även de begrepp vi använder i analysen, vilket är ett stort problem, men Scott är optimist nog att mena att när vi är noga med att skilja mellan våra egna diskursiva konstruktioner och dem vi finner på andra tider och platser, uppnår vi en viss grad av reflexivitet vad gäller våra egna intressen och avsikter (Scott 1999:90–91). Antropologer använder ibland termerna *etic* och *emic* i det syftet.²⁶

²⁶ Termerna *emic* och *etic* är bildade i analogi med fonemik och fonetik. Ett fonem är ett språkljud som av dem som talar språket uppfattas som ett och samma ljud, avskilt från andra. Exempelvis är tonlöst och tonande s ett och samma fonem på svenska men två olika på engelska. Fonemik är alltså läran om ljuden som de uppfattas inifrån ett språk. Fonetik är läran om ljud så som de faktiskt låter, ”objektivt” avlyssnade och beskrivna. Tyvärr finns det ju inga apparater som kan registrera idéer på samma sätt som fonetikernas hjälpmedel registrerar ljud. Antropologer har ibland ansett sig vara i stånd att beskriva omständigheter i främmande samhällen så som de ”objektivt” föreligger, och det har kallats *etic* till skillnad från vad de studerade människorna själva säger om saken, vilket skulle vara *emic*. Men det är givetvis så att det som då kallas för *etic* i själva verket är *emic* någon annanstans, nämligen i antropologens hemtrakter. Ett mer fruktbart och mindre etnocentriskt sätt att använda termerna är helt enkelt i meningen ”utifrån sett” i motsats till ”inifrån sett”, alltså just det Scott föreslår. Det hjälper att ha termer för att kunna tala om detta.

Antropologer hör till dem som kraftigt betonat att genusordningar ser olika ut i olika samhällen. Det behövde framhållas i de feministiska debatterna på 1970-talet och även senare, på många sätt fortfarande. Men antropologer skulle också kunna peka på att de flesta samhällen urskiljer just två genuskategorier, även om fler kan förekomma och även om kriterierna för indelningen varierar. Och det brukar finnas termer som etiketterar individerna på ett tämligen varaktigt sätt enligt dessa två kategorier. Och indelningen brukar ha något med reproduktion att göra, så det brukar gå ganska bra att översätta termerna med ”kvinna” och ”man”. Här finns alltså något universellt, även om det är så pass ungefärligt att vi måste akta oss för att uttala oss tvärsäkert om det. Skulle vi inte kunna erkänna det och närma oss det, undersöka det, utan att falla i naturlighetstänkandets gamla fällor? Måste vi förneka det, à la Butler, eller finns det andra vägar att gå?

Det är för närvarande nästan omöjligt att tala om universella aspekter på genus. Kanske kan 00-talets genusforskning åter vända sökarljuset mot frågor om vad genus ”är”. Här finns frågor som inte varit aktuella på ett tag men som kräver uppmärksamhet.

Men det måste i så fall göras utan att tappa bort de insikter vi vunnit på färden genom de relativistiska och empiriska djunglerna av ”lokala berättelser”, som postmodernisterna kallar dem.

6. Genusforskningen just nu

Idag finns ett brett intresse för genusstudier på alla nivåer. Genusforskningen har etablerat sig i den svenska akademiska världen. Legitimiteten för genus som perspektiv varierar mellan ämnen och institutioner men tycks växa.

De första faserna handlade mest om att påtala maktförhållanden, särskilt de tydligt materiella. Under det senaste decenniet är det däremot de psykologiskt och kulturellt djupa rötterna som framför allt utforskats. Det var nödvändigt. Men det finns idag en viss otålighet bland yngre doktorander och studenter inför de subtila teorierna på hög abstraktionsnivå. Vart tog de empiriska beskrivningarna av orättvisor vägen, var finns senaste fakta om övergrepp och lönediskriminering, borde inte diskussionerna om makt bli mer politiska och mindre filosofiska?

Deras intryck av vad genusforskning handlar om kommer från debatter i tidskrifter och de teman som tas upp på genusvetenskapliga kurser. Om man ser på ansökningarna till Forskningsrådsnämndens genusanslag genom åren blir bilden dock en annan.²⁷ De flesta har gällt just det som studenterna efterlyser, tämligen handfasta projekt om sexuella övergrepp, förändringar på arbetsmarknaden, politisk representation, etcetera. De teoretiska ramarna finns givetvis, men de avsätter inte alltid särskilt djupa spår i metoder för datainsamling eller analys. Från denna horisont sett blir frågan snarare: Hur skall vi kunna göra den nödvändiga empiriska forskningen subtilare? Eller: Hur skall vi överbrygga det gap som verkar öppna sig mellan abstrakta internationellt inspirerade teoridebatter och svenska forskares förkärlek för empirinära studier?

De djupdykningar som utförts under etiketter som dekonstruktion och postmodernism har lett till helt nödvändiga insikter. Hur kan vi ta med oss både dem och de mer rättframt politiska frågorna och gå vidare mot något nytt? Min vision av den närmaste framtiden är att genusforskningen kan och bör betona ”verkligheten” mer igen, men utan att tappa bort citationstecknen. Det behövs nya frågor kring strategier och utopier, och frågor om hur man kan känna igen maktfenomen likaväl som om hur den reflexiva ansatsen kan utvecklas.

Som antropolog vill jag också betona kontextualisering och bred utblick. I syfte att förändra genusordningar måste vi först förstå dem så fullständigt och allsidigt som möjligt, utifrån alla de uttryck de för närvarande tar sig och historiskt har tagit sig, i alla typer av samhällen. Feministisk forskning har hittills fokuserat särskilt på maktförhållanden. De är onekligen framträdande. Men de är inte det hela i någon genusordning. Och det *hela* måste beskrivas, om vi skall förstå någon *del* (till exempel maktförhållanden).

²⁷ Detta är kanske inte det perfekta måttet, men det är det jag har bäst överblick över. Mitt intryck är att detsamma gäller avhandlingar, antologier och andra redovisningar av färdiga studier.

Så ungefär skrev jag när Kvinnovetenskaplig tidskrift bad mig och åtta andra genusprofessorer att skriva kort om våra visioner för framtidens genusforskning och feminismens ställning inom akademien idag.

Genusprofessorer talar om dagsläget och framtiden

Några andra synpunkter ur den enkäten (Enkät: positioner och visioner. Kvinnovetenskaplig tidskrift 1:85–96, 2001):

Drude Dahlerup, professor i statsvetenskap i Stockholm, pläderar för fortsatt utveckling av både särskilda institutioner och integrering av genuskunskap i alla utbildningar. Det återstår mycket att göra i de nordiska länderna, men det är också av vikt att vi som tagit oss igenom de första faserna av kampen ålägger oss att stödja könsforskningen på andra platser i världen. Att genusforskningen fått den framgång den fått i nordiska länder beror, anser hon, på två ting framför allt: trycket från kvinnorörelsen och stödet från kvinnliga politiker.

Ebba Witt-Brattström, professor i litteraturvetenskap vid Södertörns högskola, lyfter fram motståndet inom forskningsråden som fortfarande gör det svårt för genusprojekt att få medel som inte är öronmärkta för genusforskning. Kanske kan de nya högskolornas relativa frihet gentemot traditionella akademiska strukturer utnyttjas så att grundutbildningar med ett integrerat genusperspektiv skapas.

Anne Hammarström, professor i folkhälsovetenskap vid Umeå universitet, skriver också om motståndet, särskilt inom medicinen. Emellertid börjar en försiktig nyfikenhet vakna, en debatt har kommit igång. ”Men det finns också flera forskare som inte har kunnat eller velat hålla sig kvar inom den medicinska världen.” Trots allt, att genusforskningen skulle utvecklas som den faktiskt gjort hade hon aldrig vågat tro för tjugo år sedan.

Gerd Lindgren, professor i sociologi vid Karlstads universitet, menar att genusforskningens ställning inom sociologiämnet nu är säkrad. Det har skrivits många och bra genusvetenskapliga avhandlingar, många nya projekt startar årligen, det har skapats forskningstraditioner och internationella kontaktnät, rekryteringen av kvinnor till doktorandtjänster är hyfsad och det finns särskilda genustjänster. Å andra sidan har konkurrensen om tjänster skärpts, universitetet har tvingats anpassa sig till marknad och statsmakt på ett sätt som inte underlättar kritisk forskning, arbetsvillkoren för forskare har försämrats, och hon noterar tendenser till uttunning och ytlighet. Detta gäller alla ämnen, men de tvärvetenskapliga och samhällskritiska är särskilt utsatta. Hon hoppas att genusforskning skall integreras i all forskning och att kritisk materialistisk feminism skall få större spelutrymme.

Lisbeth Larsson, professor i litteraturvetenskap vid Göteborgs universitet, noterar också de ”häpnadsväckande” framgångarna. Riskerna ligger framför allt i två ting; för det första att bristen på kvinnor i många akademiska sammanhang (särskilt de med genusforskningskompetens, skulle jag vilja tillägga)

gör att de som finns blir hårt pressade att ta på sig uppdrag och många slits snabbt ut; för det andra att feministiska forskare ibland har svårt att överge det feministiska utanförperspektivet och därför inte alltid förmår använda det mått av makt de fått i sina händer på ett effektivt sätt. Vad gäller forskningsproblem ser hon också stora framsteg, särskilt kring kvinnors självförståelse. Däremot återstår det att utveckla feministiska analyser av den Andra och det andra, det och de som inte är som ”vi”.

Nina Lykke, professor i genus och kultur vid Tema Genus, Linköpings universitet, och liksom Dahlerup från Danmark, poängterar skillnaderna mellan Sverige och Danmark. Genusforskningen har en mycket starkare ställning i Sverige, både vad gäller institutioner och vad gäller intresse från studenter och allmänhet, säger hon. Här finns en infrastruktur, en plattform som vi måste utnyttja för att utveckla de feministiska tankarna över ämnesgränserna och över alla andra gränser, geografiska såväl som sociala.

Lena Trojer, professor i teknovetenskapliga studier vid Blekinge tekniska högskola, konstaterar att det finns en hel del forskning med genusperspektiv inom tekniska utbildningar, men att detta är beroende av forskningspolitiska signaler. Hon hoppas att framtidens genusforskning inom teknikvetenskap skall bidra till hållbara och livsbejakande system och att den tekniska kunskapsproduktionen skall uppnå en medvetenhet om sina verklighetsproducerande dimensioner.

Elisabeth Sundin, professor vid Arbetslivsinstitutet och ekonomiska institutionen, Linköpings universitet, ser också risker för genusperspektivet i de generella åtstramningarna. När studenterna endast träffar lärare några få timmar per vecka, finns det inte plats för annat än det som definieras som centralt i ett ämne, och dit hör sällan genus. Genusperspektivet är bättre etablerat på forskarnivå än inom grundutbildningen, anser hon. Ännu har dock ingen forskare med sin huvudsakliga meritering inom det genusvetenskapliga området fått en allmänprofessur i företagsekonomi.

Det gäller inom alla ämnen att ytterligare få forskare med genusinriktning fått professurer. Kontentan av enkäten blir att genusforskningen fortfarande behöver särskilda åtgärder för att kunna utvecklas vidare. Den har vuxit sig stark, men motståndet är också fortfarande starkt och om det inte funnes öronmärkta medel skulle brohuvudet snabbt kunna försvagas.

Nya grenar: mansforskning och queer

Trots ostyrigheten i utvecklingen, och trots de mångvetenskapliga förgreningarna, utgör genusforskningen helt klart ett kunskapsfält. Man kan kanske inte se den som en samlad familj av ansatser, men inte heller som på måfå utspridda öar. Ett träd är en bättre metafor. Det växte upp med en central stam under 1970-talet; det fanns starka underjordiska rötter längre tillbaka i tiden; kring 1980 började nya grenar växa fram.

En kraftig ny gren är mansforskningen. Även män är en genuskategori. Det är självklart, kan man tycka, men det behövde sägas. ”Tonvikten på kvinnor medförde ett nytt intresse även för män som nu – istället för som människor, arbetare etcetera. – betraktades som varelser med en könskaraktäristik formad i en asymmetrisk maktstyrd relation till kvinnor och det kvinnliga. Uppgiften för mansforskningen blev i denna kontext att se även på män med kritiska ögon.” (Ve et al, 1999)

Det faktum att män och manlighet har varit omarkerade kategorier, medan kvinnor och kvinnlighet har setts som Könet, har påtalats sedan länge av genusforskningen. Oftast har det ändå varit konsekvenserna av detta för kvinnor som beskrivits. Mansforskningen beskriver konsekvenserna för män. Den beskriver också konsekvenserna av maskulinitet, så som den konstrueras vid en viss tid och plats, för andra förhållanden vid denna tid och plats. Ett exempel är hur uppfattningar om maskulinitet som autonomi kan tänkas vara relaterat till naturvetenskapens objektivitetsideal. Ett annat kan vara familjeförsörjare-idealet, som gör att en man som misslyckas som försörjare kan få problem med hela sin identitet som man, och det i sin tur får konsekvenser för sådant som skilsmässofrekvens och våld i hemmet. Faderskap är just nu ett mycket aktuellt tema. Sociologer har intresserat sig för män i ”kvinnliga” yrken, psykologer för hur unga män tar till sig de maskuliniteter som de erbjuds av omgivningen, historiker har visat hur manlighetsideal skiftat genom tiderna, och så vidare. Ett strategiskt tema är relationerna mellan olika och hierarkiskt ordnade uppfattningar om maskulinitet (Connell 1995). Kopplingarna mellan manlighet och våld har undersökts. Förändringar i manlighetsideal har satts i relation till andra sociala förändringar. Med mycket mera.

Den mesta mansforskningen är feministisk – eller pro-feministisk, som vissa män föredrar att säga. Grundinställningen är att den rådande genusordningen måste undersökas med kritisk blick, och de flesta mansforskare betonar att mansforskningen historiskt inspirerats av, vuxit fram ur kvinnoforskningen. Det finns förstås inriktningar som går ut på att förhållanden den hegemoniska maskuliniteten (till exempel Robert Blys mansrörelse som hävdar att män idag mår dåligt för att de förlorat kontakten med sin autentiskt maskulina vildhet) eller på att bevisa att rådande förhållanden är naturgivna och därför oundvikliga (som sociobiologin). De som ägnar sig åt denna typ av resonemang brukar dock inte kalla sig varken för mansforskare eller genusforskare.

Kvinnlighet och manlighet, kvinnors och mäns situationer och problem, kan inte beskrivas utifrån exakt samma frågeställningar eller med samma begrepp. De är inte spegelbilder av varandra utan positioner i en hierarkisk ordning och det medför att den kritiska blicken måste ställas in på olika sätt för att fånga de avgörande aspekterna. Men de reflekterar varandra i den bemärkelsen att de svarar på varandra inom varje genusordning. Därför behöver båda undersökas. Ingen genusteori kan vara fullständig om den endast tar en

del av genusordningen med i beräkningen. Makt handlar alltid om både den överordnade och den underordnade parten. Bådas perspektiv, villkor, självförståelse etcetera måste in i bilden. Detta även om det kan ligga en hel del i att en underordnad part alltid ser mer av helheten än den överordnade, som kan kosta på sig lyxen att se sin egen position som självklar (Kimmel 1999). Kvinnor och män har nödvändigtvis olika perspektiv så länge genusordningen definierar dem som olika.

Med andra ord, mannen behövs både som subjekt och objekt i genusforskningen. Det är däremot inte nödvändigt att män forskar om män och kvinnor om kvinnor. Det som är nödvändigt är att forskningen har en kritisk ansats.

Anslagsgivare som Vetenskapsrådets genuskommitté utsätts för viss politisk press att i jämställdhetens namn tillgodose mansforskning i lika hög grad som kvinnoforskning. Detta slags påtryckningar kan bli till ett problem som hämmar god forskning, eftersom de bygger på ett missförstånd. Mansforskning och kvinnoforskning är grenar på samma träd, inte varandras motsatser, och andelen män och kvinnor som forskar om respektive tema motsvarar inte andelen projekt med det ena eller det andra i fokus.

Queerstudier har vuxit fram under 1990-talet som en sidogren på det som redan var en gren på genusforskningen, nämligen homosexualitetsforskning, eller lesbiska och gaystudier som det heter numera. Här är relationerna och termerna också en aning oklara. Äldre former av homosexualitetsforskning önskade synliggöra och upprätta en nedvärderad kategori. Queerteorin, säger queerforskarna, tar ett djävare grepp och ifrågasätter själva kategoriseringen.

Queerteorin problematiserar den så kallade heteronormativiteten, alltså att heterosexualitet uppfattas som normalt och obligatoriskt. Liksom genusforskningen myntat termen genus för att markera avstånd till det för-givet-tagna i ordet kön, har queerteorin myntat termen heteronormativitet för att markera avstånd till det för-givet-tagna i vårt samhälles sätt att ordna sexualiteten, inklusive indelningen av människor i hetero-, bi- och homo-sexuella.

Relationerna mellan queerforskning och genusforskning är inte alldeles konfliktfria. Queerteorin har rötter i såväl feminismen som i gaystudier och sexradikalism. Jag ser queerstudier som en gren av genusforskningen, och det gör även en framstående svensk queerforskare som Tiina Rosenberg. Men om man sätter likhetstecken mellan genusforskning och feministisk forskning och uppfattar feminism som något som endast berör kvinnor, då faller queer-teorin utanför genusforskningen. Så ser nog en del queerforskare på saken.

Viss skepsis föreligger från båda hållen. Somliga feministiska forskare ser de nya grenarna som konkurrenter till en form av genusforskning som de definierar på något av de äldre sätten, där mansforskning och queer inte ingår. Det finns de som befarar att queerstudier liksom mansforskning kan komma att undergräva den feministiska ansatsen. Själv kan jag inte se något teoretiskt konkurrensförhållande, tvärtom menar jag att om det är fenomenet genus som

helhet som skall undersökas är det bättre ju fler infallsvinklar som uppträffas, och att just maktproblematiken alldeles särskilt kräver mångsidiga undersökningar och debatter.

Ett konkurrensförhållande kan däremot uppstå vad gäller forskningsmedel. De är redan ytterligt små, och som jag visat har genusforskare goda skäl att vara vaksamma på allt som kan tyda på att den kritiska ansatsen hotas. Det vore synnerligen olyckligt om mansforskning och queerforskning blev anslagsgivarnas älsklingsbarn på bekostnad av de mer etablerade men alls icke färdigforskade problemområdena inom genusforskningen.

Genus handlar inte bara om kvinnor. Det kanske inte ens handlar bara om kvinnor och män. Alla slags dikotomier undersöks för närvarande: kön-genus, privat-offentligt, sociala strukturer-kulturella strukturer, materialitet-subjektivitet, kropp-själ, likhet-skillnad, rättvisa-omsorg... Nya grenar växer fram på genusforskningsträdets stam. Ibland kan genusforskningens anspråk på relevans kanske verka orimligt vittomfattande. Men det är ju också ett stort problem den har ringat in. Den har gjort en flygande start, men enormt mycket återstår att göra. För att insikterna skall utvecklas behövs förvisso djärva experiment liksom även satsningar på ämnen där genusforskningen hittills varit svag. Men det behövs också mer arbete kring gamla tungviktiga frågeställningar, och det behövs utveckling av teorier och begrepp för hela fältet.

Ämnesblivandet

Håller genusvetenskapen på att bli en egen akademisk disciplin i Sverige? Är den det kanske redan? Är det i så fall bra eller dåligt?

Detta är ett tema som diskuteras mycket bland genusforskare, och jag har tyckt mig märka att här finns två skiljelinjer: efter ålder och efter institutionstillhörighet. Att de som är knutna till centra/fora eller Tema Genus, som lärare, forskare eller doktorander, tenderar att se ämnesblivandet som en positiv och långt gången process, är väl logiskt. Andra har en starkare intellektuell och känslomässig hemhörighet inom sina respektive traditionella ämnen, vilket också är logiskt. Mera överraskande kan det verka att många av dem som varit med sedan 70- eller 80-talen och kämpat för att få basresurser för genusforskningen inte är helhjärtat positiva till ämnesblivandet. Förklaringen är nog att detta är den generation som fått ärr i kampen och är starkt skeptisk till allt som kan innebära förlust av autonomi. Centra/fora var från början fristående och fungerade som mötesplatser för alla genusforskare. Nu inlemmas de i universitetsstrukturerna och anpassas till krav som inte alltid passar genusforskningen. Risk finns också att genusforskning omdefinieras till endast det som sker vid dessa institutioner, medan det som görs inom traditionella ämnen blir osynligt, kanske på nytt motarbetat. Dessa forskare värnar därför om genusforskningens relativa utanförskap. De yngre har fått mer till skänks och dessutom fått delar, ibland stora delar, av sin utbildning i genusmiljöer.

De har lättare att se sig som ”genusvetare” och de har lättare att se fördelar med institutionalisering.

Ambivalensen inför ämnesblivandet bland seniora genusforskare framträdde tydligt på det symposium som arrangerades av Forskningsrådsnämnden i mars 1999 kring frågan: Vad är genusvetenskapens kärna?

Frågan besvarades på alla upptänkliga sätt. Några tyckte att det inte fanns någon kärna och ville inte ha någon heller, det skulle innebära risker för uteslutningar. Ingen kärna och inte heller något staket, sade man. Andra höll med om att det skulle vara negativt att ringa in med staket, men att det är klart att det finns en kärna. Vi är ju i stort överens om vad det är vi är intresserade av.²⁸

En ungefärlig konsensus växte fram: En kärna finns och skall finnas, men den får inte vara hård. Det som finns i kärnan handlar om konstruktion, relation och makt.

Många strök under att detta är ett kunskapsfält som har mognat över lång tid nu. Vi är inne i en professionaliseringsfas. Vi måste arbeta för att bevara autonom forskning om genus, och det är inte lätt inom existerande ämnen. Vi har också en samlad kunskap som måste bevaras, förvaltas, föras över till nya generationer och utvecklas. Nya generationer skall inte behöva börja om från början hela tiden. De ideligen avbrutna traditionerna har ju varit ett av kvinnorörelsens stora problem. Låt oss inte återskapa det inom forskningen.

Institutionalisering av ett ämne gör att man inte behöver diskutera och försvara elementära utgångspunkter ideligen, om och om igen, utan kan komma vidare.

En utveckling i riktning mot ett ämne gör det också lättare att försvara resurser som skapas för fältet. Vi har erfarenhet av svårigheter vad gäller detta. Vem skriver utlysningarna, hur definieras ”med inriktning på genusforskning” i tjänsteförslagsnämnder, och så vidare? Genusforskningen behöver företrädare i maktens rum.

Dessutom måste vi uppnå kritiska volymer i våra miljöer. De är för små, sårbara och tungrodda, som det nu ser ut. Många före detta entusiaster är utbrända. Vi behöver arbetsro!

Argumenten för ämnesskapande var alltså starka. Men samtidigt måste vi förstås värna om kontakterna över ämnesgränser. Det är viktigt med mötesplatser. Vi behöver alla lära av varandra; vi behöver olika infallsvinklar, olika slags kunskaper.

Vidare finns risken, om genusvetenskapen samlas i ett ämne, att det blir svårare att få legitimitet för genusforskningsprojekt och genuskurser inom alla de andra ämnena.

²⁸ Liknande debatter förs inom andra tvärvetenskapliga områden med politiska anknytningar, till exempel kulturstudier (cultural studies). Se till exempel Storey 1996. Parallellerna är slående.

Slutsatsen av hela diskussionen blev att genusvetenskapen är på väg att bli något liknande ett ämne, och det är i stort en positiv process, men den bör hejdas innan den når ända fram.

Två och ett halvt år senare, på ämneskonferensen (den kallades så!) i Malmö, hade konsensus glidit mycket längre mot en positiv syn på ämnesblivandet. När några deltagare tog upp frågan fick de höra att detta inte var intressant att diskutera, det var redan ett faktum att genusvetenskap är ett ämne.

Min tolkning av detta är att det faktiskt hänt något, genusforskarna har ändrat åsikt, som kollektiv. I någon grad. Men man skall också minnas att detta var en konferens för personer som undervisar på grundkurser i genusvetenskap. I åtminstone en del av sin dagliga verksamhet arbetar de faktiskt med genusvetenskap som ett ämne. Många av dem var också yngre än de seniora forskare som inbjöds till symposiet 1999. Det finns idag till och med lärare på grundkurser i genusvetenskap som själva gått grundkurser i genusvetenskap – ett nytt fenomen.

Som många påpekat, finns det något som kan kallas tvärvetenskaplig paradox: När tvärvetenskapligt arbete är framgångsrikt upphör tvärvetenskapen. Ett nytt område har inmutats och blir en egen disciplin.

Ett ämne kan definieras på flera sätt, tydligen utifrån territorium, utifrån metoder eller utifrån syfte (Kalman 1996). I fallet med genusforskning är det frågeställningarna som är mest avgörande. Om man ställer frågor kring vilken roll X spelar för genusordningen, då kan X vara nästan precis vad som helst och ändå passa in i genusforskningens territorium. Detta är det viktigaste argumentet emot ämnesblivandet, som jag ser det. Alla ämnen måste mobiliseras i undersökandet av detta stora och mångfasetterade studieobjekt. Alltså måste vi samarbeta. Det gemensamma är inte ett ämne i vardande utan ett tvärvetenskapligt fält.

Men här finns ett praktiskt problem. Tvärvetenskapliga samarbeten kräver en ansträngning av alla inblandade att förstå andra ämnens frågeställningar och se relevansen av dem för de gemensamma problemen. Den ansträngningen kan ibland bli nästan oöverstigligt kostsam i förhållande till tid och resurser, och kanske även i förhållande till resultaten. Samtidigt finns risken att man, för enkelhetens skull, håller sig inom tankegångar som alla känner till, en minsta gemensam nämnare som riskerar att bli för liten för att vara teoretiskt fruktbar. Det är svårt, ibland omöjligt, att kontextualisera det personer från andra ämnen säger i mångvetenskapliga diskussioner, och utan kontextualisering – bakgrund i form av referensramar, metodfrågor, gamla debatter, och så vidare – kan innebörder och avsikter lätt missuppfattas. Det är alltså högst önskvärt att de gemensamma referensramarna vidgas (Pryse 2000). Vilket är ett argument för åtminstone någon form av institutionalisering.

Samtidigt är det ett argument för att genusforskningen måste fortsätta att utvecklas inom de traditionella ämnena också, eftersom det ofta är där de bästa möjligheterna till fördjupad teoretisering finns.

Idag finns dock redan en hel del kunskap om genus som inte så lätt kan hänföras till något traditionellt ämne. Det som lärs ut på grundkurserna vid centra/fora eller på forskarutbildningen vid Tema Genus härstammar från olika ämnen, men integreras i studenternas och doktorandernas samlade kunskap. De nya generationerna kan komma att tänka i helt nya banor och sätta genus i fokus på ett mycket tydligare sätt än alla vi som utvecklat vårt genustänkande utifrån traditionella ämnen. Det är en spännande möjlighet.

De postmoderna debattörerna har bland mycket annat också riktat sina skeptiska och ironiska vapen mot rigida ämnesgränser och mot föreställningar om institutioners naturgivna långvarighet. Men ett akademiskt ämne måste inte definieras utifrån ett konkret stycke verklighet (territorium). Ett ämne kan vara ett sätt att tänka. Ett ämne kanske skulle kunna sägas vara ungefär detsamma som en diskurs: ett sätt att tala, med vissa begrepp, om vissa företeelser, utifrån vissa antaganden, med vissa ungefärliga normer för när begreppen och antagandena bör anses mogna för modifieringar. I det ljuset *är* genusforskningen redan ett ämne.

Om ett ämne är en diskurs, måste vi förstås genast påpeka att det alltid förekommer många deldiskurser, variationer, inom ämnet. En akademisk disciplin innehåller oftast mer än ett enda paradig. Det kan finnas dominerande ansatser men det är ovanligt att det inte också förekommer utmaningar och ifrågasättanden.

Om genusvetenskapen blir ett ämne betyder det sålunda inte att *en* skolbildning upprättar monopol. Men om genusforskare vill – som jag tror nästan alla gör – att genusvetenskapen skall fortsätta att vara mångsidig, dynamisk och pluralistisk i flera bemärkelser, måste vi förstås ändå vara uppmärksamma på de risker som ämnesblivandet kan medföra.

Genusvetenskapen finns tydligt och klart som något ämnesliknande i och med att det finns gemensamma debatter, namn och verk som de flesta känner till, tidskrifter och konferenser, tjänster, grundkurser, personer som vill kalla sig genusvetare, och en växande tendens till att även de genusforskare som arbetar huvudsakligen inom ett traditionellt ämne refererar till forskning om genus som utförs inom andra traditionella ämnen.

Idag talar genusforskarna oftast om det hela som ett kunskapsområde eller forskningsfält. Det är inte ett ämne i vanlig bemärkelse och det bör kanske inte bli det, men det måste kräva respekt för vad som uppnåtts och det behöver finna nya former för att förvalta och vidareutveckla det.

Teori- och begreppsutveckling

En uppfattning om vad genusforskare just nu debatterar kan man få om man ser till vad som avhandlades då ett fyrtiotal samlades till en workshop i oktober 2002 för att diskutera teori- och begreppsutveckling. I inbjudan, från Vetenskapsrådets genuskommitté, ombads intresserade personer skicka in cirka en

sida text om vad de personligen just nu ser som mest angeläget att diskutera för att utveckla genusforskningen. Utifrån dessa skisser utformades programmet, som kom att ha följande temarubriker:

- Makt och materialitet
- Situering, historicering, kontext
- Genusforskningens villkor
- Intersektionalitet
- Vilken kunskap kan vi ta för given? Från vad går vi vidare?

Här finns inte plats att sammanfatta debatterna, utan jag skall bara vaska fram några teman som framstod som centrala.²⁹

Återigen kom temat ämnesblivande/ institutionalisering/ normalisering upp till diskussion, dock var det inte alls lika känsligt som tre år tidigare.

Malin Rönnblom frågade: Vad betyder det för ett fält som är sprunget ur en politisk rörelse att bli allt mer etablerat inom akademien? Ett svar blev att normalisering kan medföra ofarliggörande, men det kan också vara ett mål, i betydelsen lyckad integration.

Det yttre motståndet finns fortfarande och måste beskrivas. Maud Eduards gav några aktuella exempel från en utvärdering av statskunskapen i Sverige. Ett problem är att när genusforskningen utgår från den kunskap som finns, framför allt att det föreligger en makthierarki mellan könshierarkierna i vårt samhälle, underkänns det av genusforskningens belackare och kallas till exempel för ”unquestioned assumptions”. Eduards ironiserade: ”Kön, könsrelationer och könskonstruktioner är uppenbarligen forskningsproblem som hela tiden måste återskapas. Varje forskare måste börja med frågan om könsordningen finns, och ständigt vara lika förvånad över vad hon/ han ser, trots decenniernas forskning. Kunskapen om kön bör inte bli kumulativ. Därmed tillåts problemen, ironiskt nog, heller inte få en plats i mainstream, för där ingår definitionsmässigt bara den ackumulerade överenskomna kunskapen.”

Margot Bengtsson påpekade att ett problem är att det finns de som tror att den debatt som ständigt pågår i media och politik om jämställdhet är densamma som genusforskning, och detta gör att de kan avfärda den som illegitim, politiskt eller medialt styrd.

Den största diskussionen kom att handla om ”PPD” – Anna Jónasdóttirs förkortning av postmodernism/ poststrukturalism/ dekonstruktion. Genusteorier tenderar för närvarande att bli teorier om föreställningar om kön, snarare än analyser av könsmaktrelationer, menade hon. Det finns risk för fixering

²⁹ Detta avsnitt baseras på noggranna anteckningar jag förde under workshoppen. Jag har inte satt ut namn på dem som gjorde muntliga uttalanden; det vore inte etiskt korrekt, eftersom jag inte kan garantera att citaten är ordagranna och eftersom de yttrades i den muntliga debattens hetta. Däremot har jag satt ut författarnamn där jag citerat ur skrivna inlägg. Dessa skall publiceras av genuskommittén.

vid skillnadsbegreppet och vid vetenskapsfilosofiska frågor. Det brådskar att utveckla olika samhällsteoretiska strukturbegrepp, olika institutions- och maktbegrepp och söka teoretiska perspektiv på både västerländska och icke-västerländska institutionaliserade könsmaktsarrangemang. Vi lever mitt uppe i en fundamental omvandling av samhället, men feminister deltar inte mycket i studiet av detta. Det är märkligt att inte PPD-vågen vänt sin kritiska blick mot det nya brödraskapet mellan ekonomism och strukturfunktionalism.

Metanivån på de nu dominerande debatterna är ett problem, menade de flesta. Det går att skriva mer begripligt, betonade flera deltagare. Hur kan vi göra de gemensamma debatterna mer substantiella?

Frågor kring teoriimport är också viktiga. De flesta teorier vi refererar till är internationella. Vad händer när de tillämpas på skandinaviska förhållanden? Förhindrar de inhemska teorigenerering? undrade Marie Nordberg. Teori är kontextberoende, påminde vi om. Någon kontrade med att det kanske ibland kan vara teoriutvecklande att *inte* kontextualisera teorier.

Behovet av god empirisk forskning betonades med kraft. Det talades också om vikten av gränsöverskridande forskning, jämförelser och samarbete med forskare i olika länder, inte bara de engelsktalande. ”Komparativa verktyg behövs för att diskutera förändring och kontinuitet i genuskonstruktioner i det nya Europa och i en ’globaliserad’ värld,” sade Sara Goodman.

Kvinnors underordning är inte lika brutal idag som för trettio eller hundra år sedan. Men, som Maud Eduards sade: ”Ju mer subtila uttryck maktordningen tar sig, desto svårare att försvara en feministisk position. Vi måste hålla fast vid att begränsad omfattning, otydlighet och likhet också kan vara maktlogiker värda att undersöka och teoretisera.”

Vi har inte makt över våra begrepp. De urholkas och förvrängs, särskilt när de förs över från akademiska till politiska sammanhang. Men det betyder naturligtvis inte att vi inte skall utveckla begrepp. Vi måste stå emot nyttokraven, inte anpassa forskningen efter dagslänelika politiska krav.

De nya grenarna på genusforskningsträdet kom givetvis upp. Mansforskningens relation till genusforskningens politiska projekt debatterades. Vilka frågor kan mansforskning ställa som annan feministisk forskning inte kan ställa? Hur kan de båda ställa kritiska frågor till varandras perspektiv? ”Hur ser omanlighetsbegreppet ut idag och vilka manlighetsformer underordnas? Kanske är det ’den traditionelle mannen’ som är dagens motbild?” föreslog Marie Nordberg.

Tiina Rosenberg sammanfattade queerstudiernas innehåll och villkor i Sverige idag. Hon sade bland annat att queerteorin handlar om att synliggöra variationer och därmed vidga gränserna för vad som är kulturellt begripligt. Queerteorin betonar olikheter, men inte olikheter mellan dikotoma kategorier. Det viktiga är att lära sig ett både-och-tänkande: människor är både lika och olika.

I vilken mån hjälper oss queerteorin verkligen med detta? Någon sade att queer lär oss att inte vara rädda för udda kombinationer, andra menade att queer befriar tänkandet genom sin radikala normkritik, medan åter andra befarade att det normativa kommer tillbaka in bakvägen.

Intersektionalitet står för kopplingarna mellan olika maktdimensioner. Detta tema har ju varit aktuellt under hela 1990-talet och förorsakade även nu nästan lika livlig debatt som PPD-vågen. För det första kopplades det starkt till queerstudier, genom Tiina Rosenbergs inlägg. För det andra kopplades det till en kritik av etnocentrism i svensk feministisk forskning, en kritik som kom från svenska genusforskare med icke-svensk bakgrund (Paulina de los Reyes, Irene Molina och Diana Mulinari). De byggde på diskussionerna om mångfald, givetvis, men de pekade också ut ”kulturessentialism” och ”kulturrasism” som bovarna i dramat med främmandegörande och osynliggörande av ”de andra”.

För det tredje beskrev Nina Lykke intersektionalitetsbegreppets rötter i skärningspunkten mellan postmodernism, postkolonial teori och svart feminism i USA. Det är ett viktigt begrepp eftersom hybriditeten tilltar i det postindustriella samhället. Är detta analytiskt ohanterligt? Nej, men vi måste välja vilken eller vilka axlar vi fokuserar på i varje enskilt fall, och genusforskare måste givetvis se särskilt till genusaxeln.

Evy Gunnarsson påpekade att ålder är en dimension, eller axel, som sällan nämns i ”kategoriramsorna” (Anna Jónasdóttirs etikett på det som annars brukar kallas ”mantrat kön-klass-etnicitet”) och äldre kvinnor har varit tämligen osynliga i feministisk forskning.

Någon påpekade att det kan finnas en fara för glidning mot liberal pluralism. Om intersektionalitetsbegreppet och medvetenheten om mångfald leder till att en oändlig mängd skillnader behandlas som om de vore på samma nivå, blir det omöjligt att analysera dem i makftermer.

Många fler frågor togs givetvis upp, än fler är på tapeten i de tvärvetenskapliga debattfora som finns, och många många fler undersöks i alla de genusforskningsprojekt som – trots alla hinder – pågår. Men dessa var de som aktualiserades i just denna kontext, och med tanke på hur den var utformad (workshopformatet, etablerade genusforskare, rubriken teori- och begreppsutveckling) vågar jag påstå att dessa frågor är de som upplevs som särskilt angelägna och/eller särskilt svårhanterliga i svensk genusforskning just nu.

7. Utmaningar

De utmaningar genusforskningen står inför just nu är både teoretiska och organisatoriska. Mycket handlar ofrånkomligen om finansiering. Om institutionalisering och ämnesblivande som processer och problem har jag redan sagt tillräckligt för denna texts syften. Om debatter har jag också sagt det viktigaste; här skall jag bara kort nämna några punkter där jag anser att vi bör göra kraftansträngningar inom den närmaste framtiden. Eftersom denna skrift publiceras av Vetenskapsrådet och särskilt vänder sig till ledamöter i dess kommittéer skall jag också nämna några punkter där Vetenskapsrådet skulle kunna göra en insats.

Dessa punktade utmaningar är givetvis färskvara. Det är dagsläget i skrivande stund, våren 2003, från min horisont.

Teoretiska utmaningar:

- Ingen har lyckats förklara varför kvinnors underordning är så utbredd som den faktiskt är. Vare sig den är universell eller inte, och hur den än varierar och hur den än kan definieras, så är det helt klart att den är fruktansvärt vanlig och får allvarliga konsekvenser. Det är ett oavvisligt problem, både intellektuellt och politiskt. De direkta sjuttiotals-frågorna måste kompletteras med nittioalets subtila ifrågasättanden av alla stora teoribyggen, men insikterna i det symboliska och psykologiska får inte tillåtas totalt skymma de handfasta frågorna om politik och ekonomi. Det är brobygge mellan dessa inriktningar som nu verkar mest angeläget.
- Det är omöjligt att helt undvika dilemmat med den positivistiska objektivismens "view from nowhere", å ena sidan, och å den andra en relativistiskt förklarande "view from everywhere", men det borde vara möjligt att bygga begrepp och teorier som tillåter forskare att påstå något utan att falla i tvärsäkerhetens fällor.
- Genusforskare måste ta konstruktionismen på allvar och inse att även "kön" och "biologi" är kulturella konstruktioner men samtidigt minnas att människors tankeverksamhet inte är allenaordande i universum; det finns gränser för människors anpassningsförmåga och uppfinningsrikedom, även om vi måste vara mycket försiktiga med att beskriva dessa gränser, eftersom vi alltid löper risken att begränsa våra möjligheter i onödan.
- Hur kan genusforskningen handskas med alla slags sociala olikheter och kulturella kategoriseringar utan att helt förlora ur sikte dem som gäller just genus? Hur kan den feministiska solidariteten utsträckas till andra underordnade kategorier än "kvinnor" och genusforskningens upproriska nyfikenhet fås att omfatta även andra slags hierarkier än "patriarkat"? Hur kan man tala om "kvinnor" utan att det blir essentialistiskt, eller om "patriarkat" utan att det blir stelbent strukturalistiskt? Riskerar genusforskningen att urvattnas om

den tar sig an den kritiska granskningen av alla slags hierarkier? Eller är det tvärtom nödvändigt att undersöka andra hierarkier för att förstå genus?

- Ett stort dilemma är att feminister har ett starkt engagemang, baserat på en värdering som har rötter i Upplysningen, men samtidigt har de flesta feminister ställt sig kritiska till just upplysningstraditionen. Lösningen kan knappast vara att gå tillbaka till det slags universalism som förnekar variation. Men det brådskar med begreppsmässiga klargöranden, särskilt kring ”likhet” och ”makt”.
- Det behövs över huvud taget mer begreppsutveckling. Att konstruera begrepp har sällan prioriterats inom genusforskningen; det har varit viktigare att kritisera existerande begrepp. Men för att komma vidare, framför allt om vi vill kunna navigera bättre bland alla slags skillnader och likheter, behöver genusforskningen en vokabulär som gör det möjligt att tala om dem med så få missförståndsskapande glidningar som möjligt. Inte minst analytiska begrepp behövs. Begreppet *genus* har varit enormt fruktbart, begrepp som *omsorgsrationalitet*, *den kvinnovänliga staten* och många andra har kommit till bred användning, och bland nyare begrepp ser *heteronormativitet* särskilt lovande ut. Men det räcker inte. Det behövs en hel skog av genusrelaterade begrepp för att det skall gå att säga mer om den genusrelaterade verkligheten.
- Både den tvärvetenskapliga och den inomvetenskapliga genusforskningen måste få fortsätta att utvecklas. Dessutom bör genusforskare arbeta på formerna för de mångvetenskapliga diskussionerna, så att den minsta gemensamma nämnaren utvidgas. För närvarande är det nog så att det alla genusforskare har gemensamt är ganska litet i förhållande till det de var och en kan inom sina respektive discipliner (inklusive då dem som kallar sig genusvetare inom detta nya ämne). Blir den obalansen för kraftig finns det risk för att det mångvetenskapliga samtalet upplevs som ofruktbart och avstannar.
- Genusforskare bör insistera inte bara på att genusforskning utgör ett viktigt bidrag till ämne x, utan också vända på det. Alla ämnen har potential att bidra till genusforskningens helhet.
- Svenska genusforskare bör givetvis fortsätta att orientera sig i de engelskspråkiga debatterna, men de skulle vinna på att även skaffa sig kunskaper om dem som förs på andra språk. Här finns en förmedlingsuppgift för forskare från språkämnen, som hittills sällan syns till i svenska genusforsknings-sammanhang.

Utmaningar för Vetenskapsrådet, särskilt genuskommittén:

- Söktrycket till genusanslaget är orimligt starkt i förhållande till de tillgängliga medlen, och så har det varit så länge det har existerat. Nya former för finansiering av genusforskning borde utformas. Dels krävs öronmärkta pengar,

dels åtgärder som underlättar för genusprojekt att få medel även från icke-öronmärkta anslag³⁰

- Genusforskning bör främjas både i frontlinjen och inom de ämnen där den ännu inte kommit så långt eller där den mötts av starkt motstånd. En balans bör eftersträvas mellan bredd och spets. Som det nu är, konkurrerar projekt på elementär nivå med avancerade projekt på ett mycket olyckligt sätt. Båda sorterna är angelägna men det är omöjligt att jämföra dem med varandra. Kanske bör separata anslag utformas, eller kanske bör en särskild spetsforskningsmiljö skapas.
- När det gäller genusforskning inom ämnen där den inte kommit så långt finns ett informationsproblem. Forskare från genusvetenskapligt svaga ämnen känner ofta inte till att det finns mycket att läsa in sig på om genus utanför det egna ämnet och att detta är nödvändigt för att bedriva god genusforskning inom vilket ämne det vara månde. Även inom det egna ämnet finns alltid en referensram att förhålla sig till, för inget ämne är total genusforskningsmässig vildmark längre. Ansökningar som visar okunskap om genusforskning kan inte få medel ur ett genusforskningsanslag, hur bra och angelägna de än är på andra sätt. Detta kan tyckas lika självklart som att ett historiskt projekt inte kan få fysikforskningsmedel hur bra det än är som historia betraktat, men det har faktiskt lett till spänningar mellan olika kommittéer och ämnesråd inom Vetenskapsrådet. Det är alltså något som kräver utredning och dialog, och det visar samtidigt hur viktigt det är med öronmärkta pengar för genusforskning även i fortsättningen och hur viktigt det är att genusforskningskompetens finns representerad i alla råd och kommittéer.
- Eftersom forskningsprojekt oundvikligen måste rangordnas, behövs kriterier för det. Det är svårt att definiera sådana kriterier, eftersom de olika ämnena och kunskapstraditionerna är svåra att jämföra och eftersom den teoretiska utvecklingen varit så snabb. Det gäller att inte strypa den kreativitet som finns på genusforskningsfältet men ändå se till att de projekt prioriteras som för forskningen framåt, inte bara fyller i en eller annan lucka. "God kvalitet" räcker inte som kriterium eftersom så många mycket intressanta ansökningar kommer in och bara ett fåtal kan finansieras. Förmodligen måste kriterierna variera över tid för att följa utvecklingen. För närvarande anser de flesta ledamöterna i genuskommittén att teori- och begreppsutveckling på det tvärvetenskapliga genusforskningsfältet är det mest angelägna.
- Det är viktigt att gällande kriterier görs tydliga i utlysningarna och att ansökningarna sedan också bedöms efter dem. Detta ställer krav på hög

³⁰ Detta är även en slutsats som dras i utvärderingen av Forskningsrådsnämndens genuskommitté, Ve et al 1999. I den stryks dessutom under att öronmärkta medel bör utlysas både brett (det vill säga till alla slags genusforskningsprojekt) och riktat till vissa frågor eller vissa ämnen, allt efter de behov som uppkommer.

genusforskningskompetens hos kommitténs ledamöter, vilket hittills inte varit något problem. Däremot kan det bli ett allvarligt problem om genusforskningsprojekt skall bedömas i andra kommittéer och råd.

- Formerna för tillsättningen av ledamöterna i genuskommittén bör ses över (Ve et al 1999). Genusvetenskaplig kompetens bör vara det viktigaste kriteriet.

Allmänt praktiska utmaningar:

- Alla genusforskare måste ta sitt ansvar för att förvalta och förmedla det som hittills uppnåtts, både kunskapen om genus och det jag kallat brohuvudet i den akademiska världen.
- Läromedel behöver framställas för grundkurser och doktorandkurser i genusvetenskap (alltså de som ges framför allt vid centra/fora).
- Det behövs också läromedel och översikter av genusforskning inom de traditionella ämnena. Den serie småskrifter om genusforskning inom olika ämnen som ges ut av Högskoleverket och Nationella sekretariatet för genusforskning är en början, liksom min egen bok *Genusvägar*. De riktar sig dock huvudsakligen till intresserad allmänhet. Mer utförliga introduktioner till genusforskningen inom olika ämnen behövs också, mer fullmatade läroböcker och forskningsöversikter och undersökningar av gränssnitten mellan den tvärvetenskapliga genusforskningen och sådan genusforskning som bedrivs inom varje ämne.
- Genusforskare bör försöka hålla sig uppdaterade inom andra ämnen än det egna, men det blir allt svårare, eftersom fältet expanderar kraftigt. Den kunskap som är relevant för all genusforskning har blivit för stor för att man skall kunna kräva att alla skall kunna tillräckligt om den. Därför behövs specialister, några som särskilt åtar sig att ta hand om det gemensamma. Vi behöver fundera mer över huruvida detta sker bäst genom att fältet blir ett ämne eller om behovet kan tillgodoses på andra sätt.
- Som det expanderande kunskapsområde det är, behöver genusforskningen givetvis nyinrättade tjänster. Det är så självklart att det inte skulle behöva nämnas. Men jag måste poängtera att förhållandena på många håll är kritiska. Mellan tre obevekliga kvarnstenar – höga förväntningar, många studenter och små och underbemannade miljöer – mals alltför många lärare och forskare sönder. Den generation som var med från början närmar sig nu pensionsåldern, och de som inte redan slitits ut börjar bli trötta. Det brådskar med nya tag med nyrekrytering och förvaltning av arvet. Vid centra/fora, Tema Genus och genusforskaraskolan föreligger inga problem med tillströmning av studenter och forskarspiranter, men entusiasterna som kommer möts av trötta lärare, brist på läromedel, intensiva strider om ynkliga resurser samt dåliga framtidsutsikter. Vid vanliga ämnesinstitutioner fortsätter genusforskare och genuskurser att ibland uppmuntras, ibland intrigeras bort, ibland urholkas, ibland stoppas utan krumbukter. I nedskärningstider lever kritisk forskning farligt.

Genusforskningen har hittills lyckats överleva och utvecklas trots allt. Jag tror att den kommer att överleva även i fortsättningen, vad som än sker, eftersom så många är så passionerat intresserade av den. Men det vore kortsiktigt av makthavare och anslagsgivare att inte se till att genusforskningens framgångskurva får en chans att fortsätta att peka uppåt utan att dess utövare tvingas till orimliga uppoffringar. Genusgåtan är central i vår kultur, i vårt samhälle. Den måste utforskas vidare.

Genus – en gammal gåta

Vad är ”kön”? Är det naturgivet? Eller på annat sätt självklart, Guds vilja eller dylikt? Finns det bara två kön eller kan det finnas fler? Hur bestämmer man vad som har med kön att göra och vem som skall anses tillhöra vilket kön? Och vad det än är, hur upplever vi det?

Jag har i andra sammanhang (Höglund 2000) kallat genus för en av mänsklighetens stora gåtor. Liksom födelse och död är det något vi människor ständigt verkar vara upptagna av. Visserligen skiftar intresset i tid och rum vad gäller både styrka och uttrycksformer, men det är alltid på något sätt närvarande.

Genusforskning handlar om hur genus definieras och organiseras och vad det får för konsekvenser i olika sammanhang. Alldeles särskilt ställs frågor om huruvida och i så fall hur den ena genuskategorin överordnas, medan den andra underordnas, hur sådana förhållanden uppstod och hur de reproduceras. Det är den centrala gåtan inuti den stora gåtan. Det var det ”kvinnoforskningen” handlade om från början. Den handlade egentligen aldrig om bara kvinnor, utan om den plats kvinnor tilldelats i samhället. På det sättet handlar den, och har hela tiden handlat, lika mycket om män som kvinnor. Om vi är intresserade av maktförhållanden räcker det inte att undersöka bara den ena polen i en maktrelation. En annan sak är att polerna ofta bör belysas på olika sätt, för att motverka olika dominerande för-givet-taganden om dem.

Det finns något vi kan kalla en genusordning i varje samhälle. Den består av alla de idéer om kvinnligt och manligt som finns i samhället, och allt de för med sig för vem som gör vad, vem som kan bestämma vad, hur vi uppfattar oss själva, var och en av oss, och varandra, kollektivt och individuellt. Genusordningen påverkar andra förhållanden, till exempel vem som sitter i riksdagen, vem som blir företagsledare, vem som bestämmer om ett barns uppfostran, vem som äter vad, hur vi rör oss i rummet, vem som får vilka hälsoproblem, hur vi ser på oss själva och hur vi relaterar till andra... Och andra förhållanden påverkar i sin tur genusordningen.

Det är detta som genusforskningen studerar: hur genus påverkas av allt möjligt annat och hur allt möjligt annat påverkas av genus; vad vi människor gör med denna kategoriseringsprincip; hur det samverkar med andra kategoriseringsprocesser; vad i detta som motsäger vilka värderingar; och hur det skulle kunna vara annorlunda.

Referenser

- ALGRIM, Karin: Såningskvinnan. Från Petreacirkeln till kvinnolitteraturprojektet. I B. Paget m fl (red): *Kvinnor och skapande. En antologi om litteratur och konst tillägnad Karin Westman Berg*. Författarförlaget, 1983
- ANIANSSON, Eva, m fl (red): *Rapport från kvinnouniversitetet. Vetenskap, patriarkat och makt*. Akademilitteratur, Stockholm, 1983
- ARDENER, Shirley (red): *Women and Space. Ground Rules and Social Maps*. Croom Helm, London 1981
- ARWILL-NORDBLADH: Elisabeth: *Genusforskning inom arkeologin*. Högskoleverket, Stockholm, 2001
- AUSTIN, J.L.: *How To Do Things With Words*. Oxford University Press, Oxford, 1962
- BENCKERT, Sylvia och Else-Marie STABERG: *Val, villkor, värderingar. Samtal med kvinnliga fysiker och kemister*. Kvinnovetenskapligt forum, Umeå, 2000
- BENHABIB, Seyla: Sexual Difference and Collective Identities: The New Global Constellation. *Signs*, 24:2:335–361, 1999
- BERGGREN, Anne Marie (red): *Manligt och omanligt i ett historiskt perspektiv*. Forskningsrådsnämnden, Stockholm, 1999
- BERGGREN, Anne Marie och Barbro WESTERHOLM: FRN:s genusforskningsprogram 1991–1999. *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, 3:63–65, 1999
- BERNER, Boel (red): *Vem tillhör tekniken? Kunskap och kön i teknikens värld*. Arkiv, Lund, 2003
- BRAIDOTTI, Rosi och Esther VONK (red): *The Making of European Women's Studies. A work in progress report on curriculum development and related issues*. Athena, Universiteit Utrecht, Utrecht, 2000
- BUTLER, Judith: *Gender Trouble. Feminism and the Subversion of Identity*. Routledge, New York, London, 1990
- BUTLER, Judith: Det performativa könet. *Res Publica* 35/36:13–23, 1997
- BUTLER, Judith: Från konstruktion till materialisering. *Res Publica* 35/36: 24–35, 1997
- CONNELL, R.W.: *Gender and Power*. Polity Press, Cambridge, 1987
- CONNELL, R.W. *Masculinities*. Polity Press, Cambridge, 1995
- EDUARDS, Maud: En allvarsam lek med ord. I *Viljen i veta och viljen i förstå*. SOU 1995:110
- EDUARDS, Maud: Den förbjudna handlingen. *Tidskrift för politisk filosofi*, 3:17–37, 1997
- Enkät: Positioner och visioner. (Nio professorer.) *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, 1:85–96, 2001
- EVANS, Judith: *Feminist Theory Today*. Sage, London, 1995

- FAULKNER, Wendy: Teknikfrågan i feminismen. I B. Berner (red): *Vem tillhör tekniken. Kunskap och kön i teknikens värld*. Arkiv, Lund, 2003
- FAUSTO-STERLING, Anne: *Myths of Gender. Biological theories about women and men*. Revised edition. Basic Books, New York, 1992
- FORSBERG, Gunnel: *Genusforskning inom kulturgeografen – en rumslig utmaning*. Höskoleverket, Stockholm, 2003
- FOSS-FRIDLIZIUS, Rita: Relativism och realism i feministisk vetenskapsfilosofi. *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, 3:54–64, 1990
- FRASER, Nancy: The Uses and Abuses of French Discourse Theories for Feminist Politics. *Theory, Culture & Society*, vol. 9:51–71, 1992
- FRASER, Nancy: *Justice Interruptus. Critical Reflections on the "Postsocialist" Condition*. Routledge, New York, London, 1997
- FRASER, Nancy och Linda NICHOLSON: Social Criticism without Philosophy: An Encounter between Feminism and Postmodernism. I L. Nicholson (red): *Feminism/Postmodernism*. Routledge, New York och London, 1990
- FRIEDAN, Betty: *The Feminine Mystique*. Penguin Books, Harmondsworth, 1965. First published in 1963
- GEMZÖE, Lena: *Feminism*. Bilda, Stockholm, 2002
- GEMZÖE, Lena, Tove HOLMQVIST, Don KULICK, Britt-Marie THUREN och Prudence WOODFORD-BERGER: Sex, genus och makt ur antropologiskt perspektiv. *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, 1, 1989
- Genusforskningens relevans. Slutrapport från integreringsarbete i åtta svenska forskningsråd*. Rapport från forskningsrådets expertgrupp för genusforskningens integrering. Stockholm, 2000
- Genusperspektiv i forskningen*. Utbildningsdepartementet, Stockholm, Ds 1996:26
- GIDDENS, Anthony: *Sociology*. 2nd edition. Polity Press, Cambridge, 1993
- GOTHLIN, Eva: *Kön eller genus?* Nationella sekretariatet för genusforskning, Göteborg, 1999
- GRIFFIN, Gabriele (red): *Women's Employment, Women's Studies, and Equal Opportunities 1945–2001. Reports from nine European Countries*. University of Hull, and European Commission, 2002
- GUNNARSSON, E., S. ANDERSSON, AV. ROSELL, A. LEHTO och M. SALMINEN-KARLSSON (red): *Where Have All the Structures Gone? – Doing Gender in Organisations: Examples from Finland, Norway and Sweden*. Centre for Women's Studies, Stockholm, 2003
- GÖRANSSON, Anita: Innovation och institution. Om receptionen av kvinnohistoria och kön som analytisk kategori. I B. Sawyer och A. Göransson (red): *Manliga strukturer och kvinnliga strategier. En bok till Gunhild Kyle*. Meddelanden från historiska institutionen i Göteborg, 33. Göteborg, 1987

- GÖRANSSON, Anita: Fältet, strategierna och framtiden. *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, 3–4:4–18, 1989
- HAGEMANN, Gro: Postmodernismen, en användbar men opålitlig bundsförvant. *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 15 (3), 1994
- HAMBERG, Katarina: ”Vi är ju olika – det går inte att komma ifrån.” Om biologins tolkningsföreträdare i medicinen. I B-M Thurén (red): *Genusvägar*. Liber, 2002
- HAMMARSTRÖM, Anne: Genusvetenskapens inomvetenskapliga utveckling inom medicinen. *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, 2–3, 2002
- HAMMARSTRÖM, Anne och Eva JOHANSSON: Genusvetenskapens utveckling inom medicinen. I B-M Thurén (red): *Genusvägar*. Liber, 2002
- HANSTRÖM, Maj-Britt: *Rekrytering av kvinnor till forskarutbildning och akademisk karriär. En jämförande studie mellan några institutioner på Kungl. Tekniska Högskolan och Stockholms Universitet*. Forum för kvinnliga forskare och kvinnoforskning i Stockholm, Stockholm, 1996
- HARAWAY, Donna: Situated knowledges: The science question in feminism and the privilege of partial perspective. *Feminist Studies*, 14(3), 575–99, 1988
- HARDING, Sandra (red): *Feminism and Methodology*. Open University Press, Milton Keynes, 1987a
- HARDING, Sandra: Instabiliteten i den feministiska teoribildningens analytiska kategorier. *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, 2–3, 1987b
- HARTMANN, Heidi: The Unhappy Marriage of Marxism and Feminism. I L. Nicholson (red): *The Second Wave*. Routledge, New York och London, 1997
- HARTSOCK, Nancy: The Feminist Standpoint. Developing the Ground for a Specifically Feminist Historical Materialism. I L. Nicholson (red): *The Second Wave. A Reader in Feminist Theory*. Routledge, New York och London, 1997 (Hartsocks artikel är från 1983)
- HIRDMAN, Yvonne: Genusystemet. I SOU 1990:44: *Demokrati och makt i Sverige*. Stockholm 1990
- HOLM, Ulla M.: *Modrande och praxis. En feministfilosofisk undersökning*. Daidalos, Göteborg, 1993
- HOLTER, Harriet: Kvinnoforskning: historisk utveckling och aktuella motståndningar. *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, 1:8–21, 1980
- HULTCRANTZ, Elisabeth (red): *Läkare. Doktor, Kvinna*. Studentlitteratur, Lund, 1998
- HÖGLUND, Anna Maria: *Män och kvinnor – vad vet en genusvetare? Intervjuer med genusforskare*. Utbildningsradion/Cura, Stockholm, 2000 (Inledning av Britt-Marie Thurén)
- JOHANSSON, Anna (red): *Svensk genusforskning i världen. Globala perspektiv i svensk genusforskning och svensk genusforskning i ett globalt perspektiv*.

- Nationella sekretariatet för genusforskning, Göteborg, 2001
- JÓNASDÓTTIR, Anna G.: *Kvinnoteori. Några perspektiv och problem inom kvinnoforskningens teoribildning*. Högskolan i Örebro, Skriftserien 32, Örebro, 1984
- JORDANSSON, Birgitta: *Genusprofessorerna – skildring av en process*. Nationella sekretariatet för genusforskning, Göteborg, 2003
- KALMAN, Hildur: Tvärvetenskap. Möjlighet och begränsning för feministisk forskning. *Häftan för Kritiska Studier*, 3:25–33, 1996
- KALMAN, Hildur: Kön, filosofi, feminism, etc. I BM Thurén (red): *Genusvägar*. Liber, Malmö, 2002
- KARLSSON SJÖGREN, Åsa: Historia, kvinnohistoria, genushistoria. I BM Thurén (red): *Genusvägar*. Liber, Malmö, 2002
- KELLER, Evelyn Fox: Feminism och vetenskap. *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, 4:30–41, 1984
- KIMMEL, Michael S.: Manlighetens ”osynlighet” i amerikansk samhällsvetenskap. I AM Berggren (red): *Manligt och omanligt i ett historiskt perspektiv*. Forskningsrådsnämnden, Stockholm 1999
- KULICK, Don (red): *Från kön till genus*. Carlssons, Stockholm, 1987
- Kvinnovetenskaplig tidskrift*, 2, 1999, specialnummer om samtal.
- Kvinnovetenskaplig tidskrift*, 1, 2001
- Kvinnovetenskaplig tidskrift*, 2–3, 2002, om medicinsk vetenskap.
- Kvinnovetenskaplig tidskrift*, 4, 2002, om könsskillnad.
- Lambda Nordica* 1996: 3–4, specialnummer om queer-teori.
- LINDEN, Claudia och Ulrika MILLES (red): *Feministisk bruksanvisning*. Norstedts, Stockholm, 1995
- LJUNG, Margareta: Feministisk teori. I P. Månsson (red): *Moderna samhällsteorier*. Rabén & Prisma, 1998
- LOVELL, Terry: Thinking feminism with and against Bourdieu. *Feminist Theory*, 1, 2000
- LUNDGREN-GOTHLIN, Eva: Vad har kön med idéhistoria att göra? I Henrik Björk (red): *Idé och lärdomshistoria i Göteborg. Ställningar och förhållanden efter 40 år*. 1997
- Mc NAY, Lois: Gender, Habitus and the Field. Pierre Bourdieu and the Limits of Reflexivity. *Theory, Culture & Society*, vol. 16 (1), 1999
- MAGNUSSON, Eva: Psykologi och kön/genus – en förälskelse med förhinder? I BM Thurén (red): *Genusvägar*. Liber, Malmö, 2002
- MAGNUSSON, Eva: *Genusforskning inom psykologin – bidrag till psykologisk teori och praktik*. Högskoleverket, Stockholm, 2003
- MALTERUD, Kirsti: Feministisk teori kan utmana medicinsk kunskap. *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, 2–3, 2002
- MANN, Patricia S.: Musing as a Feminist in a Postfeminist Era. I Jodi Dean (red): *Feminism and the New Democracy*. Sage, London, 1997

- MASCIA-LEES, Frances E., Patricia SHARPE, Colleen Ballerino COHEN: The Postmodernist Turn in Anthropology: Cautions from a Feminist Perspective. *Signs*, 15:1–2, 1989
- MASSEY, Doreen: *Space, Place and Gender*. Polity Press, Cambridge, 1994
- MELLSTRÖM, Ulf: *Engineering lives: Technology, time and space in a male-centred world*. Linköping Studies in Arts and Science. Linköping, 1995
- MELLSTRÖM, Ulf: *Män och deras maskiner*. Nya Doxa, Nora, 1999
- MERCHANT, Carolyn: *The Death of Nature: Women, Ecology and the Scientific Revolution* Wildwood House, London, 1980
- MITCHELL, Juliet: *Den nya kvinnorörelsen*. PAN/Norstedts, Stockholm 1972 (Original: *Woman's Estate*, 1966)
- MOI, Toril: Appropriating Bourdieu: Feminist Theory and Pierre Bourdieu's Sociology of Culture. *New Literary History*, 22:4, 1991
- MOI, Toril: "Vad är en kvinna? Kön och genus i feministisk teori", *Res Publica* 1–2, 35/36, 1997
- MULINARI, Diana och Kerstin SANDELL: Exploring the Notion of Experience in Feminist Thought. *Acta Sociologica*, 42, 4:287–297, 1999
- NICHOLSON, Linda (red): *The Second Wave: A Reader in Feminist Theory*. Routledge, New York, London, 1997
- NORDENSTAM, Kerstin och Kerstin NOREN (red): *Språk, kön och kultur*. Rapport från fjärde nordiska konferensen om språk och kön, Göteborg, 6–7 oktober, 2000. Institutionen för svenska språket, Göteborgs universitet, Göteborg, 2001
- NUSSBAUM, Martha C.: *Kvinnors liv och social rättvisa. Ett försvar för universella värden*. Daidalos, Göteborg, 2002 (Original: *Women and Human Development: The Capabilities Approach*. 2000)
- NYBERG, Ann Christin: *Kön och teknik i förändring. Svenska kvinnors patenterade uppfinnande 1885–1998*. Tema Teknik och social förändring, Linköping, 2001
- OAKLEY, Ann: *Sex, Gender and Society*. Gower/Maurice Temple Smith, Aldershot, 1972
- OKIN, Susan Moller: *Mångkulturalism – kvinnor i kläm?* Daidalos, Göteborg, 2002 (Original: *Is Multiculturalism Bad for Women?* Princeton University Press, 1999)
- PASSERINI, Luisa, Dawn LYON, Liana BORGHI (red): *Gender Studies in Europe/Studi di genere in Europa*. European University Institute, Florens, 2002
- PETERSEN, Inge Lise: Recension av K. Nordenstam och K. Norén (red): *Språk, kön och kultur*. *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, 2–3, 2002
- PRYSE, Marjorie: Trans/Feminist Methodology: Bridges to Interdisciplinary Thinking. *NWSA Journal*, vol. 12:2:105–118, 2000
- RUBIN, Gayle: The Traffic in Women: Notes on the "Political Economy"

- of Sex. I R. R. Reiter (red): *Toward an Anthropology of Women*. Monthly Review Press, New York, London, 1975
- RUBIN, Gayle: Thinking Sex: Notes for a Radical Theory of the Politics of Sexuality. I Carole S. Vance (red): *Pleasure and Danger. Exploring Female Sexuality*. RKP, Boston, 1984
- ROSENBECK, Bente: Women's Studies and Gender Research: Experiences in the Nordic Countries. I L. Passerini et al (red): *Gender Studies in Europe/Studi di genere in Europa*. European University Institute, Florens, 2002
- SCHIEBINGER, Londa: Has Feminism Changed Science? *Signs*, 25:4: 1171–1175, 2000
- SCOTT, Joan Wallach : *Gender and the Politics of History*. Columbia University Press, New York, 1988
- SCOTT, Joan Wallach: Some Reflections on Gender and Politics. I Myra Marx Ferree, Judith Lorber och Beth B. Hess (red): *Revisioning Gender*. Sage, Thousand Oaks, London och New Delhi, 1999
- SEARLE, J.: What is a Speech Act? I P.P. Giglioli (red): *Language and Social Context*. Penguin, Harmondsworth, 1972
- SEN, Amartya: More Than a Hundred Million Women Are Missing. *The New York Review of Books*, December 20, 1990
- SILFWERBRAND TEN CATE, Ragnhild: Symposiet Feminologi. I B. Paget m fl (red): *Kvinnor och skapande. En antologi om litteratur och konst tillägnad Karin Westman Berg*. Författarförlaget, 1983
- SMITH, Dorothy: *The Conceptual Practices of Power. A Feminist Sociology of Knowledge*. Northeastern University Press, Boston, 1990
- SOU 1995:110: *Viljan att veta och viljan att förstå*.
- SOU 1998:6: *Ty makten är din... Myten om det rationella arbetslivet och det jämställda Sverige*. Betänkande från Kvinnomaktutredningen. Fritzes, Stockholm, 1998.
- SQUIRES, Judith: *Gender in Political Theory*. Polity Press, Cambridge, 1999
- STOLCKE, Verena: Is sex to gender as race is to ethnicity? I T. del Valle (red): *Gendered Anthropology*. Routledge, London, 1993
- STOREY, John (red): *What is cultural studies? A reader*. Arnold, London, New York, Sydney, Auckland, 1996
- SVENSSON, Eva-Maria: *Genusforskningen inom juridiken*. Högskoleverket, Stockholm, 2001
- THUREN, Britt-Marie (red): *Genusvägar*. Liber, Malmö, 2002a
- THUREN, Britt-Marie: *Genusforskning inom socialantropologin*. Högskoleverket, Stockholm, 2002b
- THUREN, Britt-Marie och Kerstin SUNDMAN (red): *Kvinnor, män och andra sorter. Genusantropologiska frågor*. Carlssons, Stockholm, 1997
- TORHELL, Catta: Kvinnovetenskapligt forum – hur det hela började. I C.

- Carlsson Wetterberg och G. Blomqvist (red): *Kvinnor vid Lunds universitet*. Lunds universitetshistoriska sällskap, årsbok, Lund, 1999
- TROJER, Lena: *Genusforskning inom teknikvetenskapen – en drivbänk för forskningsförändring*. Högskoleverket, Stockholm, 2002
- UNIFEM Biennial Report: *Progress of the world's women 2002. Gender Equality and the Millennium Development Goals*. <http://www.undp.org/unifem/resources/progressv2/>
- United Nations: *Program of Action for the Second Half of the United Nations Decade for Women: Equality, Development and Peace*. New York, 1980
- VE, Hildur, Bo GUSTAFSSON, Aino SAARINEN: *Utvärdering av FRNs program för genusforskning 1991–1997*. Forskningsrådsnämnden, Stockholm 1999
- von der FEHR, D., A. JONASDOTTIR, B. ROSENBECK (red): *Is there a Nordic feminism: Nordic feminist thought on culture and society*. UCL Press, Taylor and Francis, London, 1998
- WAHL, Anna, Charlotte HOLGERSSON, Pia HÖÖK och Sophie LINGHAG: *Det ordnar sig. Teorier om organisation och kön*. Studentlitteratur, Lund, 2001
- WERBART, Bozena: Det bekönade förflutna – genusforskningen utveckling inom arkeologi. I BM Thurén (red): *Genusvägar*. Liber, Malmö, 2002
- WIDERBERG, Karin: Vi behöver en diskussion om könsbegreppet. *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, 4: 27–31, 1992
- WIDERBERG, Karin: Translating gender. *Nora*, 2:6:133–138, 1998
- Women: a World Report*. Methuen, London, 1985
- Women's Studies International Forum*, special issue: Images from Women in a Changing Europe, 2/3, 1994
- YANAGISAKO, Sylvia och Carol DELANEY (red): *Naturalizing Power. Essays in feminist cultural analysis*. Routledge, New York och London, 1995
- YOUNG, Iris Marion: *Justice and the Politics of Difference*. Princeton University Press, Princeton, 1990
- ÅS, Berit: On female culture, an attempt to formulate a theory of women's solidarity and action. *Acta Sociologica*, vol. 18, 2–3:142–161, 1975

Att läsa vidare

Detta är givetvis inte någon fullständig lista utan tänkt som ett smörgåsbord att provsmaka ur och eventuellt gå vidare från. I de flesta verken finns ytterligare bibliografi. Man kan också titta på Nationella sekretariatets för genusforskning hemsida, där finns alltid tips på nyutkomna genusforskningstexter förutom andra nyheter. Kvinnovetenskaplig tidskrift är en guldgruva på många sätt. Jag har nämnt några specialnummer nedan, men det har gjorts nummer om de flesta genusforskningsteman och om många traditionella ämnens genusforskning.

* = de allra viktigaste texterna för en nybörjare på det genusvetenskapliga området

1. Allmänna översikter och antologier på svenska

* BJÖRK, Nina: *Under det rosa täcket*. Wahlström & Widstrand, Stockholm, 1996

FRANGEUR, Renée (red): *Gråt gärna – men forska. Rapport från konferensen 6–7 mars 2001 om kvinnorörelse och kvinno/genusforskning*. Forum för kvinnliga forskare och kvinnoforskning, Linköpings universitet, Linköping, 2001

* GEMZÖE, Lena: *Feminism*. Bilda, Stockholm, 2002

HÖGLUND, Anna Maria: *Män och kvinnor – vad vet en genusvetare? Intervjuer med genusforskare*. Utbildningsradion/Cura, Stockholm, 2000 (avsedd för gymnasiet)

JOHANSSON, Anna (red): *Svensk genusforskning i världen. Globala perspektiv i svensk genusforskning och svensk genusforskning i ett globalt perspektiv*. Nationella sekretariatet för genusforskning, Göteborg, 2001 (konferensrapport)

LARSSON, Lisbeth (red): *Feminismer*. Studentlitteratur, Lund, 1996

LJUNG, Margareta: *Feministisk teori*. I P. Månsson (red): *Moderna samhällsteorier*. Rabén & Prisma, 1998

LÖFQUIST, Eva (red): *Varför grävde man upp drottning Kristina? Kvinnobilder i olika tider och kulturer*. Institutionen för kvinnovetenskap, Göteborgs Universitet, Göteborg, 1997

NORDBORG, Gudrun (red): *Makt och kön. Tretton bidrag till feministisk kunskap*. Brutus Östling Symposium, Stockholm/Stephag, 1997

PAGET, Birgitta, Birgitta SVANBERG, Barbro WERKMÄSTER, Margareta WIRMARK, Gabriella ÅHMANSSON (red): *Kvinnor och skapande. En antologi om litteratur och konst tillägnad Karin Westman Berg*. Författarförlaget, 1983

WAHL, Anna, Charlotte HOLGERSSON, Pia HÖÖK och Sophie LINGHAG: *Det ordnar sig. Teorier om organisation och kön*. Studentlitteratur, Lund, 2001

YOUNG, Iris Marion: *Att kasta tjejkast. Texter om feminism och rättvisa*. I urval av Per Wirtén med förord av Karin Sporre. Atlas, Stockholm, 2000

2. Diskussioner om begreppen kön/genus

GEMZÖE, Lena, Tove HOLMQUIST, Don KULICK, Britt-Marie THUREN och Prudence WOODFORD-BERGER: Sex, genus och makt ur antropologiskt perspektiv. *Kvinnovetenskaplig Tidskrift*, 1, 1989

* GOTHLIN, Eva: *Kön eller genus?* Nationella sekretariatet för genusforskning, Göteborg, 1999

HAGEMANN, Gro och Klas ÅMARK: Från ”husmorskontrakt” till ”jämsköldhetskontrakt.” Yvonne Hirdmans genusteori. *Häftena för kritiska studier*, 2, 2000

HIRDMAN, Yvonne: Genussystemet. I SOU 1990:44: *Demokrati och makt i Sverige*. Stockholm 1990

STOLCKE, Verena: Is sex to gender as race is to ethnicity? I T. del Valle (red): *Gendered Anthropology*. Routledge, London, 1993.

ÅSBERG, Cecilia: Debatten om begreppen – ’genus’ i *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 1980–1998. *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, 2:29–41. 1998

3. Makt och politik (inte bara inom statskunskap)

COCKBURN, Cynthia: *In the Way of Women. Men's Resistance to Sex Equality in Organizations*. Macmillan, London, 1991

DAVIS, Kathy, Monique LEIJENAAR, Jantine OLDERSMA (red): *The Gender of Power*. Sage, London, 1991

DEAN, Jodi (red): *Feminism and the New Democracy. Resiting the Political*. Sage, London, 1997

EDUARDS, Maud (red): *Kön, makt, medborgarskap*. Liber, Stockholm, 1983

FRASER, Nancy: *Justice Interruptus. Critical Reflections on the "Postsocialist" Condition*. Routledge, New York, London, 1997

GUSTAFSSON, Gunnel (red), Maud EDUARDS och Malin RÖNNBLOM: *Towards a New Democratic Order? Women's Organizing in Sweden in the 1990's*. Publica, Norstedts Juridik, Stockholm, 1997

JONES, Kathleen B. och Anna G. JONASDOTTIR (red): *The Political Interests of Gender*. Sage, London, 1988

Kvinnovetenskaplig tidskrift, 3–4, 1996 (om motstånd)

PATEMAN, Carole: *The Sexual Contract*. Polity Press, Cambridge, 1988

4. Genus och andra principer för social organisation och kategorisering

COCKBURN, Cynthia: *The Space Between Us. Negotiating gender and national identities in conflict*. Zed Books, London, New York, 1998

- HOBSON, Barbara och Anne Marie BERGGREN (red): *Crossing Borders. Gender and Citizenship in Transition*. Forskningsrådsnämnden, Stockholm, 1997
- HOOKS, bell: *Feminism is for Everybody. Passionate Politics*. South End Press, Cambridge, MA, 2000
- JAYAWARDENA; Kumari: *Feminism and Nationalism in the Third World*. Zed Books, London, New Jersey, 1994
- Kvinnovetenskaplig tidskrift*, 2, 2000 (om genus och etnicitet)
- OKIN, Susan Moller: *Mångkulturalism – kvinnor i kläm?* Daidalos, Göteborg, 2002 (Original: *Is Multiculturalism Bad for Women?* Princeton University Press, 1999)
- SKEGGS, Beverley: *Formations of Class and Gender. Becoming Respectable*. Sage, London, 1997
- YUVAL-DAVIS, Nira och WERBNER, Pnina (red): *Women, Citizenship and Difference*. Zed Books, London, New York, 1999

5. Moderskap, familj, kärlek, etc.

- HOLM, Ulla: *Modrande och praxis. En feministfilosofisk undersökning*. Daidalos, Göteborg, 1993
- HOLMBERG, Carin: *Det kallas kärlek. En socialpsykologisk studie om kvinnors underordning och mäns överordning bland unga jämställda par*. Anamma, Göteborg, 1993
- JÓNASDÓTTIR, Anna: *Love, power and political interest. Towards a theory of patriarchy in contemporary Western societies*. Örebro, 1991

6. Biologi och biologism

- ARRHENIUS, Sara: *En riktig kvinna*. Atlas, Stockholm, 1999
- * FAUSTO-STERLING, Anne: *Myths of Gender. Biological theories about women and men*. Revised edition. Basic Books, New York, 1992
- HUBBARD, Ruth: *The Politics of Women's Biology*. Rutgers University Press, New Brunswick, London, 1990

7. Sexualitetsforskning och queerstudier. Kroppen.

- BERGENHEIM, Åsa och Lena LENNERHED (red): *Seklernas sex. Bidrag till sexualitetens historia*. Carlssons, Stockholm, 1997
- BORDO, Susan: *Unbearable Weight. Feminism, Western Culture and the Body*. University of California Press, Berkeley, Los Angeles, London, 1993
- Boston Women's Health Book Collective: *Our Bodies, Ourselves for the New Century: A Book by and for Women*. Touchstone Books, 1998 (revised and updated edition)
- DAVIS, Kathy (red): *Embodied Practices. Feminist Perspectives on the Body*. Sage, London, 1997

- GERHOLM, Lena (red): *Lust, lidelse och längtan. Kulturella perspektiv på sexualitet*. Natur och Kultur, Stockholm, 2002
- Kvinnovetenskaplig tidskrift*, 3, 2000 (om tal om sex) (även flera tidigare nummer)
- Lambda Nordica* 1996: 3–4 (specialnummer om queerteori)
- LUNDAHL, Pia: *Lesbisk identitet*. Carlssons, Stockholm, 1998
- MARTIN, Emily: *The Woman in the Body*. Open University Press, Milton Keynes, 1987
- ROSENBERG, Tiina: *Queerfeministisk agenda*. Atlas, Stockholm, 2002

8. Mansforskning

- BERGGREN, Anne Marie (red): *Manligt och omanligt i ett historiskt perspektiv*. Forskningsrådsnämnden, Stockholm, 1999
- CONNELL, R.W. *Masculinities*. Polity Press, Cambridge, 1995
- CORNWALL, A. och N. Lindisfarne (red): *Dislocating Masculinity*. Routledge, London, 1994
- EKENSTAM, C. et al.: *Rädd att falla. Studier i manlighet*. Gidlund, Stockholm, 1998
- Kvinnovetenskaplig tidskrift*, två specialnummer: 4, 1992 och 1, 1993.
- NILSSON, Bo: *Maskulinitet. Representation, ideologi och retorik*. Boréa, Umeå, 1999

9. Kvinnors organisationer och feministiska rörelser

- BASU, Amrita (red): *The Challenge of Local Feminisms. Women's Movements in Global Perspective*. Westview Press, Boulder, San Francisco, Oxford, 1995
- BUCKLEY, Sandra (red): *Broken Silence. Voices of Japanese Feminism*. University of California Press, Berkeley, Los Angeles, 1997
- CHATTY, Dawn och Annika RABO (red): *Organizing Women. Formal and Informal Women's Groups in the Middle East*. Berg, Oxford, New York, 1997
- DAHLERUP, Drude (red): *The New Women's Movement*. Sage, 1986
- KAPLAN, Gisela: *Contemporary Western European Feminism*. UCL Press, London, 1992
- Kvinnovetenskaplig tidskrift*, 4, 2000 (om kvinnorörelser)
- MOHANTY, C.T., A. RUSSO och L. TORRES (red): *Third World Women and the Politics of Feminism*. Indiana University Press, Bloomington, Indianapolis, 1991
- SUNDMAN, Kerstin: *Between the Home and the Institutions. The Feminist Movement in Madrid, Spain*. Acta Universitatis Gothoburgensis. Göteborg, 1999

THRELFALL, Monica (red): *Mapping the Women's Movement. Feminist Politics and Social Transformation in the North*. Verso, London och New York, 1996

10. De europeiska feministkonferenserna

FERREIRA, Virgínia, Teresa TAVARES och Sílvia PORTUGAL (red): *Shifting Bonds, Shifting Bounds. Women, Mobility and Citizenship in Europe*. Celta Editora, Oeiras, 1998 (konferensen 1997)

Women's Studies International Forum, special issue: Images from Women in a Changing Europe, 2/3, 1994 (konferensen 1991)

11. Diskussioner kring postmodernism

BENHABIB, Seyla, Judith BUTLER, Drucilla CORNELL, Nancy FRASER: *Feminist Contentions. A Philosophical Exchange*. Routledge, London, 1995

HAGEMANN, Gro: Postmodernismen, en användbar men opålitlig bundsförvant. *Kvinnovetenskaplig Tidskrift* 15 (3), 1994

HEKMAN, Susan J.: *Gender and Knowledge. Elements of a Postmodern Feminism*. Polity Press, Cambridge, 1990

MASCIA-LEES, Frances E., Patricia SHARPE, Colleen Ballerino COHEN: The Postmodernist Turn in Anthropology: Cautions from a Feminist Perspective. *Signs*, 15:1–2, 1989

* NICHOLSON, Linda J. (red): *Feminism/Postmodernism*. Routledge, New York och London, 1990

12. Debatterna med och inom marxismen

BARRETT Michèle: *Kvinnoförtryck. En marxistisk och feministisk analys*. Zenit, Lund, 1982.

GANETZ, Hillevi, Evy GUNNARSSON, Anita GÖRANSSON (red): *Feminism och marxism. En förälskelse med förhinder*. Arbetarkultur, Stockholm, 1986

HARTMANN, Heidi: Kapitalismen, patriarkatet och könssegregationen i arbetet. *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, 1–2:7–30, 1981

* HARTMANN, Heidi: The Unhappy Marriage of Marxism and Feminism. I L. Nicholson (red): *The Second Wave*. Routledge, New York och London, 1997. (Denna artikel från 1979 har tryckts om många gånger. Denna version är något förkortad. På svenska finns hela artikeln i Ganetz, Gunnarsson och Göransson (red): *Feminism och marxism. En förälskelse med förhinder*. Arbetarkultur, Stockholm, 1986)

13. Likhets-särartsdebatt

Kvinnovetenskaplig tidskrift, nr 4, 2002. Specialnummer om könsskillnad.

* NICHOLSON, Linda (red): *The Second Wave: A Reader in Feminist Theory*. Routledge, New York, London, 1997 – flera artiklar, särskilt av Catharine MacKinnon, Nancy Hartsock, Monique Wittig, Elsa Barkley Brown, Norma Alarcón, Luce Irigaray, Linda Alcoff, Nancy Fraser.

YOUNG, Iris Marion: *Throwing Like a Girl and Other Essays in Feminist Philosophy and Social Theory*. Indiana University Press, Bloomington, Indianapolis, 1990

14. Genusforskning från olika ämnen

ANDERSSON, Gudrun (red): *Bedrägliga begrepp. Kön och genus i humanistisk forskning*. Historiska institutionen, Uppsala universitet, Uppsala, 2000 (historia, antropologi, litteraturvetenskap)

ARWILL-NORDBLADH: Elisabeth: *Genusforskning inom arkeologin*. Högskoleverket, Stockholm, 2001 (arkeologi)

BERNER, Boel (red): *Vem tillhör tekniken? Kunskap och kön i teknikens värld*. Arkiv, Lund, 2003 (teknik)

CAMERON, Deborah: *The Feminist Critique of Language: A Reader*. Routledge, London, 1998 (lingvistik)

CENTRUM FÖR GENUSVETENSKAP: *Genusperspektiv i undervisning och lärande. Rapport från en kurs för lärare inom området humaniora och teologi*. Lunds universitet, Lund, 2001 (Exempel på genusforskarnas pedagogiska ambitioner och på hur aha-upplevelser kan skapas.)

FORSBERG, Gunnel: *Genusforskning inom kulturgeografien – en rumslig utmaning*. Högskoleverket, Stockholm, 2003 (kulturgeografi)

GRIMSHAW, Jean: *Feminist Philosophers. Women's Perspectives on Philosophical Traditions*. Wheatsheaf Books, Brighton, 1986 (filosofi)

GÖRANSSON, Anita: Kön som analyskategori i den ekonomiska historien. I K. Thönnessen (red): *Fra kvinnehistorie til kjønns historie? Rapport III*. Nordiska historikermötet, Oslo, 1994. Omtryckt i E. Borgström & A. Nordenstam (red): *Kvinnovetenskapens vadan och varthän*. Forskningsprogrammet Kvinnligt-Manligt, Göteborgs universitet, 1996 (historia, ekonomisk historia)

GÖRANSSON, Anita (red): *Sekelskiftet och kön. Strukturella och kulturella övergångar år 1800, 1900, 2000*. Prisma, Stockholm, 2000 (historia, sociologi och estetiska ämnen)

HAMBERG, K., A. HAMMARSTRÖM, B. HOVELIUS, E. JOHANSSON, G. RISBERG (red): Feministiska perspektiv inom medicin och vård. Temanummer *Socialmedicinsk tidskrift* 1–2, 1998 (medicin)

HIRDMAN, Anja: *Tilltalande bilder. Genus, sexualitet och publiksyn i Veckorevyn och Fib aktuellt*. Atlas, Stockholm, 2002 (medier och kommunikation)

- Kvinnovetenskaplig tidskrift*, 3–4, 2001 (om feministisk ekonomi)
- LEONARDO, Micaela di (red): *Gender at the Crossroads of Knowledge. Feminist Anthropology in the Postmodern Era*. University of California Press, Berkeley, Los Angeles, London, 1991 (socialantropologi)
- LINDEN, Claudia och Ulrika MILLES (red): *Feministisk bruksanvisning*. Norstedts, Stockholm, 1995 (litteraturvetenskap, huvudsakligen)
- LUNDQVIST, Åsa och Diana MULINARI (red): *Sociologisk kvinnoforskning*. Studentlitteratur, Lund, 1997 (sociologi)
- MAGNUSSON, Eva: *Genusforskning inom psykologin – bidrag till psykologisk teori och praktik*. Höskoleverket, Stockholm, 2003 (psykologi)
- MOI, Toril: *Sexual/Textual Politics. Feminist Literary Theory*. Routledge, London, New York, 1985 (litteraturvetenskap)
- MORGEN, Sandra (red): *Gender and Anthropology. Critical Reviews for Research and Teaching*. American Anthropological Association, Washington DC, 1989 (socialantropologi)
- MYERS, Kristen A., Cynthia D. ANDERSON och Barbara J. RISMAN (red): *Feminist Foundations. Toward Transforming Sociology*. Sage, Thousand Oaks, London, New Delhi, 1998 (sociologi)
- RADWAY, Janice A.: *Reading the Romance. Women, Patriarchy and Popular Literature*. The University of North Carolina Press, Chapel Hill, London 1991 (1984) (litteraturvetenskap, kulturstudier)
- SVENSSON, Eva-Maria: *Genusforskningen inom juridiken*. Höskoleverket, Stockholm, 2001 (juridik)
- THUREN, Britt-Marie: *Genusforskning inom socialantropologin*. Höskoleverket, Stockholm, 2002 (socialantropologi)
- THUREN, Britt-Marie (red): *Genusvägar*. Liber, Malmö, 2002 (medicin, psykologi, socialantropologi, historia, arkeologi, filosofi, litteraturvetenskap)
- THUREN, Britt-Marie och Kerstin SUNDMAN (red): *Kvinnor, män och andra sorter. Genusantropologiska frågor*. Carlssons, Stockholm, 1997 (socialantropologi)
- TROJER, Lena: *Genusforskning inom teknikvetenskapen – en drivbänk för forskningsförändring*. Höskoleverket, Stockholm, 2002 (teknik)
- WAMALA, Sarah P. och John LYNCH (red): *Gender and Social Inequities in Health – a Public Health Issue*. Studentlitteratur, Lund, 2002 (hälsoforskning)
- WEINER, Gaby: *Feminisms in Education*. Open University Press, Buckingham, Philadelphia, 1994 (pedagogik)
- WENDT HÖJER, Maria och Cecilia ÅSE: *Politikens paradoxer. En introduktion till feministisk politisk teori*. Academia Adacta, Bjärred, 1996 (statskunskap)
- WIKANDER, Ulla och Ulla MANNIS (red): *Det evigt kvinnliga. En historia*

om förändring. Studentlitteratur, Lund, 2001 (historia)
ÅSTRÖM, Lissie: *I kvinnoled. Om kvinnors liv genom tre generationer*. Carlsons, Stockholm, 1999 (Liber, 1986) (etnologi)

